

ΕΚ Π

Ζ Ε

2644

ΕΚΠ

Ζ Ε

2644

1) ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΑΓΡΗ
ΠΡΩΗΝ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

2) ΙΣΤΟΡΙΑ

3) ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

Δια τὴν Η' τάξιν τοῦ Ἀρδακείου
καὶ τῶν Παρθενωγωγείων,

ZE

-Ευπ 2644

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΝΟΜΙΚΗΣ»

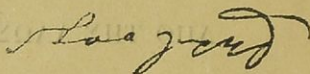
Ὁδὸς Ὀφθαλμιατρείου 5.

1899

Παρόντω
K

ΕΚΠ
ZE
2644

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν καὶ τὴν
σφραγίδα τοῦ συγγραφέως, ἄλλως συνελάγεται τὰς ὑπὸ τοῦ
ποιητικοῦ νόμου ὀριζομένας ποινὰς κατὰ τὸ ἐγκυκλίον καὶ
τοῦ διαδίδοντος τὰς παρ' ἄλλων παραδόμους γιγνομένας
μετατυπώσεις.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

DEPT. OF THE EAST ASIAN LIBRARY

410 TAYLOR HALL, CHICAGO, ILL.

and the Houghton Library

ΣΤΑΜΒΟΥΛΗ

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

**Περίοδος ἀφορήτου δουλείας τοῦ ἑλληνικοῦ
ἔθνους ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δεσποτείαν.**

Τρίτη ὑποδούλωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

§ 65. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων
μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ]λεως ὑπέκυψαν βαθμηδὸν καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις καὶ πᾶσαι αἱ χῶραι τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δεσποτείαν. Καὶ οἱ μὲν τῶν κατοίκων τῆς Κ]λεως καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἀπεσφάγησαν, ἄλλοι δ' ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ἄλλοι διεσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς εἰς ξένας χῶρας. Τούτων οἱ πλεῖστοι συνεχωνεύθησαν μὲ τὸν χρόνον πρὸς τοὺς *θαλαγενεῖς* κατοίκους τῶν διαφόρων χωρῶν, ὅπου κατέφυγον, καὶ συνετέλεσαν οἱ λογιώτεροι εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἐκ δὲ τῶν διασωθέντων κατοίκων ἄλλοι μὲν, εἴτε ἐκουσίως, εἴτε καὶ διὰ τῆς βίαις, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομένωσι τὰ δεινὰ τῆς δουλείας *ἐξαλλοπίστησαν* καὶ ἔγειναν τοῦρκοι τὸ θρησκευμα. Ἄλλοι δὲ τούτων χάριν τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν κατέφυγον ἔνοπλοι εἰς τὰ ὄρη καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος, καὶ οὗτοι εἶνε οἱ περιώνυμοι *κλέφται* καὶ *ἀρματοῖλοι*. Ἄλλ' ὁ πολὺς λαὸς ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τὸν αὐχένα καὶ ὑπέφερε μετ' ἀκραδάντου ὑπομονῆς τὰς στερήσεις, τὰς βασάνους καὶ τὰ μαρτύρια, διετήρησεν ἀδιάφθορον τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν του καὶ διέ-

μεινεν ἀκλόνητος εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων του, μετὰ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι διὰ τῆς βοηθείας αὐτοῦ θὰ γένηται καὶ πάλιν ἐλεύθερος.

§ 66. Θρησκευτικὰ προνόμια, κληρὸς.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ]λεως ὁ Μωάμεθ παρατηρήσας τὴν εἰς τὴν πόλιν λειψανδρίαν ἐσκέφθη, ὅτι τὸ μόνον τῆς συγκεντρώσεως μέσον ἦτον ἡ *θρησκεία*, ἔχουσα ὡς πνευματικὸν σημεῖον συγκεντρώσεως τὸ *πατριαρχεῖον*. "Ὅθεν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν λαὸν τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων, ἐξαιρετικῶς δὲ περιεποιήθη τὸν *α.λ.ἡ.ρο* καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν πατριάρχην τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀπονείμας εἰς αὐτὸν πλείστα θρησκευτικὰ προνόμια, τὰ ὅποια ἐκανονίσθησαν δι' αὐτοκρατορικοῦ *χρυσοβούλλου*. Ὁ πατριάρχης ἐξήσκει ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ κατωτέρου κληροῦ, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐπὶ τῶν μοναστηρίων καὶ ἐδίκαζε τὰς ἐκάστοτε μεταξὺ χριστιανῶν ἀναφυομένης διαφορᾶς. Διὰ τῶν προνομίων τούτων ὁ πατριάρχης ἀπέβη ὁ *ἐθνάρχης* τῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν ζώντων χριστιανῶν. Εἰς τὸ *πατριαρχεῖον* ὀφείλεται καὶ ἡ σύστασις μετὰ τὸν χρόνον πολλῶν σχολείων εἰς διαφόρους πόλεις, οἷον εἰς τὴν Κ]λιν, εἰς τὰς Κυδωνίας, εἰς τὴν Πάτρμον, εἰς τὴν Σμύρνην, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὰς Πάτρας, εἰς τὴν Δημητσάναν καὶ ἄλλαχοῦ. Εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐδιδάσκοντο οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, ἡ φιλοσοφία, ἡ θεολογία, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ ῥητορικὴ, ἡ γενικὴ ἱστορία καὶ ἡ ἱστορία τῶν προγόνων μας, διὰ τῶν ὁποίων διεδίδοντο τὰ φῶτα εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ἐθερμαίνετο ὁ πόθος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὅμως οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐπέτρεπον τὴν σύστασιν σχολείων καὶ ἡ παιδεία περιορίζετο εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας. Οἱ πρῶτοι τοῦ γένους διδάσκαλοι ὑπῆρξαν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, οἱ ὅποιοι εἰς τὰς μονὰς καὶ εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν ἐδίδασκον

τοὺς ἑλληνόπαιδας τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Δὲ τοῦτο ὁ λαὸς συνεδέετο στενότερον πρὸς τὸν κατώτερον *κλήρον*, τοὺς *παπαδῆς του*, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγγων του καὶ οἱ ὅποιοι ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγίνωσκον τὰς θλίψεις καὶ τὰς στερήσεις του, τὰς κακουχίας του καὶ τὸ βαρύτερον ἄχθος τῆς δουλείας του. Διὸ καὶ ἐστήριζον αὐτὸν εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων του, παρεμύθουν εἰς τὰς θλίψεις καὶ κακουχίας του, καὶ ὑπέθαλπον τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἀνακτῆσῃ τὴν ἐλευθερίαν του.

§ 66. Πολιτικὰ προνόμια. Δημογέροντες, προὔχοντες, προεστοί, διερμυνεῖς, πρέσβεις, ἡγεμόνες.

"Ὅπως εἰς τὰ τῆς θρησκείας, οὕτω καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα ὁ σουλτᾶνος ἔδειξε μεγάλην πολιτικὴν φρόνησιν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ τουρκικὸν ἀξίωμα «*πᾶσα ἡ γῆ τῶ δεσποτῆ*», διὰ τοῦτο τὰ μὲν κάλλιστα τῶν κτημάτων ἀφροέθησαν ἀπὸ τῶν πλουσιωτάτων οἰκογενειῶν, (τῶν ὁποίων τὰς πλείστας κατέσφαξεν ὁ ἄγριος κάτακτητῆς), καὶ ἡ διενεμήθησαν ταῦτα εἰς Τούρκους *τιμαριώτας*, ἢ παρεχωρήθησαν εἰς τουρκικὰ *τεμένη* ὡς *βακούφια*, τὰ δὲ ὀλιγώτερον προσοδροφῶρα ἀφέθησαν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἵνα τὰ καλλιεργῶσι καὶ νὰ προσφέρωσι τὸ δέκατον ἢ καὶ τὸ πέμπτον τῶν προσόδων εἰς τὴν τουρκικὴν ἀρχήν. Οὕτω δὲ πολλὰ χωρία τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας καὶ ἰδίως τῶν ὀρεινοτέρων μερῶν, ἔμειναν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ *δούλου λαοῦ*, ὁ ὁποῖος ταχέως ἐμόρφωσε τύπον δημοκρατικῆς διοικήσεως καὶ ἀπετέλεσε κράτος ἐν κράτει. Ἐκαστον χωρίον, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ταχέως ἀπέκτησε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ κατὰ πλειοψηφίαν τὸν *δημογέροντά του*, ἐκάστη δὲ κωμόπολις τοὺς *προεστούς της*, οὗτοι δὲ ἐξέλεγον τοὺς *προὔχοντας* τῆς ἐπαρχίας, (τοὺς *κοτσαμπάσηδες*). Οἱ προὔχοντες ἤδρευον εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ ἐπετρόπευόν τὰ συμφέροντα ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ *πασσαλίου* τοῦ *Μωρῶ*. Οἱ

προϋχοντες μετὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ προεστῶν ἐξέλεγον τὸν Βελίην, πρόσωπον ἐμπιστοσύνης καὶ εἶχον ὑψηλοτέραν ἀποστολήν, ἵνα διαμένῃ εἰς Κ)λιν καὶ διαπραγματεύηται μετὰ τῶν ὑπουργῶν περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων. Οἱ δημογέροντες, οἱ προϋχοντες καὶ οἱ προεστοί, ἀνελάμβανον καὶ τὴν τοπικὴν ἀστυνομίαν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἰσπράττωσι τοὺς φόρους καὶ νὰ φροντίζωσι καὶ περὶ τῶν ἄλλων κοινῶν ὑποθέσεων. Μεταξὺ δὲ τῆς τάξεως ταύτης τῶν ἀνθρώπων ἐμορφώθη καὶ τάξις τις Ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας, διοικητικῶν ὑπαλλήλων καὶ δημοσίων εἰσπρακτόρων. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι κατέφκουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Φαναρίου, ἐπεκλήθησαν Φαναριῶται. Οὗτοι, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐφύσεως καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, καὶ ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς δεξιότητος καὶ ἐμπειρίας, προσείλκυον διὰ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς καὶ τῆς λεπτότητος τῶν τρόπων τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Τούρκων, ἀνελάμβανον τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων καὶ ταχέως ἀνυψώθησαν εἰς τὰς ὑψηλοτάτας θέσεις τῆς ὑψηλῆς Πύλης ὡς μεγάλοι διερμηγεῖς, πρέσβεις καὶ ἡγεμόνες. Οἱ ἐπισημότεροι τούτων ὑπῆρξαν ὁ Παναγιώτης Νικούσης, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος κλπ. Διὰ τῆς μεγάλης δ' ἐαυτῶν ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐξήσκουν ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς Πύλης, συνετέλεσαν εἰς τὴν σύστασιν πολλοῦ σχολείων καὶ γυμνασίων καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὴν εὐδωσιν τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ παλιγγενεσίας.

§ 68. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν.

Μὲ ὄλα τὰ ἀνωτέρω χορηγηθέντα θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ προνόμια καὶ τὰς ἐπισήμους ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ὁ Μωάμεθ ἔδωκεν εἰς τὸν πατριάρχην, ὅτι θὰ σεβασθῆ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατακτηθέντων, οὐδὲν τούτων ἐσεβάσθη, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐπεκράτησεν ἡ αὐθαίρετος βία καὶ ὁ τυφλὸς

θηρσκειτικὸς φαντασμός. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα δὲ τῶν χορηγηθέντων θηρσκειτικῶν καὶ πολιτικῶν προνομίων ὁ λαὸς ὑφίστατο τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Τούρκων διοικητῶν καὶ πασσάδων. Πᾶν ὅ,τι δὲ καλὸν ἠδύνατο ὁ Ἕλληνας νὰ ἀποκτήσῃ, εἶτε ἐκ τύχης, εἶτε ἐκ φιλεργίας, ἐπέσυρε τὸ ζηλότυπον αὐτῶν βλέμμα. Καὶ ἡ περιουσία δὲ καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Ἕλληνος καὶ τῆς οἰκογενείας του ἦτον εἰς τὴν διάκρισιν καὶ τοῦ τελευταίου Τούρκου. Ἐκτὸς τοῦ φόρου τῶν προσόδων πᾶς χριστιανὸς ἐπλήρωνε κατ' ἔτος καὶ τὸν κεφαλικὸν φόρον, (τὸ χαράτσιον) διὰ νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ ἐπ' ὤμου τὴν κεφαλὴν. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἕτερος καταθλιπτικώτερος τούτου φόρος, ὁ φόρος τοῦ αἵματος, ἦτοι ἡ ἀρπαγὴ τῶν καλλίστων ἐλληνοπαίδων ἀπὸ τοῦ 6 ἕως τοῦ 24 ἔτους τῆς ἡλικίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελεῖτο τὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων. Οἱ νέοι οὗτοι, ἐγκλειόμενοι ἐκ νεαρῆς ἡλικίας εἰς τοὺς στρατιῶνας καὶ διδασκόμενοι τὴν τουρκικὴν θηρσκειάν καὶ γλῶσσαν, ἐλησμόνουν ὑπὸ τὸν νέον στρατιωτικὸν βίον, τὸν ὁποῖον ἦγον, καὶ γονεῖς, καὶ φίλους, καὶ συγγενεῖς, καὶ πατρίδα καὶ θηρσκειάν. Ἡ ἀρπαγὴ αὕτη ἐπεκλήθη παιδομάζωμα. Εἰς 500 χιλιάδας καὶ πλέον ὑπολογίζονται οἱ οὕτως ἀρπαγέντες χριστιανόπαιδες. Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν δεινῶν τούτων καταπίεσεων καὶ νὰ σώσῃ τὰ πολύτιμα ταῦτα ἀγαθὰ του ὁ Ἕλληνας ἠναγκάζετο νὰ ἀποσύρηται εἰς τὰ ὀρεινότερα μέρη καὶ νὰ κρύπτηται εἰς τὰς χαράδρας καὶ τὰς φάραγγας. Μόνη δὲ ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ υἱὸς ἢ ἡ θυγάτηρ θὰ ἀποσπασθῶσι διὰ τῆς βίας ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων, διήγειρεν εἰς αὐτοὺς τοιοῦτον τρόμον, ὥστε πολλάκις ἐλληνίδες μητέρες ἀπέπνιγον εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν ἰδίων τέκνων, ἵνα μὴ τὰ ἴδωσι, κατόπιν εἰς τὸν τουρκικὸν στρατὸν κατασπαράττοντα τὰ σπλάγχνα τῆς ἰδίας πατρίδος. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐλεεινῆς καὶ ἀφορήτου ταύτης καταστάσεως ὁ λαὸς δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ νὰ διαμαρτύρηται καὶ νὰ ἐπαναστατῇ, ὅπως ἀποτινάξῃ ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας.

§ 69. Ἄρματωλοὶ καὶ κλέφται.

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων μὴ ὑποφέροντες τὰς τοιαύτας ἀδικίας καὶ βιαιοπραγίας τῶν Τούρκων κατέφευγον ἔνοπλοι εἰς τὰ ἀπρόσιτα καὶ ἄβατα ὄρη, καὶ οὗτοι εἶναι οἱ περιώνυμοι κλέφται, τοὺς ὁποίους ἀπεθανάτισεν ἡ δημώδης ποίησις εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια, τὰ ὁποῖα θαυμάζονται ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον διὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν χάριν καὶ τὰ ὑψηλὰ φρονήματα, τὰ ὁποῖα ἐκφράζουσιν. Οἱ ἀρχαιότεροι τούτων ἀνεφάνησαν ἐν Πελοποννήσῳ, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Οὗτοι ἔχοντες ὡς ὀρηκτῆρια ἑαυτῶν τὴν ἀνυπότακτον Μάνην ἢ τὸν Ταύγετον, τὸν Ὀλυμπον, τὰ Ἄγραφα καὶ τὸ Πήλιον, καὶ ἐντεῦθεν ὀρμώμενοι ἐλήστευον πόλεις καὶ κώμας καὶ ἐκκακοποιοῦν ἀντεκδικούμενοι τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος.

Ἐπὶ Σουλεϊμὰν Β' τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (1520—1566) ἡ Ὑψηλὴ Πύλη συνθηκολογήσασα πρὸς τοὺς ὀρεσιβίους τούτους μαχητὰς συνέστησε διάφορα ἔνοπλα τάγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐχορήγησε διάφορα προνόμια καὶ ἀνέθηκε τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν στρατιωτικὴν φύλαξιν τῶν ὑποτεταγμένων ἐπαρχιῶν. Οἱ τοιοῦτοι ἐπεκλήθησαν ἄρματωλοί, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν φύλαξιν αὐτῶν τιθεμένη χώρα ἄρματωλικίον. Ἄλλ' οὔτε ὅλοι οἱ κλέφται ἐσυνθηκολόγησαν ἢ ὑπετάγησαν, οὔτε οἱ συνθηκοποιοῦντες παρέμενον πιστοὶ εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, διότι εἰς πᾶσαν κατάλληλον εὐκαιρίαν ἐπανεστάτου καὶ ἐγίνοντο πάλιν κλέφται. Ἐντεῦθεν ἡ ὀνομασία τοῦ ἄρματωλοῦ καὶ κλέφτου ἀπέβη συνώνυμος. Οὗτοι ἐκηρύσσοντο οἱ κατ' ἐξοχὴν προστάται τοῦ δυναστευομένου ἔθνους καὶ τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς. Διατρίβοντες δ' εἰς τὰ λημέρια αὐτῶν, ἦσαν πάντοτε ἑτοῖμοι νὰ ἀγωνισθῶσιν, διότι ἡ ζωὴ των διέτρεχε κίνδυνον εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἐκ προδοσίας ἢ ἐξ ἐνέδρας. Ἐπροτίμων δὲ τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ ἐξ ὑψηλοφροσύνης καὶ διότι ἀνελογίζοντο τὰς βρασάνους εἰς τὰς ὁποίας ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσιν. Ἐὰν

δὲ τυχὸν συνελαμβάνοντο ζῶντες, διειθήρουν καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν βασάνων ἀκατάβλητον καὶ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα.

§ 70. Ἡ ὑπὸ τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης ὑποκινηθεῖσα ἐπανάστασις τοῦ 1770.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπῆλθεν ἀμέσως ἡ κατάκτησις ὅλων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ μετὰ μακροῦς καὶ αἱματηροῦς πολέμους. Ἄλλὰ καὶ ὑποταγέντες οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαυον ἐπαναστατοῦντες εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν ὑποκινούμενοι καὶ συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Ἑνετῶν. Μετὰ πολλὰς δὲ ἐπαναστάσεις καὶ ἀνηλεεῖς σφαγὰς ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Ἑνετῶν, ἔστρεψαν τὰς ἐλπίδας των εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τὴν ὀμόδοξον Ῥωσσίαν, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ ἐπεμβαίνει ἀπροκαλύπτως εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ διὰ τῆς ὑποκινήσεως εἰς ἐπαναστάσεις τῶν δούλων λαῶν ἤρχισε νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Κ)λεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπὶ τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης τῆς Ῥωσσίας ὑπεκινήθη ἡ μεγαλειτέρα τῶν ἐπαναστάσεων. Ἀπόστολοι ἐκ Ῥωσσίας περιέτρεχον τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς ὑποκινοῦντες τοὺς δούλους λαοὺς εἰς γενικὴν ἐπανάστασιν. Ὁ δ' ἐν τῷ Ῥωσικῷ στρατῷ ὑπηρετῶν Ἕλλην λοχαγὸς Γεώργιος Παπαδόπουλος, περιελθὼν τὴν Ἠπειρον καὶ Ἀχαρνανίαν, διεπέρασε καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἦλθεν εἰς συνενόησιν μετὰ πολλῶν προϋχόντων καὶ ἀρματωλῶν. Ὁ ἐκ Καλαμῶν Παναγιώτης Μπενάκης, ἕγγονος τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης Λυμπεράκη Γερακάρη, μεγάλως ἰσχύων παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Τούρκοις, καὶ οἱ ἐκ Μάνης ἀδελφοὶ Μαυρομιχάλοι ἐνθουσιωδῶς ἀπεδέχθησαν τὰς προτάσεις αὐτοῦ καὶ συνυπέγραψαν συνθήκην ὑποσχεθέντες νὰ ἐξωπλίσωσιν ἑατὸν χιλιάδας Ἑλλήνων ἅμα παραχωρηθῶσι τὰ ἀναγκαῖα ὄπλα καὶ ἐμφανισθῇ ὁ Ῥωσσικὸς στόλος εἰς τὰ πρᾶγια τῆς Πελοποννήσου.

Μετὰ δὲ τὸν ἐκραγέντα ἐν ἔτει 1768 ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον μοῖρα 6 πολεμικῶν πλοίων ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ προσωρμίσθη εἰς Οἶτυλον (περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου 1770). Ἐτέρα δὲ μοῖρα ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Ὀρλώφ προσωρμίσθη εἰς Κορώνην, ἣτις ἐπολιορκεῖτο ἤδη ὑπὸ τοῦ πρώτου (23 Ἀπριλίου 1770). Ἐντεῦθεν ἡ ἐπανάστασις ἐξηπλώθη καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, τὴν Κρήτην καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους. Ἐκυριεύθη ἡ Κυπαρισσία καὶ κατελήφθη ἡ Πύλος, ἡ Σπάρτη καὶ ὁ Μισθρᾶς, καὶ ἐπολιορκήθη ἡ Κορώνη καὶ ἡ Τρίπολις. Ἄλλ' ἡ τοῦ Αἴμου στρατιὰ καὶ τὰ μάχιστα τῆς Ἠπείρου στίφη διαταχθέντα εἰσώρμησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, κατέσβεσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ διῆλθον ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον αὐτὴν δηρῶντες καὶ σφάζοντες. Τότε οἱ Ὀρλώφ ἀπέπλευσαν καταλιπόντες τοὺς ἐπαναστατήσαντας Ἕλληνας εἰς τὴν διάκρισιν τῶν αἰμοχαρῶν Ἀλβανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς λεηλασίας καὶ σφαγὰς ἀνηλεεῖς. Ἡ Πελοπόννησος σχεδὸν ἠρημώθη, διότι ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς μόλις διεσώθησαν περὶ τὰς 60 χιλ. ἐκ τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ἀνδραποδισμοῦ. Ἐν τῷ *διβαίῳ* δ' ἐπῆλθε μάλιστα ἡ ἀποτρόπαιος σκέψις περὶ *ἐξολοθρεύσεως* καὶ *ἐκφυλισμοῦ* τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, μόνη δὲ ἡ ἰδέα τοῦ *χαρασιόου*, τὴν ὁποίαν πρὸ πάντων ὑπεστήριζεν ὁ ὑποναύαρχος Χασᾶν πασᾶς, ἐματαιώσε τὴν σκέψιν αὐτήν. Ἄλλ' οἱ Ἀλβανοὶ ἐξηκολούθησαν ἐπὶ δεκαετίαν τὸ ἀποτρόπαιον ἔργον τῆς σφαγῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἤρνοῦντο νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἀπήτουν δὲ μάλιστα μισθοὺς καὶ φόρους, ἀπεστάλη κατ' αὐτῶν ὁ Χασᾶν πασᾶς μετὰ πολεμικῆς δυνάμεως καὶ κατετρόπωσεν αὐτοὺς ἐν μάχῃ φονικῶτάτῃ παρὰ τὴν Τρίπολιν τῇ συνδρομῇ καὶ τῶν κλεφτῶν τῆς Πελοποννήσου, ἐκ τῶν ὁποίων τρισχίλιοι κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν του, ὅπως ἐκδικηθῶσι τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὰς σφαγὰς τῆς πατρίδος. Ἄλλ' ὁ ἄπιστος Χασᾶν ἀντήμειψεν αὐτοὺς κατόπιν διὰ φονικῆς καταδιώξεως. Ἐκ δὲ

της πανωλεθρίας, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν οἱ Κολοκοτρωναῖοι, διεσώθη ὡς ἐκ θαύματος ὁ νεαρὸς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, τὸν ὁποῖον διεφύλαξεν ἡ θεία πρόνοια, ὡς ἄλλον Μωϋσῆν, ἵνα ἐκδικηθῆ τὸν θάνατον τῆς οἰκογενείας καὶ ὁδηγήσῃ τὸν νέον περιούσιον λαὸν τοῦ Κυρίου ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν.

§ 71. Ἀνάπτυξις τῆς ναυτιλίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς χώρας του εἶνε φύσει ναυτικὸς καὶ ἐμπορικὸς. Οὐ μόνον ὅτε ἦτον ἡ Ἑλλάς ἐλευθέρα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μακρὸν χρόνον τῆς δουλείας της αἱ νῆσοι καὶ αἱ παράλια πόλεις της δὲν ἔπαυσαν ἐπιδιδόμεναι εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, τὰ ὅποια ἰδίως ἔλαβον καταπληκτικὴν ἀξίησιν περὶ τὸ τέλος τῆς ἐκείνου μετὰ τὴν ῥωσσοτουρκικὴν συνθήκην τοῦ 1783, δι' ἧς παρεχωροῦντο πολλὰ προνόμια εἰς τὰ ὑπὸ ῥωσσοικὴν σημαίαν πλέοντα ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἐκ ταύτης ἐπαφελοῦμενοι οἱ Ἕλληνες ἔπλεον ὑπὸ ῥωσσοικὴν σημαίαν χάριν ἐμπορίας τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ. Εἰς τοὺς ἐμπορικωτέρους δὲ λιμένας τῶν Εὐρωπαϊκῶν πόλεων ἀνιδρύθησαν πλούσια ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ ἑλληνικαὶ κοινότητες. Ἡ δ' ἐξαγωγή τῶν ῥωσσοικῶν σιτηρῶν περιήλθε βαθμηδὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες τάχιστα ἀπέβησαν οἱ δεινοὶ τῶν Ἀγγλῶν ἀνταγωνισταί. Ἐνεκα δὲ τῶν πειρατῶν τῆς Ἀλγερίας, τῆς Βαρβαρίας καὶ Ἀφρικῆς, ἠναγκάσθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐξοπλίζωσι τὰ πλοῖα των διὰ πυροβόλων, ἵνα ἀμύνωνται εἰς τὰς συχνὰς αὐτῶν ἐπιθέσεις. Αἱ συχναὶ ὅμως αὗται συμπλοκαὶ μὲ τοὺς ἀγρίους ἐκείνους πειρατὰς ἐξήσκουν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν ὅπλων, τὰ δὲ κέρδη ἐδελέαζον πολλοὺς νὰ ἀψηφῶσι τοὺς κινδύνους. Ἰδίως δὲ προήγετο ἡ φιλοτιμία καὶ τοῦ τελευταίου ναύτου

διὰ τῆς δικαίας ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἀμοιβῆς. Καθὼς εἰς τὴν
 ξηρὰν διεκρίνοντο οἱ κλέφται, οὕτω καὶ εἰς τὴν θάλασσαν
 διεκρίθησαν διὰ τὴν τόλμην καὶ γενναιοῦτητα αὐτῶν οἱ κά-
 τοικοὶ τῶν νήσων, καὶ μάλιστα τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν
 καὶ Ψαρῶν, οἵτινες διὰ τοῦ ναυτικοῦ των, τοῦ πλοῦτου καὶ
 τῆς ἀνδρείας των, συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀπε-
 λευθέρωσιν τῆς πατρίδος κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶ-
 να. Φιλότιμοι δὲ ἄνδρες μετὰ τοῦ πλοῦτου μετεκόμιζον εἰς
 τὴν ἰδίαν πατρίδα συγχρόνως καὶ νέα σπέρματα μορφώσεως
 καὶ πολιτισμοῦ. Ἐνταῦθεν ἀνεπτύχθη τὸ φρόνημα καὶ ἀνε-
 φλέχθη ἡ πρὸς τὴν φιλομάθειαν τάσις. Ἐξοχοὶ δὲ ἄνδρες
 ὑπὸ τῆς φιλοπατρίας ἐμπνεόμενοι ἀνίδρυσαν πολλαχοῦ σχο-
 λεῖα καὶ οἱ ἀοιδίμοι τοῦ γένους διδάσκαλοι ἀνέλαβον μετὰ
 ζήλου τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνοπαίδων. Τούτων οἱ μάλ-
 λον ἐπισημότεροι εἶνε ὁ εὐγλωττος ἱεροκλήρουξ Ἡλίας ὁ Μα-
 νιάτης, ὁ πολυμαθέστατος Εὐγένειος ὁ Βούλγαρις, Νικηφό-
 ρος ὁ Θεοτόκης, Λάμπρος ὁ Φωτιάδης, Δωρόθεος ὁ Πρώτος,
 Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος, Γρηγόριος ὁ Κων-
 σταντίας, Νεόφυτος ὁ Δούκας, Κωνσταντῖνος ὁ Κούμας,
 Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος, Θεόκλητος ὁ Φαρμακίδης καὶ ὁ
 πάντων ἐξοχώτερος Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς.

§ 72. Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς.

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἐγεννήθη εἰς Σμύρνην τῷ 1784
 ἐκ πατρὸς Χίου καὶ μητρὸς Σμυρναίας. Ἐν τῇ σχολῇ αὐτῆς
 ἐξεπαιδεύθη τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ὑπὸ τῶν γονέων, πρω-
 ρισμῆνος διὰ τὸ ἐμπόριον, ὅπερ ὁ Κοραῆς ἐνωρὶς παραιτήσας
 μετέβη εἰς Μομπελλιὲ τῆς Γαλλίας πρὸς ἐκμάθησιν τῆς
 ἰατρικῆς. Ἐντεῦθεν μετέβη εἰς Παρισίους, ὅπου θαμβωθείς
 ὑπὸ τῆς μαρμαρυγῆς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐν-
 θουσιασθεὶς ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτῆς, συνησθάνθη εἰς τὴν
 ψυχὴν του ὅλον τὸ ἠθικὸν βᾶρος διὰ τὴν δόξαν τῆς ἀρχαίας
 Ἑλλάδος καὶ διὰ τὴν ἐσχάτην ἤδη τοῦ ἔθνους ταπείνωσιν.
 Ἐκτοτε ἀπεφάσισε καὶ ὡς κύριον προέθετο σκοπὸν τοῦ βίου

του τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους του καὶ τὴν ἀπὸ τῆς δουλείας ἀπελευθέρωσίν του. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ εὐγενούς τούτου σκοποῦ εἰς τρία τινα ἀπέβλεψεν ὁ ἔνθερμος πατριώτης: πρῶτον μὲν νὰ καταδηλώσῃ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς ἑαυτοῦς καὶ εἰς τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης, τὰ ἀγνοοῦντα αὐτὴν· δεύτερον νὰ μὴ παύσῃ παριστῶν εἰς τοὺς σημερινούς Ἕλληνας ὅποια ὑπῆρξεν ἡ δόξα τῶν προγόνων των, καὶ τρίτον τέλος νὰ διαμορφώσῃ νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀποβάλλουσαν πᾶν τὸ ξενικὸν καὶ ἔκφυλον καὶ παραλαμβάνουσαν πᾶν τὸ ἑλλείπον ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὡς ἀπὸ τινος ἀκενώτου καὶ κρυσταλλώδους πηγῆς. Πεπρωκισμένος δ' ὑπὸ τῆς φύσεως δι' ἐξαιρέτου μεγαλοφυΐας, δι' ὀξυτάτης κρίσεως καὶ πολυδέγμονος μνήμης, καὶ κτησάμενος βαθεῖαν καὶ ἔκτακτον πολυμάθειαν, ἀπέβη καὶ χωρὶς ποτε νὰ διδάξῃ ὁ ὕπατος τῶν διδασκάλων τοῦ γένους. Καὶ διὰ μὲν τῶν σοφῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν μέγας τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης διαμορφωτής, διὰ δὲ τῶν ἐπιστολῶν του, τῶν μεστῶν φιλοπατρίας διατριβῶν του καὶ τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν του, ὑπῆρξεν ὁ μέγας τῆς ἑλληνικῆς παιδαγωγείας ἀπόστολος.

Τὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀνέλαβον ἰδίαις δαπάναις οἱ φιλογενεῖς ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι, καὶ εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τῶν ἀειμνήστων αὐτῶν ἀνδρῶν ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ φήμη τοῦ σοφοῦ ἑλληνιστοῦ, εἰς δὲ τοὺς αὐτοσχεδόνους αὐτοῦ στοχασμοὺς περὶ παιδείας καὶ γλώσσης ὀφείλει ἡ Ἑλλὰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς παιδείας καὶ γλώσσης τῆς. Ἡ δ' ἔκρηξις τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως διήγειρεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Κοραῆ θορυβώδη αἰσθήματα. Ἐξεπλήσσετο καὶ ἐταράσσετο τὴν συνειδησιν ἀπέναντι τοῦ μεγέθους τοῦ ἐπιχειρήματος, μήπως διὰ τῶν συγγραφῶν του συκλήρησεν εἰς τὸν ἐξανδραποδισμόν καὶ τὸν ὄλεθρον τοῦ ἔθνους του! Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἕνεκα ἀσθενείας καὶ γήρωσ ἀντεπάλαυε σφοδρῶς κατὰ τοῦ θανάτου, ἀπειλοῦντος νὰ ἀφαρπάσῃ ἀπὸ στιγμῆν εἰς στιγ-

μὴν τὴν ζωὴν του, καὶ ἐνέτεινε πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, μέχρις οὗ ἴδῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του. Καὶ τὰ λοιπὰ πνέων ἐνεκαρτέρει, ἠγρύπνει, ἔγραφε, προέτρεπεν, ἤλεγχεν, παρεμύθει, καὶ μὲ φωνὴν ἀκουομένην μεταξὺ τῆς κλαγγῆς τῶν ὄπλων ἀνεφώνει πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους
« ΘΑΡΣΕΙΤΕ ! »

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν ἀδιαλείπτων ἐκείνων ἐργασιῶν ἐπελήθων ὁ θάνατος ἀφῆρπασεν ἀπὸ τοῦ βίου τὸν *χαλκέντερον γέροντα*, τοῦ ὁποίου τὴν στέρησιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος συνεθρήνησε καὶ ὅλος ὁ κόσμος τῆς σοφῆς Εὐρώπης. Ἐτελεύτησε δ' ἐν Παρισίοις τῇ 10 Ἀπριλίου 1833 καὶ ἐκηδεύθη μεγαλοπρεπῶς. Ἡ δ' Ἑλλὰς ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης ἔστησε πρὸ τῶν προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ.

§ 73. Ῥήγας ὁ Φεραῖος.

Ὁ Ῥήγας ἐγεννήθη τῷ 753 ἢ 754 εἰς Φεράς τῆς Θεσσαλίας. Ἀποπερατώσας εἰς τὸ ἐν Ζαγοράῃ Ἑλληνικὸν σχολεῖον τὰ μαθήματα ἀπῆλθεν πρὸς τελειοτέραν ἐκπαίδευσιν εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου ἐξέμαθε καὶ πολλὰς γλώσσας. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Κ)πολιν, ὅπῃθεν ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν *Χριστουγέννων* ἐθλίβη τὴν ψυχὴν ἰδὼν ὁποίας βασάνους ὑφίσταντο οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐξαναγκαζόμενοι εἰς ἀγχαρείας δι' ὕβρεων καὶ μαστιγώσεων. Εἰς τῶν Τούρκων πλησιάσας τὸν Ῥήγαν εἶπε πρὸς αὐτόν : « Τί στέκεσαι, γκριαοῦρ ; ὕπαγε καὶ σὺ μὲ τοὺς ἄλλους νὰ ἐργασθῆς » καὶ ὤθησεν αὐτόν. Τότε ὁ Ῥήγας ἀρπάσας τὸ ὄπλον τοῦ Τούρκου φονεύει αὐτόν καὶ σώζεται διὰ τῆς φυγῆς ὀρκισθεὶς ἐκδίκησιν κατὰ τῶν τυράννων. Ὁ ἐν ἔτει 1786 διορισθεὶς ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Μαυρογένης παρέλαβε τὸν Ῥήγαν ὡς ἰδιαιτέρον ἑαυτοῦ γραμματέα. Τότε συνεδέθη διὰ στενοπάτης φιλίας καὶ μὲ τὸν πασσᾶν τοῦ Βιδινίου Πασοβάνογλου, σώσας αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Ἡ τότε ἐκτραγεῖσα γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐξήγειρεν ὅλων τὰ πνεύματα,

πρὸ πάντων δὲ ἀνέφλεξε τὴν φύσει θερμὴν καὶ φιλελεύθερον τοῦ Ῥήγα καρδίαν, ἣτις συνηθάνετο ὅλον τὸν πόνον, τὸν ὁποῖον ὑφίστατο ἡ δούλη πατρίς. Ἀθλητικὸς τὸ σῶμα ὁ Ῥήγας, γενναῖος τὸ φρόνημα καὶ φύσει μεγαλοπράγμων καὶ θερμουργός, ἤρχισε νὰ συνεννοῖται μὲ πολλούς, αὐτὸς πρῶτος ῥίψας τὰ σπέρματα μυστικῆς ἐταιρείας πρὸς ἐθνικὴν ἐξέγερσιν. Ἐγραφε πρὸς ἀρματωλοὺς καὶ ἐπισκόπους, πρὸς προεστοὺς καὶ προὔχοντας καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν στρατηγὸν Βοναπάρτην. Ἴνα διαφωτίσῃ δὲ τοὺς ὁμογενεῖς του καὶ ἐξάψῃ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, συνέταξε *χάρτην τῆς Ἑλλάδος* μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κλίαν, *στρατιωτικὸν ἐγκόλλιον* καὶ μετέφρασε διάφορα συγγράμματα. Ὅπως δ' ἐξάψῃ καὶ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐνθουσιασμόν, συνέθεσε διάφορα ἐνθουσιώδη ποιήματα, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς ἔψαλε καὶ ψάλλει καὶ μέχρι τῆς σήμερον.

«ὡς πότε, παλληκάρια, νὰ ζῶμεν 'ς τὰ στενά,
αμονάχοι ὅσ' ἄν λιοντάρια, 'ς τοὺς βράχους 'ς τὰ βουνά;
«σπηλιαῖς νὰ κατοικοῦμεν νὰ βλέπωμεν κλαδιά,
«νὰ φεύγωμεν τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά;
«νὰ χάνωμεν πατρίδα, ἀδέλφια καὶ γονεῖς
«τοὺς φίλους, τὰ παιδιὰ μας κη ὅλους τοὺς συγγενεῖς;
«Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ,
«παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακὴ κλπ.

Ὅπως ἐκτυπώσῃ τὰ συγγράμματά του καὶ ὅπως συνεννοηθῇ κάλλιον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ναπολέοντος, ὅστις διέτριβε τότε εἰς Βενετίαν καὶ βραδύτερον ἐγένετο αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας, ἀνεχώρησεν ἐκ Βιέννης, προαποστείλας τὰ συγγράμματά του εἰς Τεργέστην, ὅπου ἔφθασε καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον, καὶ προδοθεὶς συνελήφθη καὶ ἐτέθη εἰς τὴν φυλακὴν. Ἀναλογιζόμενος δ' ὅτι καὶ μία ἄκαιρος λέξις ἀποσπωμένη διὰ τῆς βίας ἠδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ ἐθνικὸν ἔργον, ἀπεφάσισε νὰ αὐτοκτονήσῃ καὶ τρεῖς ἐνέπηξεν εἰς τὴν κοιλιάν τὸ μικρὸν ἐγ.

χειρίδιον, ὅπερ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ. Ἄλλ' αἱ πληγαί του ἰάθησαν, χάρις εἰς τὸ ἀκαταδάμαστον τοῦ ὀργανισμοῦ του. Οἱ ἄπιστοι Αὐστριακοί, ἐχθροὶ τῶν Ἑλλήνων, παρέδωκαν τὸν Ῥήγαν εἰς τὸν πασσάν τοῦ Βελιγραδίου, ἵνα ἀποσταλῆ εἰς Κ)λιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐγνώσθη, ὅτι ὁ ἀποστάτης καὶ φίλος τοῦ Ῥήγα Πασβάνογλους εἶχε προκαταλάβει τὰς διόδους, διὰ νὰ σώσῃ τὸν φίλον του, ἐκρίθη ἀσφαλέστερον νὰ θανατωθῆ εἰς Βελιγράδιον. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι 6—7 σύντροφοὶ του ἐπνίγησαν εἰς τὸν Δούναβιν. Τελευταῖος ἐκβληθεὶς τοῦ δεσμωτηρίου καὶ ὁ Ῥήγας καὶ ἐννοήσας τὸν σκοπὸν τῶν βαρβάρων δημίων του, ἀντέστη καὶ δι' ἑνὸς γρονθοκοπήματος ἔρριψεν ἄπνουν τὸν ἀποπειραθέντα δῆμιον νὰ ἀπαγάγῃ αὐτὸν διὰ τῆς βίας. Τότε ὁ ἕτερος δῆμιος ἔντρομος φωνάζει «εἰς τὰ ὄπλα», πολλοὶ δὲ Τοῦρκοι τρέχουσιν ἔνοπλοι καὶ πυροβολοῦσι κατὰ τοῦ Ῥήγα, ὅστις μέλλων οὕτω νὰ ἀποθάνῃ ἀνέκραξεν. «Οὕτως ἀποθνήσκουσι τὰ παλληκάρια, ἀρκετὸν σπόρον ἔσπειρα, ὅστις τάχιστα θὰ βλαστήσῃ καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ θὰ θερίσῃ τὸ γένος μου». Ὁ Ῥήγας ἀληθῶς ἐλάλησεν ὡς προφήτης καὶ ἀπέθανεν ὡς πρωτομάρτυς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας (1798). Ἡ δὲ ἀναστηθεῖσα πατρὶς εὐγνωμονοῦσα ἀνήγειρε πρὸ τῶν προφυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ.

§ 74. Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς καὶ οἱ Σουλιῶται.

Οἱ φύσει φιλελεύθεροι Σουλιῶται ἀποσυρθέντες ἐκ τῶν πεδινῶν καὶ παραλίων μερῶν ἀνίδρυσαν ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων ὄρεων τῆς Ἠπείρου τὰς κατοικίας των. Ὁ δὲ διαβόητος Ἀλῆ πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων, κατορθώσας διὰ καταχθονίων κακουργημάτων νὰ ἀνυψωθῆ εἰς τὸ ὑπατον τῶν ἀξιωματίων, ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἐν ἔτει δὲ 1790 ἔλαβε σουλτανικὸν φερμάνιον νὰ καθυποτάξῃ καὶ τοὺς ἀνυποτάκτους Σουλιώτας, ἀλλ' ἠττήθη δις καὶ κατεδιώχθη αἰσχροῦς φεύγων μέχρις Ἰωαννίνων (1790 καὶ 1792). Ἐν ἔτει δὲ 1800

ἐπεφάνη τὸ τρίτον ὁ Ἄλῃς κατὰ τοῦ Σουλίου μετὰ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν. Οἱ Σουλιῶται καὶ πάλιν ἀπέκρουσαν ἥρωικῶς τὰς ἐφόδους αὐτοῦ, ἀλλὰ δεινῶς κατατρυχόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης καὶ δίψης καὶ στερούμενοι πολεμεφοδίῳ ἀπεδέξαντο τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Ἄλῃ, δόντες 20 ἡμέρους. Τούτους ὅμως ὁ ἄπιστος Ἄλῃς παρὰ τὰς συνθήκας ἔρριψεν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀπῆτησε τὴν παράδοσιν τοῦ Σουλίου. Οἱ Σουλιῶται πλήρεις ἀγανακτήσεως ἀνέλαβον τὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος των ἐν τῷ μέσῳ μυρίων κακούχιων καὶ στερήσεων, ὑπερτέρων πάσης περιγραφῆς. Ὁ Ἄλῃς, ὅπως εὐκολώτερον πείσῃ τοὺς Σουλιώτας εἰς ὑποταγὴν, ἔπεμψε πρὸς τοῦτο τὸν Τζαβέλλαν, ὃν κατεῖχεν ὡς ὄμηρον, κρατήσας εἰς χεῖράς του τὸν υἱὸν αὐτοῦ Φῶτον. Ὁ Τζαβέλλας, ἀντὶ νὰ πείσῃ τοὺς Σουλιώτας εἰς ὑποταγὴν, παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ἀντιστῶσι μέχρις ἐσχάτων καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν Ἄλῃν· «Χαίρομαι ὅτι ἐγέλασα ἕνα δόλιον τύραννον· εἶμαι ἐδῶ διὰ νὰ διαφεντεύσω τὴν πατρίδα μου. Ὁ υἱός μου θὰ ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἐγὼ θὰ ἐκδικήσω τὸν θάνατόν του. . . . Ἄν αὐτὸς δὲν μὲνῃ εὐχαριστημένος νὰ ἀποθάνῃ διὰ τὴν πατρίδα, εἶνε ἀνάξιος νὰ ζήσῃ καὶ νὰ λέγηται υἱός μου». Ὁ Ἄλῃς ἐλύσσαξε ἀπὸ τὸν θυμὸν του καὶ προσκαλέσας τὸν Φῶτον εἶπεν, ὅτι θὰ τὸν ψήσῃ ζωντανόν. Ὁ Φῶτος ἀπήνητησε «δὲν φοβοῦμαι ἀπὸ κἀνὲν μαρτύριον, ὁ πατέρας μου θὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατόν μου». Ὁ ἄγριος τύραννος ἀποθαυμάσας τὸν ἥρωισμόν τοῦ νεαροῦ Φῶτου δὲν τὸν ἐφόνευσεν, ἀλλ' ἀπῆλθε πανστρατιᾷ κατὰ τοῦ Σουλίου. Οἱ Σουλιῶται ἐπὶ τριετίαν ἀπέκρουσαν πάσας τὰς ἐφόδους, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν φρικωδῶν στερήσεων καὶ κακούχιων δὲν ἤθελον νὰ ἀκούσωσιν οὔτε λέξιν περὶ παραδόσεως. Ἄλλ' ἕνεκα τῆς προδοσίας τοῦ Πήλιου Γούση ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ Σουλίου εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν (26 Σεπτεμβρίου 1803). Ἐκεῖ διέμειναν ἀμυνόμενοι μέχρι τῆς 12 Δεκεμβρίου 1803, ὅτε διὰ συνθήκης ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσι μὲ τὰ ὄπλα των ὅπου θέλουσιν. Ὁ Ἄλῃς ἐπεκύρωσε τὰς συνθήκας καὶ οἱ Σου-

λιώται ἐγκατέλιπον τὴν πατρίδα των εἰς τρία διαιρεθέντες, παρέμεινε δὲ ὁ μοναχὸς Σαμουήλ μὲ δύο συντρόφους του, ὅπως παραδώσωσι τὸν χῶρον καὶ λάβωσι τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐγκαταλειφθέντων πολεμεφοδίων. Ὁ γραμματεὺς ὅμως τοῦ Ἄλῃ ἠπειλήσῃ τὸν Σαμουήλ· «ὅτι θὰ ὑποστῇ φορικτὴν τιμωρίαν», ἐκεῖνος δὲ ἀπεκρίθη «οὐδεμίαν», καὶ ἐξεκένωσε τὸ ὄπλον του ἐπὶ τῆς πυριτιδαποθήκης καὶ συνετάφη μετὰ τῶν ἀπίστων ὑπὸ τὰ ἐρείπια. Ὁ δὲ ἄπιστος Ἄλῃς, ἀθετήσας τὰς συνθήκας καὶ πάλιν, ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Καὶ οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Τζαβέλλαν, Δράκον καὶ Ζέρβαν διεσώθησαν εἰς Πάργαν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Κουτσουνίκαν καταδιωκόμενοι κατέφυγον εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἀχέροντα ἀπροσίτους βράχους τοῦ Ζαλόγγου, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ δύο συνεχεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας ἀπέκρουσαν τὰς λυσσώδεις τῶν πολεμίων ἐφόδους, μὴ ἔχοντες πλέον τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια, ἔκαμαν ἀπεγνωσμένην ἔφοδον καὶ ἐκ τῶν 800 μόλις 150 διεσώθησαν εἰς Πάργαν, 60 δὲ ἡρωίδες μητέρες, ἵνα μὴ ἴδωσιν ἑαυτὰς καὶ τὰ τέκνα των εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, κατὰ πρῶτον ἐξεσπενδόνισαν εἰς τὴν ἄβυσσον τὰ ἴδια τέκνα, ἔπειτα συστησάμενοι χορὸν καὶ ἄδουσαι κατεκρήμνισαν καὶ ἑαυτὰς ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην κατὰ σειρὰν! Οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μ. Βότσαρην 1000 Σουλιῶται καταλαβόντες τὸ μοναστήριον Σέλτσον μετὰ τετράμηνον ἡρωϊκὴν ἀμυναν ἔπεσον ἅπαντες, ἐκτὸς 45, διασωθέντων μετὰ τοῦ Μάρκου εἰς Πάργαν.

§ 75. Ὁ Ἄλῃ πασᾶς καὶ οἱ ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου.

Ὁ Ἄλῃ πασᾶς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τοῦ Σουλίου ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν ἀρματωλῶν τοῦ Ὀλύμπου πόλεμον, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ὑπετάγησαν, οἱ δὲ κατέφυγον εἰς Σκιάθον. Ἐνταῦθα ἀναδείξαντες ἀρχηγὸν μὲν ἑαυτῶν τὸν Γιάννην Σταθᾶν, γαμβρὸν τοῦ Μπουκουβάλα, ἀντιναύαρχον δὲ τὸν Νίκον Τσάραν καὶ συγκροτήσαντες πειρατικὸν στόλον ἐξ 70 πλοίων ἐξηκολούθησαν τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Ὁ Νίκος Τσάρας μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων

κλεφτῶν διεπέρασε μετὰ 500 ὄπαδῶν του διὰ μέσου τῆς Μακεδονίας καὶ Βουλγαρίας, ὅπως ἐνωθῆ μετὰ τοῦ ἐν Σερβίᾳ ἀγωνιζομένου Καρλ Γεώργη. Ὅτε δ' ἔφθασαν εἰς τὸν Στρυμόνα ποταμόν, περιεκυκλώθησαν πανταχόθεν. Ἀφοῦ δὲ ἐπὶ 3 ἡμέρας καὶ 3 νύκτας ἀπέκρουσαν πάσας τὰς μανιώδεις τῶν πολεμίων ἐφόδους διεπέρασαν ξιφῆρεις διὰ μέσου τῶν πολεμίων καὶ ἀστραπηδὶν διέβησαν τὸν ποταμόν. Ἐν Ῥοδόπῃ ἐκυκλώθησαν καὶ πάλιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν διὰ νέου ἡρωϊσμοῦ διεσώθησαν εἰς Ἐλασσῶνα, ὁπόθεν διεπέρασαν εἰς Σκιάθον. Πρῶτος ὁ Εὐθύμιος Βλαχάβας συνέλαβε καὶ ἐπέβαλε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τὴν ἰδέαν τῆς κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἀντιστάσεως ὑπὲρ τῆς ἀπολευθερώσεως τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ γένους. Ὅτε δὲ οἱ λοιποὶ ἐξαπατηθέντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Ἀλῆ κατέθεσαν τὰ ὄπλα, ὁ Βλαχάβας ἀπῆλθε μετὰ τῶν ὄπαδῶν του καὶ ἀνύψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου (1807). Ἀλλ' ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐπιπεσὼν αἰφνης κατέκοψε πάντας τοὺς ὑπὸ τὸν ἀδελφόν του Βλαχάβα εἰς 600, ὁ δὲ Εὐθύμιος σπεύσας πρὸς βοήθειαν ἔφθασε μετὰ δύο ὥρας τῆς μάχης. Ἐντεῦθεν διεπέρασεν εἰς Σκιάθον καὶ ἐτράπη εἰς τὸν πειρατικὸν βίον, ἀλλὰ δούς πίστιν εἰς τοὺς ὄρκους καὶ τὰς συνθήκας τοῦ Ἀλῆ συνελήφθη καὶ αὐτὸς καὶ ὑπεβλήθη εἰς φρικῶδεις βασάνους.

§ 76. Ἐξαγόρασις τῆς Πάργας καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀλῆ.

Μετὰ τὴν καθυπόταξιν τοῦ Σουλίου ἔστρεψε τὸ ἄπληστον αὐτοῦ βλέμμα ὁ Ἀλῆς ἐπὶ τῆς Πάργας. Ταύτην δὲ μὴ δυναθεὶς νὰ κυριεύσῃ διὰ τῶν ὄπλων ἐξηγόρασε διὰ χρυσοῦ ἀπὸ τοὺς πεπολιτισμένους Ἄγγλους, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὁποίων τότε ὑπήγετο. Οἱ δυστυχεῖς Πάργιοι, ὅτε ἔμαθον, ὅτι ἡ πατρις αὐτῶν ἐπωλήθη ἀντὶ ἀργυρίου, ἐκ τῆς θλίψεως των περιῆλθον εἰς τελείαν ἀπόγνωσιν. Ἐξέχωσαν τοὺς τάφους τῶν προγόνων των καὶ συναθροίσαντες τὰ ἱερὰ αὐτῶν ὅσα ἔκαυσαν ἐν μέσῃ ἀγορᾷ, «Τοῦρκους δὲν ἐπροσκύνησαν! Τοῦρκοι μὴ τὰ πατήσουν!» Ἐν τῇ ἐσχάτῃ δ' αὐ-

τῶν ἀπογνώσει ἀπεφάσισαν νὰ σφάξωσι καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, ἵνα μὴ ἐξανδραποδισθῶσιν ὑπὸ βαρβάρων, αὐτοὶ δὲ ἀγωνιζόμενοι νὰ πέσωσι μὲ τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας φονεύοντες ὅσους ἂν δυνηθῶσι πλειοτέρους ἐχθρούς. Μόλις δ' ἀπετράπησαν τοῦ ἀπεγνωσμένου βουλευμάτος ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Ἄδαμς καὶ ἐπεισθήσαν νὰ συναπέλθωσι μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν κομιζόντες καὶ τὴν κόνιν τῶν πατέρων των.

Ἄλλ' ἤλθε τέλος καὶ ἡ σειρὰ τοῦ Ἄλῃ διότι στασιάζας κατὰ τοῦ σουλτάνου ἐπολιορκήθη καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ συγγενῶν καὶ φίλων παρεδόθη εἰς τὸν Χουρσίτ πασσᾶν καὶ ἐφονεύθη πληγεὶς δι' ἐγχειριδίου θανασίμως ὑπὸ τοῦ ἀπάγοντος αὐτὸν Μεχμέτ (26 Ἰανουαρίου 1822).

§ 77. Ἐταιρία τῶν Φιλικῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1814 τρεῖς ἄσημοι νέοι, Νικόλαος Σκουφᾶς ἐξ Ἄρτης, Ἀθανάσιος Τσακάλωφ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Ἐμμανουὴλ Ἐάνθος ἐκ Πάτμου, συνέστησαν τὴν μυστικὴν ἔταιρίαν τῶν φιλικῶν εἰς Ὀδησσόν, πόλιν ἐμπορικὴν τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσσίας παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ κατοικουμένην ὑπὸ πολλῶν ἐμπόρων Ἑλλήνων. Μεταξὺ τῶν πρώτων προσελήφθησαν καὶ ὁ Παναγιώτης Σέκερης ἐκ Πελοποννήσου, ὁ Ἀντώνιος Κομιζόπουλος ἐκ Φιλιππουπόλεως, ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς ἐκ Θεσσαλίας, ὁ Περραιβὸς κλπ. καὶ βαθμῶδ' ἐκατηχῆθησαν πάντες οἱ εἰς τὰ πλοῦτη καὶ εἰς τὰ γράμματα ἐξέχοντες Ἕλληνες, οἱ ἐπισημότεροι ἀρματοῦλοι καὶ κλέφται καὶ χιλιάδες προκρίτων ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ διεσκορπισμένων Ἑλλήνων. Τὰ μέλη τῆς ἔταιρίας διηροῦντο εἰς 7 τάξεις ἢ βαθμούς, εἰς ἀδελφοποιτούς, εἰς συστημένους, εἰς ἱερεῖς, εἰς ποιμένας, εἰς ἀρχιποιμένας, εἰς ἀφιερωμένους καὶ εἰς ἀρχηγούς ἀφιερωμένων. Ἡ ἱερότης καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου ἀπῆται καὶ μυστικότητα, καὶ ἀφοσίωσιν καὶ δραστηρίαν ἐνέργειαν. Ὅσοι δοκιμαζόμενοι ἐγίνοντο ἄξιοι νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὰ μέλη τῆς ἔταιρίας ὠδηγοῦντο εἰς μυστικὸν δωμάτιον καὶ ἐκεῖ ἐνώπιον τῆς εἰκόνας τῆς Ἀνα-

στάσεως ὠρκίζοντο ὑπὸ ἱερέως νὰ ἔχωσι πίστιν, ἐπιμονήν, σιωπήν καὶ ἀπόλυτον ὑπακοήν. Πάντες δ' ἀνεγνώριζον μίαν ὑπερτάτην τῆς ἑταιρίας ἀρχήν, τὴν ὁποίαν περιεκάλυπτον ὑπὸ μυστηριώδη πέπλον, καὶ ὡς τοιαύτην ἄφιναν νὰ ἐννοῶσι πάντες τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας. Ἡ δολοφονία τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας Καρᾶ-Γεώργη καὶ ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Σκουφᾶ ὑπῆρξαν διὰ τὴν ἑταιρίαν δυστύχημα μέγα. Ἄλλ' οἱ μουόμενοι ἤϋξανον καταπληκτικῶς καὶ ἀπῆτουν ἐπιμόνως τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀρχῆς. Ὅθεν ἀντὶ τῆς ἰδεᾶς ταύτης ἀρχῆς παρέστη ἀνάγκη ἀπόλυτος νὰ εὐρεθῆ πραγματικὸς ἀρχων, παρέχων πᾶσαν ἐγγύησιν περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ καὶ ἰκανότητος. Ὅθεν ὁ Ἐάνθος ἀπεστάλη μετὰ πληρεξουσίων γραμμάτων πρὸς τὸν Κερκυραῖον κόμητα Ἰωάννην Καποδίστριαν, πολιτικὸν ἔμπρονα καὶ ὑπουργὸν τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Ῥωσσίας. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἠρνήθη ῥητῶς πᾶσαν ἀνάμιξιν, ἀπετάθη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, γενναῖον στρατιωτικὸν καὶ ὑπασπιστὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, ὅστις διαπρέψας εἰς τὴν ἐν Δρέσδῃ μάχην κατὰ τοῦ Ναπολέοντος εἶχε στερηθῆ τὸν δεξιὸν του βραχίονα (1813). Οὗτος ἀπεδέχθη τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν καὶ διεύθυνσιν τῆς ἑταιρίας τῇ 12 Ἀπριλίου 1820, καὶ ἀνηγορεύθη γενικὸς πληρεξούσιος καὶ ἐπίτροπος τῆς ἑταιρίας.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ἐκρηξίς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

ΑΠΑΡΑΜΙΛΛΟΣ ΗΡΩΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΚΛΕΗ
ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

§ 78. Ἡ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπανάστασις.
Ἄλέξ. Ὑψηλάντης.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ἀποδεχθεὶς τὴν ἀνωτάτην

διεύθυνσιν τῆς φιλικῆς εταιρίας, διαβαίνει τὸν Προῦθον καὶ ἀνυψοῖ πρῶτος τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως (24 Φεβρουαρίου 1821). Χιλιάδες μαχητῶν συνέρρουσαν πανταχόθεν καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, 500 δ' ἔφηβοι σπουδασταί, ἀποτελέσαντες τὸν *ἱερὸν λόχον*, προσῆλθον μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁμόσαντες *νίκην ἢ θάνατον*. Τῇ 1 Μαΐου 1821 ἐγένετο πρὸ τοῦ Γαλαζίου ἡ πρώτη αἱματηρὰ συμπλοκή, καθ' ἣν 700 ἐπαναστάται ὑπὸ τὸν γενναῖον Ἀθανάσιον Καρπενησιώτην δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἀπέκρουσαν ἑξαπλασίους Τούρκους, τὴν δὲ νύκτα διήλθον ξιφῆρεις διὰ μέσου τῶν πολεμίων. Οἱ Τούρκοι τὴν ἐπιούσαν εἰσελθόντες εἰς Γαλάζιον ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τριήμερον λεηλασίαν καὶ σφαγὴν. Καταλαβόντες δὲ καὶ τὸ Δραγατσάνιον κατετρόπωσαν τοὺς περὶ τὸν Καραβίαν ἀφρόνως ἐκτεθέντας Ἕλληνας καὶ κατέλοψαν τοὺς *ἱερολοχίτας*, προσδραμόντας πρὸς βοήθειαν, πλὴν **100**, τοὺς ὁποίους ἔσωσε μετὰ τῆς σημαίας καὶ 2 τηλεβόλων ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος (7 Ἰουνίου). Ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἀπελπισθεὶς ἐκ τῶν ἀτυχημάτων αὐτῶν ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Αὐστριακὴν χώραν, ὅπου συλληφθεὶς καθείρχθη καὶ μετὰ ἐξαετίαν ἀποφυλακισθεὶς ἐτελεύτησεν ἐν Βιέννῃ ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ τῆς θλίψεως (1828). Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Ὑψηλάντης κατέλιπεν οὕτως ἀδόξως τὸν ἀγῶνα, ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης, ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ ὁ Φαρμάκης, παρέμειναν καὶ διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ των θανάτου περιέβαλον αὐτὸν δι' αἰδίου δόξης. Καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης καταλαβὼν τὸν παρὰ τὸν Προῦθον καλούμενον Σκουλένιον λόφον μετὰ 400 ἀνδρῶν καὶ 8 τηλεβόλων, ἀφοῦ ἐπὶ 8 ὅρας ὥρας ἀπέκρουσε τὰς ματωρὰς ἐφόδους ἑξακισχιλίων Τούρκων καὶ ἐφόνησε περὶ τοὺς 1000, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος (17 Ἰουλίου). Ὁ δὲ Γεωργάκης Ὀλύμπιος μετὰ τοῦ Φαρμάκη καταδιωκόμενοι κατέλαβον τὴν μονὴν τοῦ Σέκκου καὶ ὁ μὲν Γεωργάκης καταλαβὼν τὸ κωδωνοστάσιον καὶ θεὶς πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην συνετάφη μετὰ τῶν εἰσορμησάντων πολεμίων καὶ

τῶν δέκα συντρόφων του, ἑνὸς καὶ μόνου ὡς ἐκ θαύματος διασωθέντος (10 Ἰουλίου 1821), ὁ δὲ Φαρμάκης, ἀφοῦ ἀντέστη ἐπὶ 11 ὄλας ἡμέρας, συνῆψε συνθήκην νὰ ἐξέλθῃ τῆς μονῆς μεθ' ὄπλων ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει τοῦ πασσᾶ τῆς Ἰβραήλας καὶ τοῦ αὐστριακοῦ προξένου. Ὡς ὅμως ἐκ τῶν συντρόφων του ἀπιστοῦντες εἰς τὰς συνθήκας καὶ τὰς ἐγγυήσεις ἀπέδρασαν ἐκεῖθεν διὰ νυκτός, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες περὶ τοὺς 270 συλληφθέντες ὑπέστησαν ὀδυνηρότατον θάνατον, ὁ δὲ Φαρμάκης ἀπήχθη δέσμιος εἰς Κ)λιν καὶ ἐκδαρεῖς ζωντανὸς ἐσύρετο εἰς τὰς ἀγυῖας, ὑπεβλήθη εἰς στρεβλώσεις καὶ τέλος ἀπηχοισθη.

§ 79. Ἡ ἐθνικὴ ἐξέγερσις. Σφαγαὶ ἐν Κ)λει καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀπαγχόνισις τοῦ Πατριάρχου.

Μετὰ τὴν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ξερράγη αὕτη καὶ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὴν Θεσσαλομαγνησίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Κρήτην, τὴν Σάμον, τὴν Ῥόδον καὶ Κύπρον. Εἰς τὴν ταχεῖαν ταύτην καὶ γενικὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἐπαναστάσεως συνετέλεσε, πλὴν ἄλλων, καὶ τὸ ἐκφοβιστικὸν σύστημα τῶν τραγικῶν σφαγῶν, τὸ ὁποῖον μετῆλθεν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη κατὰ τῶν ἀόπλων χριστιανῶν, ἅμα ἀνεκαλύφθη τὸ σχέδιον τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως ἐκ τῶν κατασχεθέντων ἐγγράφων τῆς *μιλικῆς εταιρίας* καὶ ἠγγέλθη ἡ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐκτραγεῖσα ἐπανάστασις. Τῇ 9 Μαρτίου καθείρχθησαν 7 ἔγκριτοι ἀρχιερεῖς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἐκ τῶν μᾶλλον ἐπιφανῶν ἐλλήνων. Οἱ πιστοὶ ὀπαδοὶ τοῦ κορανίου παρηγγέλθησαν νὰ ὀπλισθῶσι καὶ νὰ εἶνε ἑτοιμοὶ πρὸς σφαγὴν τῶν ἀπίστων, ἂν ἡ χρεῖα τὸ καλέσῃ. Πλεῖστοι ἐξ Ἀσίας στρατιῶται καὶ ὄχλος συρφετώδης διέτρεχον τὰς ἀγυῖας τῆς Κ)λεως βεβηλοῦντες τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰσδύοντες εἰς τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν, σφάζοντες, ἀρπάζοντες καὶ πληροῦντες τὴν πόλιν τρόμου καὶ οἰμωγῶν. Πλεῖστοι δ' ἔσπευσαν νὰ σώσωσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν διὰ τῆς φυγῆς. Τὸ πατριαρχεῖον διετάχθη νὰ ὑπογράψῃ ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης ἀφορι-

στικόν επιτίμιον κατά τοῦ Ὑψηλάντου καί τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν καί νά ἐκδώσῃ ἐγκύκλιον προτρεπτικὴν πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς νά καταθέσωσι τὰ ὄπλα καί νά διάγῳσι τοῦ λοιποῦ ὡς πιστοὶ τοῦ σουλτάνου ὑπήκοοι. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα ὀλίγον ὠφέλησαν, διότι ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγη πανταχοῦ ἀπειλητικὴ. Ὅτε δ' ἡ Πύλη ἔμαθε τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως καί ἐν Πελοποννήσῳ, καί ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι καί ταῖς Νήσοις, τότε ἀληθῶς ἐξεμάνη καί ἤρχισε τὴν συστηματικὴν καταδίωξιν καί τὴν ἀνηλεῆ σφαγὴν τῶν χριστιανῶν, ὧν τὰ θύματα ἐν Κ)λει μόνον ὑπολογίζονται πλέον τῶν 30 χιλιάδων. Θέλων δ' ὁ σουλτάνος νά ἐμπνεύσῃ τὸν γενικὸν τρόμον εἰς τοὺς Ἑλληνας διέταξε νά κτυπήσωσιν αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας καί τοῦ γένους, τὸν οἰκουμεικὸν πατριάρχην. Πατριάρχης ἦτο τότε Γρηγόριος ὁ Ε', γεννηθεὶς ἐν Δημητσάνῃ τῆς Πελοποννήσου ἐν ἔτει 1745. Διαπρέπων ἐπὶ πολυμαθείᾳ καί ἀρετῇ προεχειρίσθη μητροπολίτης Σμύρνης ἐν ἔτει 1784 καί πατριάρχης ἐν ἔτει 1797. Δις καθηρέθη τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος ὑπὸ τῆς τουρκικῆς αὐθαιρεσίας. Ἀναλαβὼν δὲ καί τὸ τρίτον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (1819), ὑπέστη τὸν δι' ἀγχόνης μαρτυρικὸν θάνατον, καταγιάσας οὕτω διὰ τοῦ αἵματός του τὴν ἐθνικὴν παλιγγενεσίαν. Ὅτε δ' ἤρχισαν αἱ σφαγαί, πολλοὶ συνεβούλευσαν τὸν πατριάρχην νά φύγῃ καί νά σωθῇ. Ἄλλ' ὁ ἀοίδιμος ποιμενάρχης ἀπήντησε: «Μὴ μὲ παρακινῆτε νά φύγω, διότι, ἐάν φύγω, οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐξχαριωθῶσι περισσότερο καί θὰ χυθῇ περισσότερο αἷμα ἀθῶων. Εἶμαι πατριάρχης καί ποιμὴν καί δὲν πρέπει νά ἐγκαταλείψω τὸ ἔθνος καί τὸ ποίμνιόν μου. Ἐὰν οἱ Τοῦρκοι μὲ φονεύσωσιν, ὁ θάνατός μου θὰ ἐμπνεύσῃ γενικὸν ἐνθουσιασμόν καί θὰ δώσῃ μεγαλύτεραν ζωὴν εἰς τὸν ἱερόν ἀγῶνα τοῦ ἔθνους». Τὴν δὲ Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, 10 Ἀπριλίου 1821, ἐνῶ ἐτέλει τὴν πρώτην Ἀνάστασιν, οἱ Τοῦρκοι περιεκύκλωσαν τὸ πατριαρχεῖον, ὁ πατριάρχης ἐνόησε τὸν σκοπὸν αὐτῶν, ἀλλ' ἀτάραχος ἐξηκολούθησε τὴν θείαν μυσταγωγίαν. Ἐμνημόνευτε τοὺς προκεκοι-

μημένους, πύχθη ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρόσεως τῶν ἐν κινδύνοις καὶ θλίψεσι βιούντων χριστιανῶν, ηὐλόγησε τοὺς παρόντας ἐκοινοῦνησε τὴν ἀχράντων μυστηρίων, ἔφαλε τὸ «Χριστὸς ἀνέστη», καὶ ἐνδομύχως πύχθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἔθνους του. Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἀπήχθη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου, εἰς τὰ πατριαρχεῖα, ὅπου χιλιάδες αἰμοδιψῶν Ὀθωμανῶν περιστοίχισαν τὸ θῦμα καὶ ἤρχισαν νὰ τὸν ἐμπαίζωσι καὶ νὰ τὸν βασανίζωσιν. Ὁ πατριάρχης ἐπέδειξεν ἔξοχον μεγαλοφυγίαν. Τέλος ὁ δήμιος περάσας τὸν βρόχον εἰς τὸν ἱερόν του τράχηλον τὸν ἐκρέμασε πρὸ τῶν πατριαρχείων. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἔμεινε κρεμάμενον τὸ ἱερόν λείψανον ὑπὸ τὴν χλεύην καὶ τοὺς ἐμπυτυμούς τῶν ὄχλων, τὴν δὲ τετάρτην ἡμέραν ὄχλος ῥυπαρὸς τούρκων καὶ ἐβραίων σύροντες αὐτὸ διὰ τῶν ἀγυιῶν τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐκεῖθεν δ' ἀνελευσθὲν ὑπὸ ἑλληνοῦ πλοιάρχου μετηνέχθη εἰς Ὀδησσόν, ὅπου κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ἐκηδεύθη μὲ βασιλικὰς τιμὰς. Ἀντάξιον τοῦ ἔθνομάρτυρος ἐπικήδειον λόγον ἐξεφώνησε Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος. Ἐν ἔτει δὲ 1871 μετεκομίσθη τὸ ἱερόν λείψανον εἰς Ἀθήνας καὶ κατετέθη ἐντὸς μαρμαρίνης λάρνακος εἰς τὸν παρὰ τῆς μητροπόλεως ναῖσκον τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου. Ἡ δὲ πατρὶς εὐγνωμονοῦσα ἀνήγειρε πρὸ τῶν προπιλαίων τοῦ Πανεπιστημίου τὸν ἱερόν αὐτοῦ ἀνδριάντα. Παρόμοιον μαρτυρικὸν θάνατον ὑπέστησαν καὶ οἱ 7 ἕτεροι ἀρχιερεῖς. Παρόμοιοι καὶ ἔτι φρικωδέστεροι σφαγαὶ διεπράχθησαν καὶ εἰς τὴν Σάμον, καὶ εἰς τὴν Κύπρον, καὶ εἰς τὴν Ῥόδον, καὶ εἰς τὴν Αἴνον, καὶ εἰς τὴν Κῶ, καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἀναρίθμητοι χιλιάδες θυμάτων ἔπεσον ὑπὸ τῆς τουρκικῆς θηριωδίας τὸν πέλεκυν.

α'. Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1821.

§ 80 Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἔκρηξις τῆς ἐλλ. ἐπαναστάσεως.

Ἡ Πελοπόννησος καὶ ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς θέσεώς της καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος πληθυσμοῦ της καὶ τοῦ φιλελευθέρου

τῶν κατοίκων τῆς ἐθεωρήθη ὡς τὸ καταλληλότερον κέντρον τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως. Διὸ κατῆλθεν ἐνταῦθα περὶ τὰ τέλη τοῦ 1820 ὡς ἀπόστολος ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑψηλάντου Γρηγόριος Δικαῖος ἢ Παπαφλέσσας μετὰ πολεμοφοδίων, ἐξάπτων τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν κατοίκων διὰ μυθῶδων διηγήσεων, «ὅτι πρὸ τῆς λήξεως τοῦ Μαρτίου πυρπολεῖται ὁ τουρκικὸς στόλος, φονεύεται ὁ σουλτᾶνος, κυριεύεται ἡ Κ)λις, κηρύσσεται ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος καὶ ἐντὸς ὀλίγου κατέρχονται εἰς Ἑλλάδα πολυάριθμοι στρατοὶ καὶ στόλοι», Ἐνταῦθα προσέδραμον καὶ πολλοὶ τῶν ἀρματωλῶν, μεμυημένοι τὰ τῆς ἐταιρίας, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Νικήτας, οἱ Πετμεζαῖοι καὶ ὁ πολυμήχανος Κολοκοτρώνης ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων, ἔνθα καταφυγὼν ἀπὸ τοῦ 1810 ὑπῆρτεν ὡς ταγματάρχης ἐν τῷ ἀγγλιῶ στρατῷ. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Σελῆκ ἀγάς, ὁ ἐν Τριπόλει ἐδρεύων ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Χουρσίτ πασσᾶ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου ἀπελθόντος κατὰ τοῦ ἀποστάτου Ἀλῆ-πασσᾶ, πτοηθεὶς ἐκάλεσεν εἰς Τρίπολιν τοὺς προκρίτους καὶ ἀρχιερεῖς τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ συσκεφθῶσι περὶ τῶν ληπτέων μέτρων κατὰ τοῦ ἀποστάτου Ἀλῆ-πασσᾶ, πράγματι δὲ ἵνα συλλάβῃ αὐτοὺς καὶ ματαιώσῃ πᾶν ἐπαναστατικὸν κίνημα. Δώδεκα πρόκριτοι καὶ ἑννέα ἐπίσκοποι μετέβησαν ἐξ ἄκρας φιλοπατρίας, ἵνα μὴ δώσωσιν ὑπονοίας. Ἄλλ' οἱ λοιποὶ τῶν προκρίτων καὶ ἀρχιερέων μετὰ πολλῶν ὀπλαρχηγῶν συνῆλθον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὸ Αἶγιον, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τοῦ χρόνου τῆς κοινῆς ἐξεγέρσεως. Πάντες σχεδὸν ἐδίσταζον, ἀναλογιζόμενοι τὰς δεινὰς συνεπειὰς ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Παπαφλέσσας, ὡς ἐκ τῶν τότε εὐνοϊκῶν περιστάσεων, ἐπόθουν τὴν ταχύτεραν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ὅθεν κατ' εἰσήγησιν τούτου πρῶτος ὁ τολμηρὸς Νικόλαος Σολιώτης μετὰ τοῦ Κορδῆ καὶ τινων ἄλλων ἐνεδρεύσαντες παρὰ τὸ Ἀγριδιον ἐφόρευσαν 8 εἰσπράκτορας (13 Μαρτίου) καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξηνάγκασαν 60 Ἀλβανοὺς παρὰ τὴν Βερσοβάν νὰ παραδώσωσι τὰ ὅπλα. Τῇ 18 δὲ Μαρτίου

ὁ Χοντρογιάννης κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ζαΐμη καὶ Φωτίλα ἐπυροβόλησαν τὸν σπαχῆν τοῦ Ἀρνακούτογλου, διοικητοῦ τῶν Καλαβρύτων, καὶ ἐξηνάγκασαν καὶ αὐτόν, ἐγκλεισθέντα μετὰ γυναικῶν ἐντὸς τριῶν ὄχυρῶν πύργων, νὰ παραδοθῆ διὰ συνθήκης μετὰ πενθήμερον πολιορκίαν. Ἐνεκα τούτου οἱ μὲν Τοῦρκοι ὑπὸ τηλικούτου κατελήφθησαν τρόμου, ὥστε ἐκλείσθησαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των εἰς τὰ φρούρια, ὀλόκληρος δὲ ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου ὧν οἱ πλείστοι ἔφερον ἀντιὸπλων μαχαίρας, καὶ ῥάβδους, καὶ σφενδόνας καὶ γεωργικὰ δίκρανα ἐξηγέρθη παράφορος καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἀπίστων, ἵνα ἐν μιᾷ στιγμῇ ἐκδικηθῆ δουλείας δεινὰ 4 αἰῶνων! Περὶ τὰς 15 δὲ χιλιάδας ὑπολογίζονται μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) τὰ πρῶτα τῆς ἐξεγέρσεως θύματα! Δισχίλιοι δὲ Μανιάται ὑπὸ τὸν Πετρόμπετην, τὸν Κολοκοτρῶνην, τὸν Ἀναγνωσταρᾶν, τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Νικήταν καὶ ἄλλους κατῆλθον ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Μάνης καὶ ἠνώθησαν μετ' ἄλλων ἐπαναστατῶν, πολιορκούντων τὰς Καλάμας (22 Μαρτίου). Οἱ Τοῦρκοι παρεδόθησαν (23 Μαρτίου) καὶ 25 ἱερεῖς καὶ 5 χιλιάδες ἐπαναστατῶν ἔψαλον δοξολογίαν πρὸς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ τῆς ἀπολευθερώσεως τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν Καλαμῶν οἱ μὲν τῶν ὀπλαρχηγῶν ἐτρέπησαν εὐθὺς ἐπὶ τὰ λοιπὰ μεσσηνιακὰ φρούρια, ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης μετ' ἄλλων πρὸς τὰ μεσόγεια τῆς Πελοποννήσου.

Ταῦτοχρόνως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός, ἀνυψώσας ἐν Ἀγία Λαύρα καὶ εὐλογήσας τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, κατῆλθεν εἰς Πάτρας καὶ ἐπολιόρκησε τὸ δυτικὸν μέρος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ρούφου, τοῦ Λόντου, τοῦ Ζαΐμη καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν Ἐκεῖ δισχίλιοι καὶ πλέον ἐπαναστάται προσερχόμενοι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἠσπάζοντο τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ὤμνουν ἐλευθερίαν ἢ θάνατον ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν «Ζήτη ἡ ἐλευθερία! Ζήτησαρ οἱ ἀρχηγοί! Καὶ εἰς τὴν πόλιν νὰ δώσῃ ὁ Θεός! Ἄλλ' ἐπιφανεῖς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἐπιστρέφων Ἰουσοῦφ πασσᾶς τῆς Εὐβοίας διέσκόρπισεν αὐτούς.

§ 81. Ὁ Κολοκοτρώνης πρὸ τῆς Καρυταίνης.

Ὁ Κολοκοτρώνης καταλαβὼν τὰ στενὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν τῆς Καρυταίνης, Πλαπούταιων καὶ Δεληγιανναίων, ἐκέρδησε τὴν πρώτην νίκην κατατροπώσας τουρκικόν τι ἀπόσπασμα, σπεῦδον ἐκ Φαναρίου πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Καρυταίνῃ πολιορκουμένων Τούρκων. Πάντες σχεδὸν οἱ Τούρκοι οὗτοι περὶ τοὺς 500 ἐφρονεύθησαν ἢ ἐπνίγησαν εἰς τὸν Ἀλφειὸν ποταμόν. Ἐκ τοῦ κατορθώματος ἐνθαρρυνθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην περὶ τοὺς 6000, ἀλλὰ τάχιστα οὗτοι διελύθησαν, ἅμα ἐπεφάνη τουρκικὸς στρατὸς ἐπερχόμενος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν Φαναρίῳ πολιορκουμένων Τούρκων. Οἱ ἄνευ στρατιωτῶν σχεδὸν μείναντες ὀπλαρχηγοὶ συνελθόντες εἰς Χρυσοβίτσιον ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Μεσσηνίαν παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις ἐπέμενε νὰ μὴ ἐγκαταληφθῇ ἡ ὀχυρὰ ἐκεῖνη καὶ στρατηγικωτάτη θέσις τῶν ὀρέων, ἀλλὰ νὰ καταστήσῃσι αὐτὴν κέντρον πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς Τριπόλεως. Προτρεπόμενος δὲ νὰ συναπέλθῃ καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπήντησε «Δὲν πάγω πουθενά, ἂν θέλετε σεῖς, τραβάτε ἐγὼ θὰ μείνω ἐδῶ, ὅπου καὶ τὰ βουναὶ καὶ τὰ πουλιά μὲ γνωρίζουν· καὶ ἂν χαθῶ, κάλλιο νὰ μὲ φᾶν τὰ πουλιά τοῦ τόπου μου». Κατάμονος δ' ἐγκαταλειφθεὶς εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τινὰ ἐκεῖ ἐκκλησίαν καὶ θερμωτάτην ἀπέτεινε ὁ εὐσεβὴς γέρον ἄριστος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Παναγίαν ὑπὲρ ἀπελευθέρωσews τοῦ γένους του. Ἀναπαυθεὶς ἐκεῖ ὀλίγον ἐξηγέρθη ἐνισχυμένος τὴν καρδίαν καὶ ἀπῆλθε μὲ τὴν ἀκράδαντον ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ πατρίς. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας συνῆθροισε πάλιν περὶ τοῦ 300 ἄνδρας καὶ ἐμελέτα νὰ συντάξῃ αὐτοὺς εἰς ἱερὸν λόχον, ἀλλὰ καὶ οὗτοι διεσκορπίσθησαν, ἅμα εἶδον μακρόθεν ἐπερχόμενον τουρκικὸν στρατὸν (5 Ἀπριλίου). Καὶ πάλιν δὲν ἀπηλπίσθη ἕνεκα τούτου ὁ γενναῖος ἀνὴρ, ἀλλ' ἔγραφε πανταχοῦ καὶ ὠνειρεύετο ἐν τῷ μέσῳ τῆς φυγῆς καὶ τῆς λιποταξίας τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς Τρι-

πόλεως. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ συνελθόντες καὶ πάλιν ἀπεδέχθησαν τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη διωρίζαντες ἀρχιστράτηγον τὸν Πετρόμπεην, ἵνα φροντιζῇ περὶ τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων καὶ κατέλαβον τὰς πέριξ τῆς Τριπόλεως ὄχυράς θέσεις, τὴν Πιάναν, τὰ Βέρβαινα, τὴν Ἀλωνίσταιναν, τὸ Χρυσοβίτσιον, τὸ Λεβίδιον καὶ τὸ Βαλτέτσιον.

§ 82. Ἡ ἐν Βαλτεσίῳ περιφανὴς νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ τῶν Ἰωαννίνων πολιορκητὴς Χουρσίτ-πασσᾶς, ἐνδιαφερόμενος διὰ τὸν ἐν Τριπόλει γυναικωνίτην του καὶ τοὺς θησαυροὺς του, ἀπέστειλε τὸν ὑποστράτηγόν του Μουσταφάμπεην μὲ 3500 Ἀλβανούς, ὅπως διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως καὶ κατασβέσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Οὗτος διαβάς ἀκωλύτως τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνόρους διεπεραιώθη εἰς Πάτρας καὶ διασκορπίσας τοὺς πολιορκητὰς παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τὴν διερπαγὴν καὶ τὰς φλόγας. Ἐκεῖθεν βαδίσας διὰ τῆς ΜΑ ἀκτῆς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἐπυρπόλησε τὸ Αἴγιον, διεσκορπίσε τοὺς ὑπὸ τὸν Πικραφλέσσαν πολιορκουντας τὸν Ἀκροκόρινθον, διέλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Νευπλίου καὶ ἔφθασεν εἰς Τρίπολιν (30 Ἀπριλίου).

Τῇ 12 Μαΐου αὐτὸς ὁ Μουσταφάμπεης, ἡγούμενος στρατοῦ ἐκ 12000 ἀνδρῶν καὶ 1500 ἵππέων μετὰ 2 τηλεβόλων, καὶ τάξας αὐτὸν εἰς 5 σώματα ἐφόρμησεν κατὰ τῶν ἐν Βαλτεσίῳ 845 ἑλλήνων, ὠχυρωμένων ὀπισθεν 4 προμαχώνων ὑπὸ τὸν Κυριακούλην καὶ Ἠλίαν Μυρομιχάλην, Ἡλίαν Φλέσσαν, Πικρατσώνην καὶ ἄλλους ὀπλαρχηγούς. Οἱ Ἕλληνες γενναίως ἀπέκρουσαν τὰς λυσσώδεις ἐφόδους τῶν πολεμίων, ὅτε μετὰ τριῶρον φονικωτάτην μάχην ἐπεφάνη ὁ Κολοκοτρώνης μὲ 700 ἄνδρας καὶ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ, (ὅπερ κατόπιν ἐπεκληθῆ βουνὸν τοῦ Κολοκοτρώνη), ἐνεθάρρουνεν αὐτοὺς διὰ τῆς βροντώδους φωνῆς του καὶ κατετρόμαξε τοὺς Τούρκους. «Τούρκοι, ζωντανοὺς θὰ σὰς πιάσω εἶμαι ἐγώ, ὁ Κολοκοτρώνης». Μετ' ὀλίγον κατέφθασεν εἰς Πιάναν καὶ ὁ Πλαπούτας μὲ 800 ἄνδρας καὶ προσέβαλον ἐκ πλαγίου

τούς πολεμίους. Ἡ μάχη διήρκεσε μέχρι τῆς νικτὸς. Τὸ μεσονύκτιον εἰσῆλθεν εἰς τὸ Βακτέτσι καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ὄλος καρδιά καὶ χαρὰ ἠσπάσθη τοὺς ἀγωνιζομένους. Τὴν δὲ νύκτα λαβόντες οἱ Ἕλληνας καὶ ἄλλας νέας ἐπικουρίας ἐφώρμησαν αὐτοὶ πρῶτοι τὴν πρῶταν κατὰ τῶν Τουρκαλβανῶν. Τότε ἀντίχρητε καὶ πάλιν ἡ στεντορεία φωνὴ τοῦ Κολοκοτρώνη «ἐπάνω τους, Ἕλληνας», καὶ πάντες ἐφώρμησαν πανταχόθεν καὶ τοὺς ἔτρεψαν εἰς ἐπονειδιστον φυγὴν. Οἱ φεύγοντες Ἄλβανοὶ ἔρριπτον χαμαὶ τὰ ἐπάργυρα ὄπλα των καὶ προσεπάθουν οὕτω νὰ σώσωσι τὴν ζωὴν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μουσταφάμπεης ἀπώλεσε τὸν ἵππον του. Πᾶσαι δ' αἱ ἀποσκευαὶ καὶ τὰ δύο τηλεβόλα καὶ πλούσια λάφυρα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Εἰς 600 ὑπολογίζονται οἱ φονευθέντες Τούρκοι, εἰς διπλασίους δὲ οἱ πληγωθέντες. Ἡ περιφανὴς αὕτη νίκη, ἣτις δύναται εὐλόγως νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ θεμέλιος λίθος τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας, ἐνέπνευσε φρόνημα καὶ θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὥστε ἕκτοτε ἤρχισαν νὰ ἐρωτῶσι· «ποῦ εἶναι οἱ Τούρκοι» ἀντὶ νὰ τρέπωνται εἰς φυγὴν ἀκούοντες, «ἔρχονται οἱ Τούρκοι».

§ 83. Νίκη ἐν Δολιανοῖς. Νικήτας ὁ Τουρκοφάγος.

Θέλων νὰ ἀποπλύνῃ τὸ ἐκ τῆς ἥττης αἷσχος ὁ Μουσταφάμπεης διέταξεν 6000 ἄνδρας νὰ ἀπέλθωσι μετὰ 2 πυροβόλων κατὰ τῶν ἐν Βερβαίνοις Ἑλλήνων καὶ ἐντεῦθεν νὰ προχωρήσωσι καὶ καταλάβωσι τὸν Μιστράν. Εἰς Δολιανὰ συνητήθησαν μετὰ τὸν Νικήταν Σταματελόπουλον, ἄγοντα 200—300 ἄνδρας εἰς Ναύπλιον. Εἰς τοιαύτην δεινὴν θέσιν εὐρεθεὶς ὁ Νικήτας ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὰς οἰκίας. Ἐπὶ ἔνδεκα ὄλας ὥρας ἐπολέμησε γενναίως καὶ ἀπέκρουσε πάσας τὰς μανιώδεις ἐφόδους τῶν πολεμίων, οἱ δ' ἐν Βερβαίνοις Ἕλληνας εἰδοποιηθέντες ἔσπευσαν πρὸς βοήθειαν. Ἄμχ δ' οὗτοι κατέφθασαν ἐξώρμησαν ἐκ τῶν οἰκιῶν καὶ οἱ περὶ τὸν Νικήταν ξιφῆρεις καὶ ἔτρεψαν τοὺς Τούρκους εἰς φυγὴν ἐπο-

νειδιστον. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ πυρός καὶ τῆς σφαγῆς ἀνευφημίσθη ἤδη τὸ πρῶτον ὁ Νικήτας *Τουρκοφάγος* (18 Μαΐου).

§ 83. Ἐπιβολὴ τῆς Τριπόλεως (23 Σεπτεμβρίου 1821).

Οἱ ἐπὶ τῶν *Τρικώρων* Ἕλληνες, ἀυξάνοντες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διὰ τῆς ἐλεύσεως νέων ἐπικουριῶν, προσήγγιζον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὴν Τρίπολιν ἀνεγείροντες νέα ὄχυράματα. Ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων, ἀνερχομένων ἐν ὄλῳ μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν εἰς 30 χιλιάδας, ἐδεινοῦτο ὁσημέραι ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφίμων καὶ ὕδατος. Πᾶσα ἐξοδος ἀπέβαινε δυσχερεστέρα καὶ ἐπὶ τέλους κατέστη ἀδύνατος. Κατὰ διαταγὴν τοῦ Κολοκοτρώνη οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀνορύξει τάφρον παρὰ τὸν Μύτικαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐνήδρευον. Κατὰ δὲ τὴν 10 Αὐγούστου οἱ Τούρκοι ἀπεπειράθησαν γενικὴν ἐξοδον, ἀλλ' ἐξορμήσαντες αἶφνης ἀπὸ τῆς τάφρου οἱ Ἕλληνες ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς φοβερὰν σφαγὴν φονεύσαντες περὶ τοὺς 400. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐνέσκηψεν εἰς τὴν πόλιν καὶ λοιμός, ὁ ὁποῖος εὐρῶν πρόσφορα τὰ πάντα ἐπροξένει εἰς τοὺς πολιορκουμένους μεγάλην φθοράν. Εἰς τοιαύτην δὲ δεινὴν ἀμνηχανίαν περιελθόντες οἱ πολιορκούμενοι ἤρχισαν νὰ σκέπτονται περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου τῆς σωτηρίας των. Ἄλλ' ἐνῶ οὗτοι συνεσκέπτοντο ἐν τῷ σπραγίῳ τοῦ Κεχαγιάμπεη, πεντήκοντα Ἕλληνες ἀνέβησαν ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ ἤνοιξαν μίαν πύλην τοῦ φρουρίου, διὰ τῆς ὁποίας εἰσορμήσαντες καὶ οἱ λοιποὶ πολιορκηταὶ ἐξετραχηλίσθησαν εἰς φρικτὴν λεηλασίαν καὶ σφαγὴν, θέντες πῦρ εἰς τὴν πόλιν. Μόλις οἱ πλουσιώτεροι τῶν Τούρκων ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὴν ζωὴν διὰ βραχυτίμων λύτρων καὶ ἀδρῶν ὑποσχέσεων. Οὐδεμία τάξις καὶ πειθαρχία καὶ οἶκτος ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς νικηταῖς, Μόνος ὁ Κολοκοτρώνης ἀποτροπιαζόμενος τὰ γινόμενα μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του ἐπροστάτευσε τοὺς Τουρκαλβανούς καὶ ὑπὸ τὴν συνοδίαν τοῦ Πλαπούτα ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἀσφαλῶς μὲ 17 κιβώτια, περιέχοντα τοὺς θησαυρούς των, μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ, ὁπόθεν οὗτοι διεπαιραιώθησαν εἰς Ἡπειρον.

Ἡ σωτηρία τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τῶν θησαυρῶν των ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τὴν λύσσαν τῆς ἐκδικήσεως παρὰ τοῖς νικηταῖς κατὰ τῶν ὑπολειπομένων, τῶν ὁποίων τὰ θύματα ὑπερέβησαν τὰς 12 χιλιάδας. Ἄλλ' ἐκ τῶν χυθέντων αἱμάτων καὶ τῆς σήψεως τῶν ἀτάφων μενόντων σωμάτων ἐνέσκηψεν ὁ τυφὸς καὶ εἰς τοὺς νικητὰς ὡς ἀντίποινον τῆς ἀφιλαθροπίας των.

§ 85 Περὶ τῆς πολιορκίας ἄλλων φρουρίων.

Ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως ἐπροξένησε φόβον παρικῶν καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Πατρῶν Τούρκους, καὶ ἄλλοι μὲν τῶν ἐν αὐτῷ κατέφυγον εἰς τὰ πλοῖα, ἄλλοι εἰς τὴν Στερεάν, καὶ αὐτὸς ὁ περιβόητος Ἰουσεύρ πασσαῖς εἰς Ἔριον, μόνοι δὲ διέμειναν ἐν αὐτῷ ἀπτώητοι οἱ Τούρκοι Λαλαῖοι, διαφημιζόμενοι ἐπὶ ἀνδρεία καὶ πολεμικῇ ἀρετῇ. Οὗτοι μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλώφ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν κωμόπολιν Λάλλι καὶ ἀπέβησαν ἔκτοτε τὸ φόβητρον τῶν Ἑλλήνων. Μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν κωμόπολιν αὐτῶν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου καὶ ζητήσωσι ἀσφάλειαν εἰς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως ἐθεώρησε κατάλληλον τὴν περίστασιν νὰ ἐπιτεθῶσι καὶ κατὰ τοῦ φρουρίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι διὰ συνθήκης μᾶλλον ἢ πολέμου, ἐπειδὴ αὐτὸς διστέλει ἀνέκαθεν εἰς ἰδιαιτέρας σχέσεις πρὸς τοὺς Λαλαίους. Ἄλλ' οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας ἀπέριψαν ἐπιμόνως τὴν πρότασιν καὶ ἔγραψαν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, ὅτι αὐταὶ δὲν ἔχουσι ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ὅτι θέλουσιν ἀποκρούσει αὐτὴν καὶ διὰ τῶν ὄπλων. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀποτροπιαζόμενος πᾶσαν ἐμφυλίαν σύγκρουσιν ἐγκάτελιπε τὸ ἐθνοσωτήριον σχέδιον καὶ ἐτράπη ἐπὶ τὸ Ναύπλιον. Δυστυχῶς οὐ μόνον οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας ἐψεύσθησαν τῶν ἐλπίδων των, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη κατὰ Παλαμηδίου γενομένη ἐπίθεσις ἀπεκρούσθη (4 Δεκεμβρίου). Ἐνταῦθεν ὁ Κολοκοτρώνης μετέβη εἰς Κόρινθον καὶ διὰ συν-

θήκης κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθον (14 Ἰανουαρίου 1822). Ἐν τῷ μεταξύ δ' ἐκυριεύθη καὶ τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας (23 Ἰουλίου 1821) καὶ τὸ τοῦ Νιβαρίνου (7 Αὐγούστου 1821).

δ'. Τὰ κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1821.

§ 86. Μάχη ἐν Θερμοπύλαις. Ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Διάκου.

Ὁ ἐν Ἀμφίσσῃ ἀρματωλὸς Πανουργιάς, πληροφορηθεὶς τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, προσεκάλεσεν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ πάντας τοὺς προεστοὺς τῆς ἐπαρχίας καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας (24 Μαρτίου), πολιορκήσας δὲ καὶ τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ ἐγκλεισθέντας Τούρκους ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν (11 Ἀπριλίου). Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀμφίσσης ἠκολούθησε καὶ ἡ Δωρὶς καὶ ἡ Λεβαδεία καὶ μετ' αὐτὰς ἠγέρθη ἐντὸς τοῦ Ἀπριλίου σύμπασα ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς. Ὁ δὲ ὄπλαρχηγὸς τῆς Λεβαδείας Ἀθανάσιος Διάκος μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου αὐτῆς ἐπέδραμεν εἰς Θερμοπύλας, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν εἰς τὴν μυριάνδρον στρατιάν τοῦ Ὁμέρ Βριώνη καὶ Κισσὲ Μεχμέτ. Καὶ ὁ μὲν Πανουργιάς μετὰ 600 ἀνδρῶν κατέλαβε τὴν Χαλκομάταν, ὁ δὲ Δυοβουνιώτης μετὰ 400 τὴν γέφυραν τοῦ Γοργοποτάμου καὶ ὁ Διάκος μετὰ 500 ἐτάχθη εἰς τὸ μέσον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ καλῶς ὀχυρωθῶσιν ἐπιπεσὼν κατ' αὐτῶν ὁ Ὁμέρ Βριώνης διεσκόρπισε τοὺς περὶ τὸν Διοβουνιώτην καὶ Πανουργιάν, εἶτα δ' ἐστράφη κατὰ τοῦ Διάκου (23 Ἀπριλίου.) Καὶ οἱ μὲν περὶ αὐτὸν πάντες διεσκορπίσθησαν, οὗτος δὲ καὶ 48 σύντροφοι αὐτοῦ μένουσιν ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις των. Τινὲς προτείνουσι καὶ εἰς τὸν Διάκον νὰ φύγῃ, εἰς μάλιστα προσφέρει εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἵππον του, ἀλλ' ὁ ἥρωας ἀπαντᾷ· «Ὁ Διάκος δὲν φεύγει, οὔτε ἀφίνει τοὺς συντρόφους του». Οὗτοι μάχονται πάντες ἡρωϊκῶς καὶ ἀποκρούουσι τὰς μανιώδεις τῶν πολεμίων ἐφόδους. Τέλος σύρουσι τὰ ξίφη καὶ εἰσρριμῶσι κατὰ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ὁ Διάκος τρωθεὶς βαρέως

τὸν δεξιὸν βραχίονα συλλαμβάνεται ζωντανὸς καὶ αἰμόφυρτος
 σύρεται πρὸς τὸν Ὁμέρ. Ὁ Ὁμέρ ἰδὼν αὐτὸν καὶ θαυμάσας
 τὴν ὠραίαν μορφήν του καὶ τὸ ἀρειμάνιον παράστημά του
 προτείνει εἰς τὸν αἰχμάλωτον, ὅτι τοῦ χαρίζει τὴν ζωὴν, ἂν
 συναινῇ νὰ ἀπαρνηθῇ τὴν πίστιν του καὶ νὰ ὑπηρετῇ παρ'
 αὐτῷ. Ὁ Διάκος μεθ' ὑπερηφανείας ἀπαντᾷ: «*Ἕλληρ ἐγεν-
 νήθηκα καὶ Ἕλληρ θὰ πεθάνω*». Ὡς μόνον δὲ χάριν ζητεῖ τὸν
 θάνατον, τὸν ὁποῖον ἠ φθονερὰ μοῖρα ἤρνηθη εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν
 μάχην. Τότε διετάχθη νὰ σουβλισθῇ καὶ νὰ ψηθῇ ζωντανός.
 Ἐδόθη δ' εἰς αὐτὸν μάλιστα νὰ φέρῃ ἐπ' ὤμου ἔως εἰς τὸν τό-
 πον τοῦ μαρτυρίου τὸ ἀπαίσιον ὄργανον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔμελ-
 λε νὰ σουβλισθῇ. Ῥίψας δ' αὐτὸ χυμαί, εἶπε πρὸς τοὺς ἀπά-
 γοντας Ἀλθανούς: «*Δὲν εὐρίσκειται ἀπὸ σῶς κανένα παλλη-
 κάρη νὰ μὲ σκοτώσῃ μετὰ τὴν πιστόλα, ἀλλὰ θὰ κατεδεχθῆτε
 νὰ μὲ βασανίσωσιν αὐτοὶ οἱ Χαλδοῦπηδες ὡς ἓνα ἄτιμον
 λακοῦργον*». Ἄλλ' οὐδεὶς εὐρέθη καὶ ἡ βάρβαρος ποινὴ ἐξε-
 τελέσθη. Ὁ ἦρως σουβλισθεὶς ἐτέθη ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ὑπέμεινε
 δὲ τὸ φρικτὸν μαρτύριον μετὰ τὴν ἀξιοθαύμαστον ἐκείνην καρ-
 τερίαν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς μεγάλους μάρτυρας τῆς
 πίστεως καὶ τοὺς ἥρωας τῆς πατρίδος, χωρὶς κανεὶς ἀναστε-
 ναγμὸς νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ στόμα του, χωρὶς κανέν δάκρυ νὰ
 βρέξῃ τοὺς ὀφθαλμούς του! Μόνον, ὅτε ἐσύρετο εἰς τὸν τόπον
 τοῦ μαρτυρίου καὶ ἔστρεψε περίξ τὸ βλέμμα καὶ εἶδε τοὺς
 χλοερούς λειμῶνας καὶ τὰ ἀνθισμένα δένδρα, εἶπε παραπονού-
 μενος διὰ τὸν πρόωρον θάνατόν του τὸ ἐξῆς δίστιχον.

«*Γὰρ ἰδὲς καιρὸ ἔπον ἰθάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
 τώρα ἄνθηξουν τὰ κλαρὰ καὶ βγάρ' ἡ γῆ χορτάρι.*»

§ 87. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦττος καὶ τὸ Χάνι
 τῆς Γραβιάς.

Μετὰ βραχεῖαν χρονοτριβὴν ἀθρόα διέβη τὰς Θερμοπύλας
 ἡ νικηφόρος στρατιὰ καὶ ἀγέρωχος ἐπροχώρει πρὸς τὴν Ἀμ-
 ρισσαν. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπεφάσισε μετὰ τοῦ Διοβουνιώτου καὶ

Πανουργιά νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πορείαν τῶν Τούρκων, καταλαμβάνοντες τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς. Ὅτε δὲ τῆ 8 Μαΐου ἐπεφάνη ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῆς πολυαριθμοῦ στρατιᾶς, ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνέκραξεν: «παλληκάρια, ὅποιος θέλει ἀπὸ σᾶς νὰ με ἀκολουθήσῃ εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο Χάνι, ἄς πιασθῆ εἰς τὸν χορὸν». 118 ἐν ὄλῳ παλληκάρια, ἕνα καὶ ἕνα, ἐκλεκτά, ἐπιάσθησαν εἰς τὸν χορὸν ἐκεῖνον τῆς ζωῆς ἀληθῶς καὶ τοῦ θανάτου, καὶ εἰσῆλθον ἄδοντες εἰς τὸ πλινθόκτιστον ἐκεῖνο χάνι, ἡγουμένου τοῦ Ὀδυσσεύς. Μετ' αὐτῶν συγκατελέγησαν καὶ οἱ 3 ξενοδόχοι. Ταχέως ἔφραξαν μὲ πέτρας τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα καὶ ἤνοιξαν τὰς ἀναγκαίας πολεμήστρας. Οἱ περίξ τεταγμένοι Ἕλληνες ἐξετοπίσθησαν μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν, ὄλον δὲ τοῦ πολέμου τὸ βάρος ἔπεσεν ἤδη κατὰ τῶν ἐντὸς τοῦ Χανίου κεκλεισμένων. Προεπορεύετο τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς δερβίσης ἔφιππος, ὁ δ' Ὀδυσσεὺς ἠρώτησεν αὐτὸν ποῦ πηγαίνει. Ἐκεῖνος ἀπήντησε: «νὰ σφάξω ἐχθροὺς τοῦ προφήτου καὶ πατῶν ἐπ' αὐτῶν τὸ ἀλλάχ ν' ἀνακράξω». Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἀνταπήντησε, «ἐδῶ, τοῦ ψευδοπροφήτου υἱέ, δὲν θὰ εὕρῃς ὑψηλὸν μιγαρέ, ἀλλὰ σφαίρας καὶ ἰδοὺ λάβε αὐτήν», καὶ πυροβολήσας ρίπτει αὐτὸν νεκρὸν κατὰ γῆς. Τότε μανιώδεις ἐφώρμησαν οἱ Τούρκοι, ἀλλὰ πᾶσαι αὐτῶν αἱ ἔφοδοι ἀπεκρούσθησαν μὲ μεγάλην τῶν ζημίαν. Ἀπελπισθεῖς ὁ Ὁμὲρ νὰ κυριεύσῃ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο Χάνι ἐξ ἐφόδου, διέταξε νὰ πολιορκηθῆ στενωῶς καὶ ἀπέστειλεν εἰς Λαμίαν νὰ κομίσωσι πυροβόλα. Ἀλλὰ τὴν νύκτα οἱ ἐντὸς ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ Χάνι καὶ πατοῦντες ἐπὶ τῶν ἀτάφων εἰσέτι μενόντων πτωμάτων τῶν ἐχθρῶν ἐξέφυγον διὰ μέσου τῶν φυλακτόντων Ἀλβανῶν εἰς τὰ ὄρη, ὅπου μετρηθέντες εὐρέθησαν ἐλλείποντες 6 ἐκ τῶν συντρόφων. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 400 καὶ ἐπληρώθησαν διπλάσιοι.

§ 88. Ἡ ἐν Βασιλικοῖς μάχην (25 καὶ 26 Αὐγούστου).

Μετὰ τὴν μάχην τῆς Γραβιάς οἱ Τούρκοι μετέβαλον πορείαν καὶ ἐτράπησαν πρὸς τὴν Λεβαδείαν. Καὶ ὁ μὲν Κιοσσέ

Μεχμέτ πασᾶς παρέμεινε ἐκεῖ (26 Ἰουνίου), ὁ δὲ Βριώνης διεπεραιώθη εἰς Εὐβοίαν καὶ δισκορπίσας τοὺς εἰς τὰ Βρυσακία ὑπὸ τὸν Ἀγγελῆν Γοβγίαν Ἕλληνας (5 Ἰουλίου) μετέβη εἰς τὴν Ἀττικὴν, διέλυσε τὴν πολιαρχίαν τῆς Ἀκροπόλεως (19 Ἰουλίου) καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἐπιστρέψας εἰς Εὐβοίαν διέλυσε τοὺς εἰς Στυρα συγκεντρωθέντας Ἕλληνας (12 Αὐγούστου).

Ἦδη δ' ἔφθασαν εἰς Λαμίαν καὶ δύο ἕτεροι στρατιαί, ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Ντεμῆρ πασᾶν ἐκ 2500 ἀνδρῶν, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Βκυῤῥᾶν πασᾶν καὶ ἄλλου, πασάδες ἐξ ἑκτακισχιλίων ἀνδρῶν πλήρεις φρυάγματος διὰ τὴν κατάσβεσιν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστάσεως. Πᾶσαι αὗται αἱ στρατιαὶ ἐνούμεναι προετίθεντο νὰ κατασβέσωσι τὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ δ' Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς συνελθόντες ἀπεφάσισαν κατὰ πρότασιν τοῦ Ἰωάννου Δουβουινιώτου νὰ καταλάβωσι τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λεθαδείας Βασιλικά. Τῇ 25 Αὐγούστου εἰσέβαλεν ἡ ἐκ δισχιλίων ἰππέων καὶ πεζῶν τουρκικῆ ἐμπροσθοφυλακῆ καὶ ἐπροχώρησεν ἀνενόχλητος μέχρι τοῦ μέσου τῆς κατεχομένης κοιλάδος, ὅτε αἴφνης ἐξήστραψε φονικὸν πῦρ καὶ ἡ δύναμις ἐκείνη δεκατισθεῖσα ἐτράπη εἰς ἄτακτον φυγὴν. Τῇ δὲ 26 Αὐγούστου εἰσώρμησεν εἰς τὴν κοιλάδα πανστρατιᾶ ὁ Βαῦρᾶν πασᾶς φιλοτιμούμενος νὰ διαβῆ τὴν κοιλάδα μετὰ πάσης θυσίας. Περὶ τὴν μεσημβρίαν μετὰ φονικὴν καὶ πεισματώδη μάχην ἠκούσθη βροντιώδης φωνή. Ἐφθασεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ πανταχόθεν ἐξεπήδησαν ξιφῆρεις οἱ Ἕλληνες καὶ ἐφώρμησαν ἀκατάσχετοι κατὰ τῶν ἀλαζόνων ἐκείνων πολεμίων καὶ τρέψαντες αὐτοὺς εἰς φυγὴν κατεδίωκον σφάζοντες μέχρι βαθείας νυκτός. Οἱ Τοῦρκοι ἀφῆκαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, πλὴν τῶν τραυματιῶν, περὶ τοὺς 1200 νεκρούς, πλέον τῶν 100 αἰχμαλώτων, 2 τηλεβόλα, 18 σημαίας, 800 πολεμιστηρίους ἵππους καὶ ἄπειρα λάφυρα. Ὑπὸ τηλικούτου δὲ κατελήφθησαν τρόμου, ὥστε διανυκτερεύσαντες εἰς τὸ ἐν Πλατακινῆ στρατόπεδον ἔφυγον ἐκεῖθεν εἰς Λαμίαν λίαν πρωΐ, καταλιπόντες ἐκ

τῆς σπουδῆς καὶ τοῦ τρόμου πάσης σχεδὸν τὰς ἀποσκευάς. Διαβάντες δὲ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν ἀπέκοψαν τὴν γέφυραν αὐτοῦ, ἵνα μὴ καταφθάσωσιν αὐτοὺς οἱ νικηταί, οἵτινες ἐπὶ 5 κατόπιν ἡμέρας συνελάμβανον καὶ ἐρόνευον τοὺς τῆδε κάκεῖς διεσκορπισμένους Τούρκους. Ἡ νίκη αὕτη, ἐφάμιλλος πρὸς τὴν ἐν Βαλτεσίῳ, ἐξησφάλισε τὴν κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐπανάστασιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεστάτησε καὶ πᾶσα ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς, καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐθριάμβευε πανταχοῦ ὑπὸ τοὺς διαφόρους ὀπλαρχηγούς. Δυστυχῶς ὁμως ἡ πρὸς βορρᾶν ἐξεγερθεῖσα ἐπανάστασις ἀπεσβέσθη πανταχοῦ. Ὑπετάγησαν τὰ Ἄγραφα, αἱ κωμοπόλεις Καλαρρυτῶν καὶ Συράκου ἐπυρπολήθησαν καὶ ἡ ἐπαρχία Ἀσπροποτάμου κατέθεσε τὰ ὄπλα.

γ'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1821.

§ 89. Τὸ ναυτικὸν τῶν 3 νήσων καὶ τὰ πρῶτα κατὰ θάλασσαν τρῶπαια.

Σύμπασα ἡ τιμὴ τοῦ κατὰ θάλασσαν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος ἀνήκει εἰς τὰς τρεῖς νήσους, τῶν Σπετσῶν, τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Ὑδρας. Αἱ τρεῖς αὗται νῆσοι περιελάμβανον ὑπὲρ τοῦ δεκακισχιλίου ναύτας καὶ περὶ τὰ 300 ἐμπορικὰ πλοῖα, τὰ ὅποια καθοπλίσασαι μετέβαλον εἰς πολεμικά. Ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἐξώπλισαν 92 ἡ Ὑδρα, 44 αἱ Σπέτσαι καὶ 40 τὰ Ψαρά (α). Συνεισήνεγκον δ' αἱ τρεῖς νῆσοι καὶ περὶ τὰ εἴκοσιν ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἐξ ὧν 10 ἡ Ὑδρα, 5 1)2 αἱ Σπέτσαι καὶ 4 1)2 περίπου τὰ Ψαρά. Ὁ οἶκος τοῦ Κουντουριώτου προσήνεγκε περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια. Πλέον δὲ ἡ ἔλκττον τοῦ 1)2 ἑκατομμυρίου προσήνεγκαν οἱ Τομπάζαι, οἱ

(α) Τὰ μέγιστα ὄλων ἦσαν τὸ τρικάρταρον τοῦ Τομπάζη, φέρον 20 πυροβόλα τῶν 12 λιτρῶν, καὶ τὸ δικάρταρον τοῦ Μιαούλη, φέρον 8 πυροβόλα τῶν 12 λιτρῶν. Ἐκαστον δὲ τῶν ἄλλων ἔφερε 10 ἕως 14 πυροβόλα τῶν 6 ἕως 9 λιτρῶν. Ἐκαστον πλοῖον ἔφερε καὶ ἀνάλογον πλήρωμα.

Βουδοῦραι, οἱ Μποτασαῖοι, οἱ Μέξαι, οἱ Ἀνάργυροι, οἱ Κοτζίᾶδες, οἱ Ἀποστόλαιοι κλπ. Πρῶτοι οἱ Σπετσιώται ἐξοπλίσαντες 16 ναῦς ἀπέστειλαν τὰς μὲν 7 πρὸς τὰ ἀσιατικὰ παράλια καὶ ἐν τῷ λιμένι τῆς Μήλου συνέλαβον δύο πολεμικὰ τουρκικὰ αὐτανδρα καὶ ἐν σκευαγωγὸν πλήρες πολεμεφοδίων. Δύο δ' ἕτερα πλοῖα ὑπὸ τὴν Μπουμπουλίαν καὶ τὸν Μ. Ὀρλώφ ἀπέκλεισαν κατὰ θάλασσαν τὰ φρούρια τῆς Ναυπλίας. Ἔτερα δ' 7 πλοῖα τὰ τῆς Ἐπιδάουρου Λιμηρᾶς καὶ τὰ τῆς Πύλου.

Οἱ δὲ Ψαριανοὶ ἀπέστειλαν 7 πλοῖα ὑπὸ τὸν Ἀποστόλην πρὸς τὰ παράλια τῆς Σμύρνης, ἐβύθισαν ἐν τουρκικὸν καὶ συνέλαβον 4 φορτηγά, φέροντα πολεμικὰς ἀποσκευὰς καὶ 450 στρατιώτας. Ἐπίσης κατέλαβον τὸ φρούριον τῆς Αἴνου καὶ ἤρπασαν 23 κανόνια, 2 βομβοβόλους καὶ ἰκανὰ πολεμεφόδια καὶ ἐξηνάγκασαν δύο ἐχθρικὰ πλοῖα νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν ξηράν.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τῆς Ὑδρας συνέπραξαν συστηματικώτερον καὶ αἱ 3 νῆσοι, διορίσασαι ναύαρχον τοῦ ὄλου στόλου τὸν Ἰακωβὸν Τομπάζην. Ὁ ἠνωμένος οὗτος στόλος προσπλεύσας μέχρι τῆς Χίου, ὅπως ἀποστατήσῃ αὐτήν, ἀφ' οὗ κατέδυσε διάφορα τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἐνέπνευσε τὸν τρόμον, ἐπανεπέπλευσεν εἰς τὰ ἴδια, ἀποκομίζων πλουσιώτατα λαφυρα. Ὅτε δ' ἠγγέλθη, ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξέπλευσεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, πάραυτα ἐξέπλευσε πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ καὶ ὁ ἠνωμένος ἑλληνικὸς στόλος. Ἄμα δ' οἱ Ἕλληνες εἶδον ἐν δίκροτον τῶν 84 τηλεβόλων, ἀποτελοῦν τὴν προφυλακίδα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἀπεφάσισαν νὰ τὸ προσβάλωσι καὶ ἐφόρμησαν κατ' αὐτοῦ. Τὸ δίκροτον κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρέσου, κείμενον πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς Λέσβου, καὶ διὰ σφοδροῦ πυροβολισμοῦ ἐξηνάγκασε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν. Τὴν ἐσπέραν τῆς 24 Μαΐου συμβουλίου γενομένου, ἀπεφάσισαν νὰ τὸ πυρπολήσωσιν. Ἄλλὰ τὰ δύο προπαρασκευασθέντα πυρπολικά, τὸ τοῦ Γιαννίτση καὶ Καλαφάτη, ἔλιπον. Ὅθεν παραχρῆμα παρεσκεύασαν ἕτερον ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Παργίου τινὸς Ἰωάννου, ἐπονομαζομένου Πατατούκου.

Ἡ πρώτη αὐτῆ ἀπόπειρα ἀπέτυχε καὶ τὸ πυρπολικὸν ἐκάη ἀνωφελῶς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασαν καὶ τὰ 2 ἕτερα, καὶ τὸ μὲν τοῦ Καλαφάτη ἐβυθίσθη, πρὶν ἢ μεταδώσῃ τὰς φλόγας, τὸ δὲ ἕτερον, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἐκ Ψαρῶν πλοιάρχου Παπανικολῆ καὶ οὖριον ἔχον τὸν ἄνεμον, ἐπλησίασεν ἐπὶ τῆς πρώρας τοῦ δικρότου. Ἀπτόητος ὁ ἥρωσ μετὰ 20 συμπλωτῆρων, ἔχων γενναῖον βοηθὸν καὶ τὸν ἐκ Γόρτυνος Ἰωάννην Θεοφιλόπουλον, κρατοῦντα εἰς χεῖρας τὸ ἔναυσμα, διευθύνει τὸ πηδάλιον ἐν τῷ μέσῳ τῶν πυρίνων ὄλμων καὶ τῶν σφαιρῶν. Προσκολλᾷ τὰς ἀρπάγας τοῦ πυροσκάφου ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, μεταδίδει τὰς φλόγας, καὶ ἐντὸς μικροῦ, ἀναφλεχθείσης τῆς πυριτιδαποθήκης, ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος πυρίφλεκτος ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα, ἅπαν δὲ τὸ πλῆρωμα ἐκ 1100 ἀνδρῶν κατεποντίσθη εἰς τὰ παφλάζοντα κύματα, πλὴν 8 διασωθέντων ὡς ἐκ θαύματος. Ὁ Παπανικολῆς μετὰ τῶν ἐταίρων ἐπᾶνῆλθον σῶοι καὶ οἱ Ἕλληνες ὑποδεχθέντες αὐτοὺς μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀλαλαγμῶν ἐτέλεσαν δοξολογίαν πρὸς τὸν Ὑψιστον (26 Μαΐου). Ὁ τουρκικὸς στόλος περίτρομος ἐπανεπέλευσεν εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, ὁ δὲ τουρκικὸς ὄχλος ἐκδικούμενος τὴν ἡτταν ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἀόπλων κατοίκων τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἐπήνεγκεν ἀνηλεῆ σφαγὴν. Ἐκ τῶν τρισμυρίων κατοίκων τῆς ἑλληνικωτάτης ταύτης πόλεως τῶν Κυδωνιῶν ἐλάχιστοι διεσώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατεσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν.

§. 90. Καταστροφὴ τῆς Χίου.

Ἡ νῆσος Χίος, κειμένη ἀπέναντι τῆς Ἰωνίας, ἐθαυμάζεται διὰ τὰς φυσικὰς ἐαυτῆς καλλονὰς καὶ τοῦ κλίματος τὸ εὐχραές, ἡ δὲ φιλοπονία τῶν κατοίκων εἶχε μεταβάλλει αὐτὴν ἀληθῶς εἰς παράδεισον. Μάτην ἐπεζήτησε κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ὁ ἐκεῖ πλεύσας ἑλληνικὸς στόλος νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς φιλειρηνικοὺς κατοίκους εἰς ἐπανάστασιν.

Ἄλλ' ὁ ἐκ Σάμου πρόκριτος Λυκοῦργος Λογοθέτης περὶ

τὰς ἀρχὰς Μαρτίου 1822, ἀποβιβάσας εἰς τὴν νῆσον περὶ τοὺς 2500 ἄνδρας, ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπέβη κύριος τῆς νήσου, πολιορκήσας τὴν τουρκικὴν φρουρὰν ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ὁ σουλτᾶνος τοσοῦτον ἐταράχθη ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ, ὥστε διέταξε τὸν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Καρᾶ Ἀλῆν στόλον νὰ ἀποπλεύσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρῶς τοὺς ἐπαναστάτας. Τῇ 30 Μαρτίου ἐπεφάνη πρὸ τῆς νήσου ὁ Καρᾶ Ἀλῆς μετὰ 46 πολεμικῶν πλοίων καὶ ἤρξατο πάραυτα νὰ καταपुरοβολῇ τοὺς ἐπαναστάτας, τὴν δὲ πρῶτον ἀποβιβάσας ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, διεσκόρπισεν αὐτούς. Αἱ περὶ γενικῆς ἀμνηστίας ψευδεῖς ἐπαγγελίαι τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ καὶ αἱ ἀπατηλαὶ διαβεβαιώσεις τῶν προξένων Αὐστρίας καὶ Γαλλίας, φερόντων κλάδους ἐλαίας, τὰ σύμβολα τῆς εἰρήνης, ἔπεισαν τοὺς Χίους νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα. Τότε ὁ στρατὸς καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ἀποβιβασθέντα φανατικὰ σμήνη διεχύθησαν ἀνὰ τὴν νῆσον, ἡ ὁποία ἐπληρώθη θρήνων καὶ κλαυθμῶν ἐκ τῆς ἀνηλεοῦς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς σφαγῆς. Ματαίᾳ ἀπέβη πᾶσα ἀντίστασις ἀνθρώπων φιλησύχων καὶ ἀόπλων ἀπέναντι τῆς αἰμοχαροῦς δίψης ἀνθρωπομόρφων τίγρεων! Πᾶσα ἰκεσία γυναικῶν καὶ παιδῶν οὐδεμιᾶς ἤξιούτο συμπαθείας καὶ οἴκτου! Οὐδεὶς ἱερός τόπος παρέσχεν ἄσυλον καὶ προστασίαν εἰς τὰ ἀθῶα θύμματα τοῦ ἀγρίου φανατισμοῦ! Καὶ μοναστήρια, καὶ ἐκκλησίαι, καὶ νοσοκομεῖα, καὶ φρενοκομεῖον, καὶ τυφλοκομεῖον, ἐπυροπολήθησαν καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν. Χιλιάδες ἀπεγνωσμένων φυγάδων συσσωρευθέντες πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς νήσου ἀκρωτήριον κατεσφάγησαν ἅπαντες. Ἡ ὑπὲρ τὰς 120 χιλιάδας κατοίκων περιλαμβανούσα νῆσος ἔμεινε σχεδὸν ἔρημος. Περὶ τὰς 25000 κατεσφάγησαν, διπλάσιοι ἐξηνδραποδίσθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπνίγησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εὐάριθμοι διεσώθησαν διασπαρέντες τῆδε κείσε.

§ 91. Ἀνδραγαθήματα τοῦ Κανάρη.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις

ἔξοπλίσασα τὸν ἑλληνικὸν στόλον ἀπέστειλεν ὑπὸ τὸν Μιαοῦ-
 λην, Ἀποστόλην καὶ Ἀδρουῦτσον, κατὰ τοῦ τουρκικοῦ, ἡγ-
 κυροβολημένου ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου, ὅστις ἀποκόψας τὰς
 ἀγκύρας ἐξῆλθε ταῦ λιμένος καὶ διὰ σφοδροῦ κανονοβολισμοῦ
 ἐξηνάγκασε τὸν ἑλληνικὸν νὰ υποχωρήσῃ εἰς τὰ Ψαρά. Ἐν-
 ταῦθα διατρίβοντες οἱ Ἕλληνες, ἀπεφάσιον μετὰ σύσκεψιν
 παρακεκινδυνευμένον τι τόλμημα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ῥα-
 μαζανίου καὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἀνέλαβον δύο τολμηρό-
 τατοι ναῦται μετὰ 40 ῥιψοκινδύνων ἑταίρων, ὁ ἐξ Ὑδρας
 Ἀνδρέας Πιπίνος καὶ ὁ ἐκ Ψαρῶν Κωνσταντῖνος Κανάρης.
 Μεταλαβόντες δὲ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
 ἀπῆλθον ἀτρόμητοι καὶ φαιδροί, ὅπως καθοσιώσωσιν ἑαυτοὺς
 εἰς τὸν εὐκλεέστατον ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος θάνατον.
 Ἄλλ' αἰφνης ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης κατελήφθησαν ὑπὸ
 γαλήνης πλησίον δύο τουρκικῶν φρεγατῶν. Τὸ πλήρωμα φο-
 βηθὲν ἐξώρκιζε τὸν Κανάρην νὰ ἐπιστρέψωσιν, ἀλλ' αὐτὸς
 εἶπεν ἐντόνως: «ὄσοι φοβεῖσθε πέσετε εἰς τὴν θάλασσαν καὶ
 σωθῆτε εἰς τὴν ξηρὰν κολυμβῶντες, ἐγὼ θὰ καύσω τὸν
 Καπουτὰν πασαῖν». Τέλος μετὰ περιπετειᾶς πολλὰς καὶ κιν-
 δύνους εἰσῆλθον ἀθέατα τὰ δύο πυρπολικὰ ἐντὸς τοῦ λιμέ-
 νος. Ἡ νύξ ἦτο ζοφερὰ καὶ ἀσέληνος (6 πρὸς τὴν 7 Ἰουνίου),
 ἀλλὰ τὰ ἀπκστράπτοντα πολύχροα φῶτα ἀπὸ τῆς τουρκι-
 κῆς ναυαρχίδος, ὅπου ἐωρτάζετο ἡ τελευταία νυκτερινὴ ἑορ-
 τὴ τοῦ Ῥαμαζανίου καὶ εἶχον συνέλθει ἐκεῖ καὶ οἱ ἀξιω-
 ματικοὶ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, διεφώτιζον τὰ πέριξ, ἀν-
 τήχουν δὲ ἀπὸ τρισχιλίων στομάτων ἀλαλαγμοὶ ἀναμεμιγ-
 μένοι μετὰ τοῦ ἤχου τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Τὸ πυρπολι-
 κὸν τοῦ Κανάρη, διελθὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στόλου ἀθέατον,
 προσῆγγισεν ἐπὶ τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος καὶ προσεκολλήθη
 εἰς αὐτήν. Ἐν ἀκαρεὶ αἱ φλόγες μετεδόθησαν εἰς αὐτὸ καὶ
 ὁ Κανάρης τελευταῖος πάντων ἐκπηδήσας εἰς τὴν λέμβον
 ἐκράυγασε: «Νά, ἰδέτε, παληότουρκοι, ὠραίαν φωτοχυσίαν
 διὰ τὸ μπαϊράμι σας!» Εὐάριθμοι τούτων κατώρθωσαν νὰ
 εἰσπηδήσωσιν εἰς τρεῖς λέμβους, ὧν αἱ μὲν δύο ἀνετράπησαν,

ἡ δὲ τρίτη ἀπεβίβασεν εἰς τὸν λιμένα τοὺς εἰσπηδήσαντας, μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ τὸν Καρᾶ Ἀλῆ, ὅστις παραχρῆμα ἐξέπνευσε τὴν μουσάραν τοῦ ψυχῆν, ἐπειδὴ εἶχε κτυπηθῆ τὴν κεφαλὴν ὑπὸ καταπεσοῦσης κεραίας. Τὰ τηλεβόλα τῆς ναυαρχίδος θερμαθέντα ἤρχισαν αὐτομάτως νὰ ἐκπυρσοκροτῶσι καὶ αὐτὴ ἡ ναυαρχὴ μετὰ μικρόν, ἀναφλεχθείσης τῆς πυριτιδαποθήκης, ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα. Ὁ δὲ λοιπὸς στόλος, ἀποκόψας τὰς ἀγκύρας, κατέφυγε περίτρομος εἰς τὸν Ἑλλησποντον, ὡς εἰς ἄσυλον. Ἄπαντες οἱ Ἕλληνες ἐπανεπλευσαν σῶοι εἰς Ψαρὰ καὶ ἐν θριάμβῳ τοὺς συνώδευσεν ἀγαλλόμενος ὁ λαὸς ἀσκεπεῖς καὶ γυπνόποδας εἰς τὸν ναόν, ὅπως δεξολογήσῃ τὸν Θεόν, τὸν δοτῆρα τῆς νίκης.

Περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου ὁ τουρκικὸς στόλος ἀποπλεύσας ἐκ Σούδας τῆς Κρήτης ἠναγκάσθη νὰ προσορμισθῆ ἕνεκα τρικυμίας μεταξύ Τενέδου καὶ Τρωάδος. Μετὰ τοῦτο ἐξέπλευσαν ἐκ Ψαρῶν δύο πυρπολικά καὶ διελθόντα ἀθέατα ἄμα συνεσκότασε διὰ μέσου τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ἐφώρμησαν τὸ μὲν τοῦ Βρατσάνου ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος ἀνεπιτυχῶς, τὸ δὲ τοῦ Κανάρη προσεκολλήθη ἐπὶ τῆς ὑποναυαρχίδος. Ὁ ἀτρόμητος ἦρως ἀναμένει ἀπτύχτος ὑπὸ τὰς βολὰς τῶν ἐχθρῶν τὴν διάδοσιν τοῦ πυρός. Αἱ φλόγες ἀμέσως περιεκύκλωσαν τὸ σκάφος καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος πυρίφλεκτος ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα καὶ κατέπεσεν εἰς συντρίμματα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ 1600 ἀνδρῶν. Ὁ δὲ λοιπὸς στόλος ἀποκόψας τὰς ἀγκύρας κατέφυγεν ἐν σπουδῇ, ὡς εἰς ἄσυλον, ἐντὸς τῶν Δαρδανελλίων.

61. Τὰ κατὰ τὴν Σπερεὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1822.

§ 92. Ἡ ἐν Πέτα μάχη (4 Ἰουλίου 1822).

Οἱ Σουλιῶται, στενῶς πολιορκούμενοι, ἀπήτησαν κατ' ἐπανάληψιν ταχεῖαν ἐπικουρίαν παρὰ τῆς τότε ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἐπὶ τέλος λίαν βραδέως καὶ ἀσυνέτως ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ βοήθειαν πρὸς τὸ στενῶς πολιορκούμενον Σούλι ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Οὗτος περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου παραλαβὼν ἐκ

Κορίνθου τὸ ὑπὸ τὸν Ἰταλὸν Ταρέλλαν σῶμα τῶν τακτικῶν ἐκ 350 ἀνδρῶν, καὶ τὸ σῶμα τῶν Ἰονίων ὑπὸ τὸν Πανᾶν ἐκ 300 ἀνδρῶν καὶ τοὺς δύο λόχους τῶν Φιλελλήνων ἐξ 180 ἀνδρῶν ἕκαστον, ἀφίκετο εἰς Πάτρας. Παραλαβὼν δ' ἐκεῖ καὶ περὶ τοὺς 1500 Πελοποννησίους ὑπὸ τὸν Γενναῖον, τὸν Γιατράκον, τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην καὶ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, διεπερσιώθη εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου συνεκentrώθησαν ἐν ὄλῳ περὶ τοὺς τετρακισχιλίους, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκατελέγετο καὶ ὁ Μάρκος Μπότσαρης μετ' εὐαριθμῶν Σουλιωτῶν. Εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Μαυροκορδάτου συγκατελέγησαν καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ Γάλλοι, Γερμανοί, Ἰταλοί, Πολωνοὶ καὶ ὁ ἐκ Βυρτεμβέργης στρατηγὸς Νόρμανν ὡς ἀπλοῦς ταγματάρχης. Ἐκ Μεσολογγίου προαπέστειλε τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην μετὰ 500 Μανιατῶν εἰς τὸ Φανάρι, τὸν λιμένα τῆς Κιάφας 7 ὥρας ἀπέχοντα, ἵνα ἐφοδιάσῃ τὸ Σούλι διὰ τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων. Ἄλλ' ἐκεῖ ὁ Κυριακούλης κυκλωθεὶς ὑπὸ τετρακισχιλίων πολεμίων ἔπεσε βληθεὶς τὴν καρδίαν ὑπὸ φονικῆς σφαίρας γενναίως μαχόμενος, ὁ δὲ νεκρὸς αὐτοῦ μετενεχθεὶς εἰς Μεσολόγγιον ἐκηδεύθη μεγαλοπρεπῶς. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ προέβη ἐκ Μεσολογγίου βραδυπορῶν καὶ μετὰ θλιβερᾶς περιπετειᾶς ἔφθασεν εἰς Κομπότιον, ὅπου ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ κορυφῆς λόφου. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐξελθὼν ὁ Νόρμανν πρὸς κατασκόπησιν τῶν ἐχθρῶν περιεκυκλώθη αἰφνης ὑπὸ συντάγματος τουρκικοῦ ἵππικοῦ, τὸ ὅποσον οἱ περὶ τὸν Δάννιαν καὶ Ταρέλλαν τακτικοὶ καὶ φιλέλληνες μετὰ τῶν γενναίων Σουλιωτῶν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ κατεδίωξαν μέχρι τῆς Ἄρτης. Ἡ νίκη αὕτη ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ στρατηγοῦ, ὅστις ὅμως ἔκαμε τὸ λάθος ἀντὶ νὰ διατάξῃ γενικὴν κατὰ τῆς Ἄρτης ἐφοδον νὰ κατατάμῃ τὸν στρατόν του. Καὶ ἐν μὲν σῶμα ὑπὸ τὸν Δάννιαν διέταξε νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν Ἄρταν, ἕτερον δὲ ὑπὸ τὸν Μάρκον πρὸς τὰ Πέντε Πηγαδία, μικρὸν δ' ἀπόσπασμα ἐξ 150 ἀνδρῶν διέταξε νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ στρατόπεδον, τὸ δὲ κύριον σῶμα ὑπὸ τὸν

Νόρμανν διέταξε νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Πέτα, αὐτὸς δ' ἀπῆλθεν εἰς Λαγκάδακ, ἐξάωρον διάστημα ἀπέχουσαν τοῦ Πέτα, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῶν ἐπιτηδείων. Οἱ περὶ τὸν Μάρκον ἠττηθέντες ἐπέστρεψαν εἰς Πέτα κακῶς ἔχοντες, ὡς καὶ οἱ περὶ τὸν Δάννιαν δεινῶς περιπλανηθέντες. Ἐν Πέτα παρετάχθησαν εἰς μάχην, καὶ τὴν κινδυνωδεστάτην μὲν τῶν θέσεων μεταξὺ Ἄρτης καὶ Πέτα κατέλαβον οἱ Φιλέλληνες, τὸ σύνταγμα τοῦ Ταρέλλα καὶ τὸ σῶμα τῶν Ἰονίων μετὰ δύο τηλεβόλων, ὀπισθεν αὐτῶν εἰς μακρὰν σειρὰν ἐπὶ τῆς κλιτύος ἐτάχθησαν οἱ Ἕλληνες, πλαγίως δὲ καὶ ὑπεράνω ὑψώματος, δεσπόζοντος τοῦ Πέτα, ἐτάχθη ὁ Γῶγος Βακώλας μετὰ 200 ἀνδρῶν καὶ ἀριστερόθεν αὐτοῦ ὁ ἐκ Πέντε Πηγαδίων ἐπανακάμψας Μπότσαρης. Πάντες οἱ Φιλέλληνες κατενόησαν τὴν δεινὴν ἑαυτῶν θέσιν, ἀλλ' ἡ φιλοτιμία των καὶ ἡ στρατιωτικὴ των τιμὴ ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς νὰ μείνωσιν ἐκεῖ, ὅπου ἐτάχθησαν, καὶ ἢ νὰ νικήσωσιν ἢ νὰ ἀποθάνωσι πάντες. Τὴν νύκτα δὲ τῆς 3 πρὸς τὴν 4 Ἰουλίου πρὸ τοῦ λυκαυγοῦς ἐξώρμησαν ἐξ Ἄρτης τὰ ὑπὸ τὸν Ῥεσίτ πασσάν ἢ Κιουταχῆν πυκνὰ στίφη τῶν Ἀλβανῶν καὶ περιεκύκλωσαν τοὺς εἰσέτι ὑπνώττοντας Ἕλληνας. Ὁ Νόρμανν πρῶτος δίδει εἰς τοὺς μετὰ σπουδῆς ἐξεγερθέντας τοῦ ὕπνου καὶ παραταχθέντας Ἕλληνας τῆς μάχης τὸ σύνθημα «ἐνδοξον νίκην ἢ θάνατον». Πάραυτα δὲ φονικὸν πῦρ ὑπέδεδέχθη τοὺς ἐπελαύνοντας πολεμίους καὶ ἠραίωσε τὰς πυκνὰς αὐτῶν φάλαγγας, οἵτινες αὖθις συνταχθέντες ἐφώρμησαν ἀκατάσχετοι. Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν πῦρ ἀναστέλλει τὴν ὀρμὴν αὐτῶν καὶ ἀπειράριθμα σώματα αἰμόφυρτα κατακυλίσονται ἐπὶ τῆς κλιτύος. Τὸ σύνταγμα τοῦ Ταρέλλα ἔτρεψεν ἤδη τοὺς ἐχθροὺς καὶ οἱ Φιλέλληνες ἠτοιμάζοντο νὰ ἐφορμήσωσι μὲ τὰς λόγχας. Ἀλλ' αἶφνης ἐκ τῶν νώτων καὶ τῶν πλαγίων ἡ μάχη ἤρξατο νὰ λαμβάνῃ ὀλεθρίαν τροπὴν. Πρὸς βορρᾶν ὑπῆρχε λόφος δεσπόζων τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτον ἀπ' ἀρχῆς τῆς μάχης κατέλαβον ἀθάετοι 80 ἐκ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἀλβανικοῦ σώματος, ἡ δὲ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ διεσκορπίσθη ὑπὸ

τοῦ Γώγου Βακώλα, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐφώρμησαν ἤδη ἐκ τῶν νώτων οἱ ἀπὸ τοῦ λόφου καὶ ἔτρεψαν τοὺς περὶ αὐτόν. Οἱ δ' ἐπὶ τῆς κλιτύος τεταγμένοι Ἕλληνες, ὑπολαβόντες τὴν τροπὴν ὡς προδοσίαν καὶ ῥήξαντες ἅπαντες μίαν κραυγὴν «προδοσία», ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τότε ὁ Κιουταχῆς διέταξε νέαν γενικὴν ἐπίθεσιν, βοηθουμένην καὶ ὑπὸ τοῦ ἰππικοῦ. Τακτικοὶ δὲ καὶ Φιλέλληνες κυκλοῦνται πανταχόθεν. Πίπτουσι πλεῖστοι τῶν Φιλελλήνων, τὸ δὲ σύνταγμα τοῦ Ταρέλλα μάτην ζητεῖ νὰ διαπεράσῃ λογχομαχοῦν διὰ μέσου τῶν πολεμίων. Πίπτει ἐπὶ σωροῦ πτωμάτων ὁ ἄνδρειος Ταρέλλας καὶ πολλοὶ ἄλλοι καλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ ὑπὲρ τοὺς 400 ἐκ τῶν Φιλελλήνων καὶ τακτικῶν. Μόλις 25 Φιλέλληνες μετ' εὐαριθμῶν τακτικῶν καὶ τοῦ Νόρμανν, βαρέως τετραυματισμένου, διασώζονται λογχομαχοῦντες εἰς Λαγκάδαν. Ἄπαν δὲ τὸ στρατόπεδον, αἱ τροφαὶ καὶ τὰ πολεμικὰ φόδια, περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Τὸ ἄνθος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπώλετο, ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἐματαιώθη καὶ σύμπασα ἡ δυτικὴ Ἑλλάς ὑπετάγη.

§ 93. Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (1822).

Τὸ Μεσολόγγιον, κείμενον μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἄχελφου (Φίδαρη) καὶ τοῦ Εὐήνου ποταμοῦ (Ἀσπροποτάμου) καὶ νοτίως τῆς ὑπωρείας τοῦ Ἀρακύνθου (Ζυγοῦ), εἶχε μεγίστην στρατηγικὴν σημασίαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, διότι ἀπετέλει τὴν κλειδα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος μεταξὺ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Ἰονίων νήσων. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἐν Πέτα πανωλεθρίαν καὶ τοῦ Σουλίου τὴν πτώσιν οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν αὐτὸ ὡς τὸ καταλληλότατον ἀμυντικὸν σημεῖον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ συνεκεντρώθησαν οἱ περὶ τὸν Μακρῆν, τὸν Τσόγκαν καὶ ἄλλους ὀπλαρχηγούς· καὶ τὰ λείψανα τοῦ ὑπὸ τὸν Μαυροκορδατον στρατοῦ, οἱ πάντες μὴ ὑπερβαίνοντες τοὺς 600. Τὰ δὲ ὄχυράματα αὐτοῦ ἦσαν λίαν ἀσθενῆ καὶ ἀσήμαντα. Ἐν προτείχισμα χαμηλὸν ἐκ χώματος καὶ πλίνθων σαθρὸν καὶ ἀπύργωτον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν ἐστημένα

14 παλαιὰ κανόνια, καὶ πρὸ αὐτοῦ τάφος, ἔχουσα βάθος 4 ποδῶν. Πολεμεφόνια δὲ καὶ τροφαὶ ὑπῆρχον μόλις δι' ἓνα μῆνα. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐκ 12000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βριώνην καὶ Κιουταχῆν ἀπέκλεισεν ἀπὸ ξηρᾶς στενωῆς τὸ Μεσολόγγιον ὃ δὲ Ἰουσοῦφ πασσᾶς ἀπὸ θαλάσσης (25 Ὀκτωβρίου 1822). Καὶ οὗτοι μὲν περιορίσθησαν εἰς μικρὰς ἀψιμαχίας, οἱ δὲ πολιορκούμενοι, ἐπιτηδεύωσι ἐξαγοραζόμενοι τὰς περὶ παραδόσεως διαπραγματεύσεις, παρέτειναν τὸν χρόνον μέχρι Νοεμβρίου, ὅτε, ἐπιφανεῖς ὁ ἑλληνικὸς στόλος καὶ διαλύσας τὴν ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίαν, εἰσήγαγε τροφὰς καὶ πολεμεφόνια καὶ ἐπικουρίαν ἐκ χιλίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Πετρώμπην, τὸν Ζαίμην καὶ Κανέλλον Δεληγιάννην. Τότε οἱ Ἕλληνες διεμήνυσαν ἀπροκαλύπτως πρὸς τὸν Ὁμέρ Βριώνην «*ἂν θέλῃς τὸ Μεσολόγγιον, ἔλα γὰρ τὸ πάρος*». Οἱ Τοῦρκοὶ ἔμμανεῖς γενόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὸ Μεσολόγγιον δι' αἰφνιδίας νυκτερινῆς ἐφόδου καὶ ὡς κατὰλλήλον νύκτα ἐθεώρησαν τὴν 24 πρὸς τὴν 25 Δεκεμβρίου, ὅτε ἤλπιζον, ὅτι οἱ Ἕλληνες τελοῦντες τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα θὰ ἄρῃνον ἀφυλάκτους τὰς θέσεις. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἐγκαίρως εἰδοποιηθέντες τὰ τῆς ἐφόδου ἔλαβον ὅλα τὰ κατὰλληλα μέτρα. Μίαν ὥραν πρὸ τοῦ λυκαυγοῦς ἐδόθη τὸ πρόσταγμα τῆς ἐφόδου καὶ ἐφώρμησαν πανταχόθεν οἱ πολιορκηταὶ πρὸς ἄλωσιν τῆς πόλεως, ἀλλὰ φονικὸν πῦρ ὑπεδέχθη τοὺς ἐφορμήσαντας Τουρκαλβανούς, οἱ ὅποιοι μετὰ φονικώτατον ἀγῶνα ἐτράπησαν εἰς ἀκράτητον φυγὴν, ἀφέντες περὶ τοὺς 500 νεκροὺς καὶ 12 σημαίας. Ὁ δὲ Μαυρομιχάλης καὶ Τσόγκας ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν ἐν τῇ Κατοχῇ ἐχθρῶν κατέκοψαν σχεδὸν πάντας. Τὰ παθήματα ταῦτα, ὃ δριμύς χειμῶν, αἱ παντοειδεῖς στερήσεις καὶ κακούχαι καὶ ἡ ἀγγελία, ὅτι καταρθάνει ὅσον οὐπω καὶ ὁ ταχύχους Ὀδυσσεύς, ἐξηνάγκασαν τοὺς πολεμίους νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ φύγωσι διὰ νυκτὸς εἰς τὸ Βραχῶρι ἐν βίᾳ καὶ ἀταξίᾳ πολλῇ (31 Δεκεμβρίου). Σπεύδοντες δὲ νὰ διαβῶσι τὸν πλημμυ-

ροῦντα Ἀχελῷον, 500 τούτων ἐπνίγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κακῶς ἔχοντες διεπεραιώθησαν εἰς Πρέβεζαν.

γ'. Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1822.

§ 94. Ἡ εἰς Πελοπόννησον εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη.

Στρατὸς ἐκλεκτὸς ἐξ 24 χιλ. πεζῶν, 6 χιλ. ἰππέων καὶ μιᾶς πυροβολαρχίας, ὑπὸ τὸν στρατηλάτην τῆς Δράμας Μαχμοῦτ πασῶν, τὸν κοινῶς ἐπικαλούμενον *Δράμαλην*, ἐξορμήσας ἐκ Λαρίσσης καὶ διαβάς ἀκωλύτως τὰς Θερμοπύλας καὶ τὸν Ἰσθμὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀργολίδα (12 Ἰουλίου 1822). Ἐκτελεστικὸν δὲ καὶ βουλευτικὸν καὶ κυβέρνησις ἐκ φόβου κατέφυγον εἰς δύο ἡμιολίας ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ. Μόνον οἱ εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἄργους ἐγκλεισθέντες ὑπὸ τὸν Μανιάτην Καραγιάννην ἀντέταξαν τὴν πρώτην ἰσχυρὰν ἀμυναν. Πρὸς βοήθειαν αὐτῶν ἐπέδραμε καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δημήτριος καὶ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης, μὲ 700 ἄνδρας. Ἐνῶ δὲ οὗτοι ἀπεγνωσμένην ἀντέτασσαν ἀμυναν, ἐπέδραμεν ἐκ Τριπόλεως ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης πλήρης θάρρους καὶ πεποιθήσεως. Χιλιάδες δὲ μαχηταὶ συνέρρευσαν περὶ αὐτόν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐνέπνευσε δι' ὄλων τῶν μέσων τὴν ἐλπίδα τῆς νίκης. Συστήσας τὸ στραταρχεῖον ἑαυτοῦ εἰς τοὺς Μύλους, ὅπου συνῆλθον οἱ πλεῖστοι ὄπλαρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου μετὰ δεκακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν, καὶ πυροπόλησας πάντα τὰ σιτηρά, καὶ ὅτε μὲν ἀμυνώμενος, ὅτε δ' ἐπιτιθέμενος, περιήγαγε τὸν μέγαν τῆς Τουρκίας στρατηλάτην εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμμηχανίαν. Διότι ἐκτός τοῦ πολέμου ἐδεκάτιζε τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐν Ἀργολίδι πείνα καὶ ἀσθένεια. "Ὅθεν μὴ δυνάμενος νὰ προχωρήσῃ εἰς Τρίπολιν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κόρινθον. Ἴνα ἐξαπατήσῃ δὲ τοὺς Ἕλληνας, ἔπεμψε τὸν χριστιανὸν αὐτοῦ γραμματέα, ὅπως προτεινῇ ἀμνηστίαν. Οἱ Ἕλληνες ἐγάλασαν εἰς τὴν πρότασιν. Τότε ὁ ἐξωμότης γραμματεὺς εἶπε δῆθεν ἐμπιστευτικῶς, ὅτι ὁ Δράμαλης μελετᾷ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Τρίπο-

λιν καὶ συμβουλεύει αὐτούς, ὡς χριστιανός, νὰ καταλάβω-
 σιν ὅλας τὰς θέσεις. Πάντες μὲν οἱ λοιποὶ ἠπατήθησαν,
 μόνος δὲ ὁ Κολοκοτρώνης κατενόησε τὸ τέχνασμα καὶ προέ-
 τεινεν εἰς τὸ συγκροτηθὲν πολεμικὸν συμβούλιον νὰ κατα-
 ληφθῶσι τὰ πρὸς τὴν Κόρινθον στενά. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰση-
 κούσθη ἡ πρότασίς του, κατέλιπε τοὺς λοιποὺς ἐκεῖ, αὐτὸς
 δέ, παραλαβὼν περὶ τοὺς 2500 ἄνδρας, κατέλαβε μετὰ σπου-
 δῆς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ὅπως ἐπιτηρῆ ἐκεῖθεν τὰς κινήσεις
 τοῦ ἐχθροῦ, εἰς οὐδὲν λογισάμενος τὸν ἀκαιρον χλευασμὸν
 τοῦ Πετρόμπεη, εἰπόντος, «ὅτι πηγαίνει νὰ γείνη καὶ πά-
 λι κλέφτης εἰς τὰ βουρά». Τὰ πράγματα ὅμως ἀπέδειξαν
 ὅπόσον ὀξυδερκέες ἦτο τὸ στρατηγικὸν βλέμμα τοῦ Γέροντος
 τοῦ Μωρηᾶ. Τὴν πρωτὰν δὲ τῆς 26 Ἰουλίου ἐξεκίνησεν ἡ
 πρώτη μοῖρα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ πρὸς τὴν Κόρινθον. Τότε
 ὁ Κολοκοτρώνης ἀναβὰς εἰς τὴν στέγην μιᾶς οἰκίας διὰ λό-
 γου ἐνεθάρρυνε τοὺς στρατιώτας του. «Τὴν νύκτα ταύτην»,
 εἶπεν, «ἐφάνη εἰς τὸν ὕπνον μου ἡ Παναγία καὶ μὲ διεβε-
 βαίωσεν, ὅτι θὰ νικήσωμεν τοιαύτην νίκην, ὅποιαν οὔτε ἐνι-
 κήσαμεν, οὔτε θὰ νικήσωμεν. Τόσην δ' ἔχω βεβαιότητα, ὡ-
 στε τολμῶ νὰ σᾶς εἶπω νὰ μὴ πάρετε μηδὲ τὰ ἄρματα σας,
 διότι θὰ πάρωμεν τὰ ἄρματα τῶν Τούρκων. Σήμερον καθένας
 ἀπὸ ἡμᾶς θὰ καταδιώκῃ πολλούς, θὰ πάρωμεν λάφυρα πολλά,
 καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ θὰ τοὺς μοιρασθῆτε
 μὲ τὸ φέρι. Τὰ φλωριά, ὅπου ἔχουν οἱ Τούρκοι, εἶνε χρι-
 στιανικά. Τὰ εἶχεν ὁ τύραννος τῆς Ἠπειροῦ παρμένα ἀπὸ
 τοὺς ἀδελφούς μας καὶ ὁ ἅγιος Θεὸς μᾶς τὰ ἔστειλε τώρα.
 Αὐριον αὐτὴν τὴν ὥραν θὰ σᾶς ἴδω ὅλους μὲ τὰ ἄρματα
 τῶν Τούρκων, καθβάλα εἰς τὰ ἄλογά των, λαμπροφορεμένους
 μὲ τὰ βούχά των. Ὁ Θεὸς εἶνε μὲ ἡμᾶς καὶ μὴ σᾶς μέλη
 τίποτε. Πηγαίνετε λοιπὸν νὰ ἐτοιμασθῆτε, καθὼς σᾶς εἶπα,
 καὶ νὰ ἔλθετε ὅλοι ἐδῶ νὰ ξεκινήσωμεν μαζί».

Προλαβὼν ὁ Κολοκοτρώνης ἐτοποθέτησε τοὺς στρατιώτας
 του εἰς τὰ στενά τῶν Δερβενακίων ὀπισθεν τῶν βράχων καὶ

τῶν θάμνων, αὐτὸς δὲ κατέλαβε τὸ ὑψηλότερον τοῦ βουνοῦ. Ὅτε δὲ οἱ δελῆδες εἰσῆλθον καὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὸ στενόν, ἤρχισε πανταχόθεν σφοδρὸν πῦρ. Ὁ Νικήτας, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πλαπούτας καὶ ὁ Παπαφλέσσας, κατέλαβον τὸν Ἅγιον Σώστην, ἀνωθεν βαθυτάτης χαράδρας, ὅπου συνέβη ἡ μεγαλειτέρα τῶν Τούρκων καταστροφή. Οὕτω δὲ οἱ Τούρκοι, πολεμούμενοι ἔμπροσθεν, ὀπισθεν, διξίξ καὶ ἀριστερᾶ, ἐπιπτον σωρηδὸν ἐντὸς τῆς χαράδρας ζῶντες καὶ φονευόμενοι. Ἐπελθὸν δὲ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς διηυκόλυε τῶν πλείστων τὴν φυγὴν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν διεπέρασαν πρὸς τὴν Κόρινθον, οἱ δὲ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἀργολίδα. 4 δὲ χιλιάδες νεκροὶ ἔπεσον εἰς τὰς περιωνύμους ἐκεῖνας κλιτύας καὶ χαράδρας καὶ ἄπειρα λάφυρα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Ὁ Γέρο-Κολοκοτρώνης ἔδρεψε δάφνας ἀθανάτου στρατηγικῆς δόξης καὶ ὁ ἦρωσ τῶν Δολιανῶν, Νικήτας, ἠρωτικώτατα ἐνταῦθα διαπραξίας κατορθώματα, ἀνευφημίσθη τὸ δεύτερον ἤδη *τουρκομάχος*. Τῇ 28 Ἰουλίου ἐξεκίνησε καὶ ὁ Δράμακῆς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ, τραπείς τὴν πρὸς τὸ ἀνατολικώτερον ἄγουςαν ὁδὸν τοῦ Αἰνορίου. Τὰς ἐντεῦθεν διόδους εἶχε καταλάβει ὁ Νικήτας, ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Ὑψηλάντης. Ὁ Κολοκοτρώνης κατεῖχε τὰ Δερβενάκια, προέτρεψε δὲ καὶ τοὺς ἐν Μύλοις νὰ καταλάβωσι τὸ Χαρβάτι (*Μυκίρας*), ὅπως ἐπιτεθῶσιν ἐκ τῶν νότων. Ἀτυχῶς ὁμως οὗτοι ἐτράπησαν πρὸς λαφυραγωγίαν τοῦ ἐν Ἀργεῖ ἐγκαταλειφθέντος στρατοπέδου, ὁ δὲ Δράμακῆς μικρὰν εὐρῶν ἀντίστασιν διεπέρασεν ἀπολέσας μόνον περὶ τοὺς χιλίους. Ἄλλῳς ἐκ τῆς ἠθικῆς θλίψεως ἀσθενήσας ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ (τῇ 29 Ὀκτωβρίου 1822), μὴ δυνηθεὶς νὰ διαφύγῃ, ἐπειδὴ περιεκυκλώθη πανταχόθεν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καταλαβόντων πάσας τὰς πέριξ διόδους. Ὅλος δὲ ὁ πολυἀριθμὸς ἐκεῖνος στρατὸς ἀπώλετο ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν ἀσθενειῶν. Τετρακισχίλιοι μόνον ἐκ τούτων προέβησαν μέχρις Ἀκράτας, ὅπου περικυκλωθέντες ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Πετ-

μεζᾶ, τοῦ Χκραλάμπους καὶ τοῦ Λόντου, ἀπολέσθησαν σχεδὸν ἅπαντες, ἐκτὸς εὐαριθμῶν, ἐπιβιβασθέντων εἰς πλοῖα, ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ Ἰουσοῦφ πασᾶ.

Τῇ δὲ 29 πρὸς τὴν 30 Νοεμβρίου ὁ Σταΐκος κατέλαβεν ἀναιμάκτως μετὰ 300 ἀνδρῶν τὸ Παλαμῆδιον καὶ στρέψας τὰ τηλεβόλα κατὰ τῆς Ἀκροναυπλίας ἐξηνάγκασε τὴν ἐν αὐτῇ φρουρὰν καὶ τοὺς ἐν Ναυπλίῳ Τούρκους νὰ παραδοθῶσι διὰ συνθήκης εἰς τὸν Κολοκοτρῶνην καὶ τὸν Ἄμιλτον (9 Δεκεμβρίου 1822).

α'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1823.

§ 95. Ἐκπλους τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ στόλου.

Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐκπλεύσας ἐξ Ἑλλησπόντου ἀπεβίβασεν εἰς Κάρυστον (27 Μαΐου) περὶ τὰς 3 χιλ. ἀνδρας, οἵτινες, ἀφοῦ διεσκόρπισαν τοὺς ὑπὸ τὸν Νικόλαον Κριεζῶτην πολιορκοῦντας τὸ φρούριον, περιῆλθον τὴν νῆσον λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες. Ἐντεῦθεν μικρά τις μοῖρα ἀπέπλευσεν εἰς Κρήτην, ὁ δὲ λοιπὸς στόλος ἀποβιβάσας τροφὰς καὶ πολεμφοδία εἰς Χαλκίδα, Μεθώνην καὶ Κορώνην, προσωρμίσθη εἰς Πάτρας (9 Ἰουλίου). Ἀφήσας δὲ εἰς τὸν Ἰουσοῦφ πασᾶν 3 φρεγάτας καὶ 14 ἄλλα μικρότερα πλοῖα ἐπανάπλευσεν εἰς Ἑλλησπόντον ῥυμουλικῶν 5 ἑλληνικὰ φορτηγὰ πλοιάρια.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος οὐδὲν ἀντάξιον τῶν δύο προηγουμένων ἐτῶν διεπράξατο. Διότι οἱ Ὑδραῖοι οὐ μόνον δὲν συγκατετίθεντο νὰ ἀποπλεύσωσι, πρὶν ἢ ἀποζημιωθῶσιν, ἀλλὰ περιῆλθον καὶ εἰς ῥῆξιν δεινὴν πρὸς τοὺς Σπετσιώτας καὶ Ψαριανούς. Οὐδέποτε τὰ ἑλληνικὰ πράγματα περιῆλθον εἰς ἀθλιεστέραν κατάστασιν ἕνεκα τῆς ἀχρηματίας καὶ τῶν ἐμφυλιῶν διχονοιῶν. Μόλις περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου κατωρθώθη νὰ ἐκπλεύσῃ στόλος ἐκ 40 πολεμικῶν, ὅστις κατεναυμάχησε τὸν τουρκικὸν περὶ Ἀἴμμον. Πρὸ δὲ τοῦ κόλπου τῶν Ὠρεῶν συναντήσας 10 ὀθωμανικά, μεταφέροντα Εὐβοεῖς αἰχμαλώτους, τὰ μὲν 4 συνέλαβε, μίαν γολέτταν

ἐπυρπόλησεν αὐτανδρον καὶ τὰ λοιπὰ ἐξηνάγκασε νὰ ἐξω-
κείλωσιν εἰς τὴν Ξηράν.

6'. Τὰ κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει .1828

§ 96. Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη (11 Αὐγούστου).

Ὁ Μάρκος Μπότσαρης ἐγεννήθη εἰς Σούλιον τῆς Ἠπεί-
ρου ἐν ἔτει 1790. Διέπρεψε δὲ καὶ κατὰ τοὺς πρὸς τὸν Ἀλβ-
πασᾶν πολέμους. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, θέλουσα νὰ ἀμεί-
ψῃ τὸν Μάρκον διὰ τὴν ἀνδρείαν του, διώρισεν ἀρχιστράτη-
γον τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐπειδὴ προσεβάλλετο ἡ φι-
λοτιμία τοσοῦτων ἄλλων ἐπίσης ἀνδρείων ὀπλαρχηγῶν, ὁ
Μάρκος ἐξέσχισε τὸ δίπλωμα εἰπών, ὅστις εἶναι ἄξιος τὸ
πέρνει μὲ τὸ σπαθί του.

Ὅτε δὲ ὁ τῆς Σκόδρας Μουσταῆ πασσᾶς εἰσέβαλεν εἰς
Αἰτωλίαν καὶ ὁ Ὁμέρ Βριώνης εἰς Ἀκαρνανίαν, 4 χιλ. Τουρ-
καλβανοὶ ὑπὸ τὸν Τσελαλεττίμπεην, ἀποτελοῦντες τὴν ἐμ-
προσθοφυλακὴν, κατεσκήνωσαν εἰς Καρπενήσιον, τότε ὁ Μάρ-
κος συνεννοηθεὶς καὶ μὲ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνανᾶς ἐπέ-
πεσε κατ' αὐτῶν διὰ νυκτὸς μὲ τοὺς 350 Σουλιώτας του.
Περίτρομοι δ' ἀρυπνίσαντες οἱ Τουρκαλβανοὶ ἐτράπησαν εἰς
φυγὴν ῥίπτοντες τὰ ἐπάργυρα ὄπλα των, ὅπως σώσωσι τὴν
ζωὴν. Μετὰ φοβεράν δὲ σφαγὴν, ἣν ἐπήνεγκεν ὁ Μάρκος,
ἡγούμενος Ξιφῆρης, πίπτει νεκρὸς, βληθεὶς ὑπὸ σφαίρας εἰς
τὸ μέτωπον, ὅτε ἀπεπειράθη νὰ εἰσπηδήσῃ ἐντὸς μάνδρας,
ὅπου εἶχε τὴν σκηνὴν του ὁ Τσελαλεττίμπεης. Οἱ συναγωνι-
σταὶ ἐπέστρεψαν συγχομίζοντες βαρῦτιμα λάφυρα καὶ τὸν
νεκρὸν τοῦ Μάρκου, τὸν ὅποσον ἐκήδευσαν μεγαλοπρεπῶς εἰς
Μεσολόγγιον παρὰ τὸν τοῦ ἐφαμίλλου εἰμῆ ὑπερτέρου, ἥρωος
Κυριακούλη Μαυρομιχάλη.

Οἱ πολέμιοι θάψαντες τοὺς νεκροὺς των ἐπροχώρησαν μέ-
χρι Καλιακούδας, ὅπου συνήνητησαν τὴν πρώτην ἀντίστασιν
ὑπὸ 2000 ἐκεῖ ὄχυρωμένων Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες, ἀφού-
τετράκις ἀπέκρουσαν τὰς ἐφόδους τῶν πολεμίων, κυκλωθέν-

τες πανταχόθεν διεπέρασαν ξιφήρεις ἀπολέσαντες 150 νεκρούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Ζηγούρην Τζαβέλλαν καὶ τὸν Νικόλαον Κοντογιάννην (28 Αὐγούστου). Ἐντεῦθεν οἱ πολέμιοι κατῆλθον καὶ ἐπολιορκήσαν τὸ Αἰτωλικὸν (15 Ὀκτωβρίου). Μετὰ δὲ μῆνον δὲ ματαίαν πολιορκίαν ἀπολέσαντες, τὸ τέταρτον τῆς πολυαρίθμου στρατιᾶς των ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ Ἰδία ἐν τῷ μέσῳ θυελλώδους νυκτὸς (30 Νοεμβρίου). Τῇ δὲ 26 Ὀκτωβρίου παρεδόθη διὰ συνθήκης καὶ ὁ Ἀκροκόρινθος εἰς τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν.

α'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1824

§ 97. Ἰβραΐμ Πασσᾶς. Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν.

Τριετῆ στρατιωτικὰ σχέδια ἐκστρατειῶν ἀπεδείχθησαν μέχρι τοῦδε ἀνεπαρκῆ πρὸς καταστολὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαγαστάσεως. Οἱ κατὰ ξηρὰν μυριάνδρῳ στρατοὶ συνετρίβησαν ὑπὸ τῶν ὀρεσιβίων μαχητῶν καὶ οἱ ἀγέρωχοι στόλοι ἐτρέποντο εἰς φυγὴν ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν πυρπολικῶν. Ὄθεν ὁ σουλτᾶνος ἠναγκάσθη νὰ ταπεινωθῆ πρὸ τοῦ ὑποτελοῦς αὐτῷ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ, ὅπως διὰ τῆς βοήθειάς αὐτοῦ καταβάλλῃ τοὺς ἀποστάτας. Ὁ Μεχμέτ ἀπέστειλε τὸν ἕξοχον υἱὸν τοῦ Ἰβραΐμ Πασσᾶν, ἀναγορευθέντα διοικητὴν τῆς Ἀβυσσηνίας καὶ τοῦ Μωρέως. Ἐπειγόντως κατεσκευάσθη ὑπ' αὐτοῦ στόλος 54 μεγάλων πλοίων καὶ 400 μικροτέρων, ὁ δὲ στρατὸς ἐπληξήθη εἰς 90 χιλ., εἰς ὃν κατετάχθησαν καὶ πολλοὶ Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται. Οὕτω δὲ ὁ ἠνωμένος τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος, ἀφ' οὗ καθυπέταξε τὴν Κρήτην καὶ κατέστρεψε τὴν Κάσον, ἐπῆλθε κατὰ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν (18 Ἰουνίου 1824). Οἱ Ψαριανοὶ ἔσπευσαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν. Ἀλλ' ἢ μὲν κυβέρνησις διεξῆγεν ἐτέρους θριάμβους εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν πόλεμον, οἱ δὲ στόλοι τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, στερούμενοι ἐφοδίων, ἠδυνάτουσαν νὰ δρά-

μωσιν εἰς βοήθειαν. Ὅθεν οἱ ψαριανοὶ ἀναθέντες εἰς ἑαυτοὺς πάσας τὰς ἐλπίδας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀμυνθῶσι μέχρις ἐσχάτων. Πλὴν τῶν Ψαριανῶν εἶχον συρρεύσει εἰς τὴν νῆσον καὶ τὰ ἐλευσιὰ λείψανα τῶν φυγάδων τῶν Κυδωνιῶν, τῆ Χίου, τῆς Σμύρνης καὶ ἄλλων τόπων, ὥστε ὁ ὄλος πληθυσμὸς ὑπερέβαινε τὰς τριάκοντα χιλιάδας. Ἐκ τούτων ὅμως τρισχίλιοι ἦσαν ἀξιόμαχοι ἄνδρες, ἐξ ὧν οἱ 1200 ξένοι μισθοφόροι, Μακεδόνες τὸ πλεῖστον, ἐπὶ δὲ τῶν παραλίων ὀχυρωμάτων εἶχον τοποθετηθῆ 170 τηλεβόλα. Ἡ νῆσος περιεζώσθη ἐκ 235 ἐν ὄλῳ πολεμικῶν πλοίων μεγάλων καὶ μικρῶν, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον πλείονες τῶν δεκαπεντακισχιλίων ἐμπειροπολέμων μαχητῶν. Οἱ Ψαριανοὶ ἔκαμον τὸ λάθος νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ ἠγκυροβολημένου ἐν τῷ λιμένι αὐτῶν στόλου τὰ πηδάλια καὶ νὰ μὴ κάμωσι χρῆσιν ἐξ ἀρχῆς τῶν πυρπολικῶν των, ἀλλὰ νὰ ἀμυνθῶσιν ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων. Τὴν ἐσπέραν τῆς 20 Ἰουνίου 1824 ἤρχισεν ὁ φοβερός ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων κανονοβολισμὸς διαρκέσας μέχρι πρωίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπῆντων κρατερῶς αἱ κανονοστοιχίαι τῶν Ψαριανῶν. Ἀλλὰ περὶ τὴν 8 ὥραν τῆς πρωίας οἱ Τούρκοι κατώρθωσαν νὰ ἀποτιβιάσωσι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βραχῶδους ἀκρωτηρίου Μαρκάκη, ὅπερ ἔμεινεν ἀφύλακτον, πολυἀριθμη στίφη. Οἱ στρατιῶται ἀναβάντες τὴν ἀτραπὸν καὶ καταβαλόντες τὴν ἐκεῖ εὐἀριθμον φρουρὰν ἐκ 18 ἀνδρῶν ἀνεπτύχθησαν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, τὰ ὅποια ἐδέσποζον τῆς πόλεως. Καὶ οἱ μὲν τούτων ἐτράπησαν πρὸς τὸ Φτελιόν, τὸ δὲ κύριον καὶ πολυαριθμότερον σῶμα ὤρμησε κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ Ψαριανοὶ ἰδόντες ἑαυτοὺς οὕτως παραδόξως κυκλωθέντας διέταξαν νὰ ἐκπλεύσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὰ παρὰ τὸ Φτελιὸν ὀρμουῦντα 5 πυρπολικά των. Ἀλλὰ δυστυχῶς, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἄκρα νηνεμία, ἣτις τὰ μέγιστα διηκόλυνε τῶν Τούρκων τὴν ἀπόβασιν, ἤδη ἠγέρθη σφοδρὸς βόρειος ἄνεμος καὶ παρεκώλυσε τῶν πυρπολικῶν τὸν ἐπίπλουν. Οἱ παρὰ τὸ Φτελιὸν κατέχοντες τὰς τρεῖς κανονοστοιχίας κυκλωθέντες πανταχόθεν ἀντέταξαν ἠρώϊκῃν ἀμυναν καὶ

ἀφ' οὗ ἀπέκρουσαν ἐπανειλημμένως τὰς τῶν Τούρκων ἐφόδους, θέντες πῦρ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα καὶ συνετάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια μετὰ τῶν βαρβαρικῶν πτωμάτων. Καὶ ἡ πόλις κυριευθεῖσα παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας καὶ τὴν διαρπαγὴν. Πλεῖσται γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες, εἰσώρμησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα μὴ πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν αἰμοχαρῶν νικητῶν. Πολλοὶ δὲ κολυμβῶντες διεσώθησαν εἰς τὰ ἄνευ πηδαλίων ἠγκυροβολημένα πλοῖα, ἀλλὰ τὰ μὲν τούτων ἀνετράπησαν, 12 δὲ βρῖκια καὶ 2 πυρπολικά περιέπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, 16 δὲ βρῖκια καὶ 7 πυρπολικά διέφυγον μετὰ ἡρωϊκὴν ἀνδρείαν, τὴν ὁποίαν ἀντέταξαν οἱ ἐπ' αὐτῶν κατὰ τῶν τουρκικῶν φρεγατῶν. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς Μ Δ. ἄκρας, ἔνθα εἶχον καταφύγει καὶ τινες γυναῖκες καὶ παῖδες, ἀντίστατο ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τὸ Παλαιόκαστρον, ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ 600 περίπου μαχητῶν κατὰ τῶν λυσσῶδων ἐπιθέσεων ἑπτακισχιλίων πολεμίων. Τὸ καταστρεπτικὸν πῦρ αὐτῶν ἠφραῖωσεν ἐπαισθητῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν τελευταίων τούτων προμάχων τῶν Ψαρῶν. Οὗτοι κοινωνήσαντες τὴν προηγουμένην νύκτα, εἶχον ἀποφασίσει ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Κοτζιά νὰ θέσῃ πῦρ ὁ Ἀντώνιος Βρατσάνος εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην, ὅταν ἴδῃ ἐκλιποῦσαν πᾶσαν ἐλπίδα. Καὶ πραγματικῶς περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἀφ' οὗ οἱ πολέμιοι εἰσώρμησαν ἐντὸς τοῦ προμαχῶνος, ἀποχαιρετήσας οὕτως τὸν μαχόμενον πατέρα του ἔδραμεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην κρατῶν ἀνημμένην δαῖδα. Τὸ ἐκεῖ πλῆθος τῶν γυναικοπαίδων ἀνέκραζον μετ' ὀλολυγμῶν· «Νὴ καῶμεν προτιμῶμεν, παρὰ νὰ πέσωμεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων». Τότε ὁ Βρατσάνος ἔθεσε πῦρ καὶ φοβερὰ ἐκπυροκρότησις ἐκλόνησε τὴν νῆσον, οἱ δὲ τελευταῖοι πρόμαχοι μετὰ δισχιλίων περίπου πολεμίων συνετάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ τελευταίου των προμαχῶνος. Ἐκ τῶν 7000 Ψαριανῶν μόλις 3000 διέφυγον τὸν ὄλεθρον, ἐκ δὲ τῶν 25000 προσφύγων ἀπεσώθησαν 7000. Τὴν δόξαν τῶν Ψαρῶν ἀπεικόνισε κάλλιστα τὸ ἐξῆς ἐξάστιχον τοῦ ποιητοῦ Σολωμοῦ·

«Σ τῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη βράχη,
 περπατῶντας ἢ δόξα μονάχη,
 μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
 καὶ ᾽ς τὸ χέρι στεφάνι κρατεῖ,
 γενωμένο ἀπ' ὀλίγα χορτάρια
 ποῦχαν μείνη ᾽ς τὴν ἔρημη γῆ! ».

§ 98. Ναυμαχίαι πρὸ τῆς Σάμου.

Κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ μὲν ὑπὸ τὸν Ἰβραὴμ αἰγυπτιακὸς στόλος προλαβὼν καθυπέταξε τὴν Κρήτην καὶ Κάσον, ὁ δὲ τουρκικὸς ὑπὸ τὸν Χοσρὲφ κατέστρεψε τὰ Ψαρά, ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἠπράκτει ἕνεκα τῆς ἀχρηματίας καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τὸν ἀποτοῦν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διεξῆγε μετὰ πάσης δραστηριότητος κατὰ τῶν ἐαυτῆς ἀντιπάλων. Μόλις δέ, λήγοντος τοῦ Ἰουνίου, οἱ στολίσκοι τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν μετὰ τῆς ἀπομοίρας τῶν Ψαρῶν ἐξοπλισθέντες ἐξ ἰδίων ἐξέπλευσαν ὑπὸ τὸν Μιαοῦλην καὶ ποιησάμενοι ἀπόβασιν εἰς Ψαρά διέφθειραν πᾶσαν τὴν τουρκικὴν φρουρὰν ἐξ 600 ἀνδρῶν, τὰ δὲ ἐπὶ τοῦ λιμένος ὑπολειφθέντα πλοῖα, τὰ μὲν συνέλαβον, τὰ δὲ κατέδυσαν (3 Ἰουλίου). Καὶ ὁ μὲν ἑλληνικὸς στόλος δι' ἔλλειψιν ἐπιτηδείων ἐπανεπλευσεν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ τουρκικὸς μετὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἔπλευσαν ἐπὶ τὴν Σάμον. Εὐτυχῶς (τῆ 10 Ἰουλίου 1824) κατέφθασαν τὰ χρήματα τοῦ πρώτου συνομολογηθέντος ἀγγλικοῦ δανείου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἠυδόκησε νὰ δώσῃ εἰς μὲν τοὺς Ὑδραῖους 47000 διστήλων, εἰς δὲ τοὺς Σπετσιοῦτας 32000 καὶ 15000 εἰς τοὺς Ψαριανούς. Διὰ τῶν χρημάτων αὐτῶν ἐξοπλίσαντες 70 πολεμικὰ καὶ 10 πυρπολικὰ, προαπέστειλαν τὸν ἀντιναύαρχον Γεώργιον Σαχτούρην μετὰ 32 πολεμικῶν καὶ 4 πυρπολικῶν εἰς Σάμον, ὅπου τὴν ἐπιούσαν καταπλεύσας καὶ ὁ Χοσρὲφ μάτην ἀπεπειράθη νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον (31 Ἰουλίου). Μετὰ διήμερον δὲ κρατερῶν νυμαχίαν ἀπο-

λέσας οὗτος τρία τῶν πλοίων του κατέφυγε καταδιωκόμενος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τηλεβόλων τῆς Κω καὶ Ἀλικαρνασσοῦ. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας κατέφθασε καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Ἰβραῖμ αἰγυπτιακὸς στόλος. Οἱ δύο ἠνωμένοι στόλοι περιλαμβάνον ἐν δίκροτον, 25 φρεγάτας, 25 δρόμωνας ἢ κορβέττας, 50 πάρωνας ἢ βρίκια καὶ περὶ τὰ 300 σκευαγωγὰ, 3500 πυροβόλα καὶ 50000 ναύτας καὶ στρατιώτας. Ὁ δὲ ἑλληνικὸς ὑπὸ τὸν Μιαούλην, καταπλεύσαντα τῆ 22 Αὐγούστου, μόλις εἶχε νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὴν ὑπέρογκον ταύτην τοῦ ἐχθροῦ δύναμιν 80 μικρὰ σκάφη μετὰ 850 πυροβόλων μικρᾶς ὀλκῆς καὶ 5000 ναύτας. Τῆ 24 Αὐγούστου 6 πυρπολικὰ μετὰ 20 πλοίων ἐπέδραμον παρατόλμως κατὰ τοῦ στόλου τῶν πολεμίων, ὁ δὲ Χοσρέφ κατέλιπε τὴν τάξιν ἅμα συνεντρίβῃ ἢ κεραία τοῦ μεσχαίου ἰστοῦ, ἐπὶ προφάσει ἐπισκευῆς, καὶ ἐζήτησεν ἄσυλον ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τοῦ Βουδρουμίου. Ἡ ὑποχώρησις αὕτη καὶ ἡ θέα τῶν πυρπολικῶν ἐπήνεγκε τὴν σύγχυσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. Τῆ δὲ 29 Αὐγούστου παρὰ τὰ Τσάταλα τοῦ Βουδρουμίου συνεκροτήθη ἡ σπουδαιοτάτη τῶν ναυμαχιῶν. Ἡ τρικυμία εἶχε διαίρεσιν τὸν ἑλληνικὸν στόλον, καὶ 40 μὲν τῶν πλοίων παρέπλεον παρὰ τὸ νησὺδριον Φάρμακον, 22 δὲ ἕμμενον ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ Γέροντος ἀκίνητα ἕνεκα τῆς ἄκρας νηνεμίας, κυβερνώμενα ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Μιαούλη, καὶ ἐφ' ὧν ἐπέβαιον οἱ ἀριστοὶ τῶν ναυμάχων. Ὁ Ἰβραῖμ ἔχων οὖριον τὸν ἄνεμον ἐφόρμησεν ἀπὸ Καλύμνου διὰ πενταπλῆς παρατάξεως, ὅπως συλλάβῃ ἢ καταδύσῃ τὸν ἐν τῷ κόλῳ τοῦ Γέροντος ἑλληνικὸν στολίσκον, ὅστις διέτρεξε τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀλλ' ἐν τῇ κινδυνῶδει ἐκείνῃ στιγμῇ, εἴπερ ποτέ, ἀνεδείχθη ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀνδρέου Μιαούλη καὶ ἡ δεξιότης τῶν Ἑλλήνων ναυμάχων. Ὁ Μιαούλης μετὰ πολύωρον γιγαντομαχίαν ἐπωφεληθεὶς ἐξ ἐλαφρᾶς τινος αὐρας, ἣτις ἤρchiσε νὰ πνέῃ, καὶ διὰ τῶν λέμβων ῥυμουλικῆσας τὰ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου ἀκινητοῦντα πλοῖα παρέταξεν αὐτὰ προτάξας τὰ πυρπολικὰ. Περὶ τὴν δευτέραν

ὄραν μ. μ., πνεύσαντος ζωηροτέρου ὄπασσῶν τοῦ ἀνέμου, ἐκινήθη καὶ ὁ ἕτερος στόλος. Τότε τέσσαρα πυρπολικά ὑπὸ τὸν Κριεζῆν προβαίνουνσι τολμηρότατα κατὰ τῶν λυσσωδῶς ἐπικειμένων πολεμίων καὶ πυρπολήσαντα αἰγυπτιακὸν πάρω-να ἀναστέλλουσι τὴν ὄρμην τῶν βαρβάρων, οἵτινες ἐζήτησαν ἄσυλον ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν τηλεβόλων τῆς Κῶ καὶ Ἀλικαρνασσοῦ, οἱ δὲ Ἕλληνες μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κατεκλίθησαν ἐπὶ τῶν κοπαστῶν, ἀπεξήραναν τὸν ἑαυτῶν ἰδρω-τα καὶ νήσταις ἀπὸ πρωίας διατελέσαντες ἔφαγον ναῦται, ναύκληροι καὶ τριήραρχοι, τὸν κατάξηρον ἄρτον καὶ τὰς ἐλαίας των, ἀμβροσίας γλυκύτερα, καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεόν, τὸν δοτῆρα τῆς νίκης. Ἀναπαυθέντες ἐπὶ δύο ἡμέρας οἱ πολέμιοι ἐπανελάθον τὴν ἐπίθεσιν συνεπαγόμενοι 200 περίπου πολεμικά καὶ σκευαγωγὰ πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα καὶ ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἐπέκειντο φοβεροί, ὅπως διαρρήξωσι τὴν παρά-ταξιν τῶν Ἑλλήνων καὶ κατασπαράξωσι τὴν Σάμον. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς 10 Σεπτεμβρίου οἱ Ἕλληνες ἠναγκάστη-σαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀλλ' ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, ὁ Ἀνα-στάσιος Τσαμαδός, ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς, ὁ Ἐμμανουὴλ Τομ-πάζης καὶ ὁ Λάζαρος Παναγιώτας, ἀποχωρισθέντες τῶν ἄλ-λων ἀντέστησαν πέντε αὐτοὶ μόνοι κυβερνῆται μικρῶν σκαφῶν καὶ ἄνευ οὐδενὸς πυρπολικοῦ πρὸς ὀλόκληρον τὸν στόλον τῶν πολεμίων καὶ περιῆλθον εἰς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Τὴν ἐπομένην ἡ ναυμαχία ἐπανελήφθη, οἱ δ' Ἕλληνες ἀντιπα-ραταχθέντες ἐξηνάγκασαν τοὺς πολεμίους νὰ καταφύγωσιν εἰς Μυτιλήνην. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Χοσρέφ ἀπέπλευσεν εἰς Ἑλ-λήσποντον (20 Σεπτεμβρίου), ὁ δὲ Ἰβραῖμ παρλαβὼν καὶ τὴν μοῖραν τοῦ στόλου ἐκείνου ἐφιλοτιμήθη νὰ λάβῃ μόνος τὸ γέρας καταστρέφων τὴν Σάμον. Ἐχων δὲ οὖριον τὸν ἄνε-μον ἐξέπλευσε (τῆ 24 Σεπτεμβρίου) ἐπὶ τὴν Σάμον καὶ ἐπέκειτο σφοδρῶς, ἐπιζητηῶν νὰ διαρρήξῃ τὴν ἑλληνικὴν πα-ράταξιν, ἀλλ' ἀπολέσας ἓνα πάρωνα καὶ ἓνα δρόμωνα ἠναγκ-κάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καταδιωκόμενος καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν.

Προσωρμισθείς δὲ ὁ Ἰβραῖμ εἰς Κῶ καὶ ἀναπληρώσας τὰ κενὰ διὰ 5000 προσελθόντων Αἰγυπτίων καὶ τιμωρήσας αὐστηρῶς τοὺς μὴ ἐκπληρώσαντας τὸ καθήκον ἀπέπλευσεν ἐκεῖθεν (8 Ὀκτωβρίου), ὅπως διαχειμάσῃ εἰς τὸν ἀσφαλῆ λιμένα τῆς Σούδας. Οἱ παρὰ τὴν Λέρον προσωρμισμένοι Ἕλληνες, καίπερ βραδέως ἐννοήσαντες τὸν ἀπόπλου, κατεδίωξαν αὐτοὺς τὸν Αἰγύπτιον καὶ καταφθάσαντες αὐτὸν πρὸ τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης ἐπήνεγκον τὴν σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, καὶ τὰ μὲν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων κατέφυγον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, τὰ δὲ εἰς Ῥόδον, τινὰ δ' ἐξώκειλαν εἰς τὰς ἀλτὰς τῆς Κάσου καὶ Κρήτης, πολλὰ δὲ τῶν σκευαγωγῶν συνελήφθησαν. Δυστυχῶς τὰ μὲν πληρώματα τῶν Ἑλλήνων ἔπασχον δεινὰς στερήσεις, τὰ δὲ σκάφη ἐκ τῶν ἀκαταπαύστων ἐπὶ τρεῖς μῆνας νυμαχιῶν καὶ τρικυμιῶν εἶχον ὑποστῆ μεγάλην φθοράν. Ἡ δὲ κυβέρνησις, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀδιαλείπτως ἔγραφον οἱ ναύαρχοι νὰ πέμψῃ πυρπολικά καὶ χρήματα καὶ τὰ ἄλλα ἐπιτήδεια, ἐκώφευεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας. Διὸ αὐτοὶ μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ἰβραῖμ εὐρῶν τὴν θάλασσαν ἐλευθέραν προσωρμίσθη ἀσφαλῶς εἰς τὸν λιμένα τῆς Σούδας (23 Νοεμβρίου 1824).

α'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1825.

§ 99. Ἀπόβασις τοῦ Ἰβραῖμ εἰς τὴν Πελοπόννησον.
Πτώσις τῆς Σφακτηρίας.

Ἡ κατάληψις τῆς Σούδας ὑπὸ τοῦ Ἰβραῖμ ὄφειλε νὰ ἐμβάλῃ εἰς σπουδαίαν σκέψιν τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν περὶ τοῦ προφανῶς ἐπαπειλοῦντος κινδύνου. Ἀλλὰ τὰ κατὰ θάλασσαν τρόπαια τῶν προηγουμένων ἐτῶν, ὁ κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς θρίαμβος καὶ ἡ ἔλευσις τῶν χρημάτων τοῦ δευτέρου συνομολογηθέντος δανείου, εἶχον καταστήσῃ αὐτὴν ἔξω φρενῶν καὶ ἀνίκανον νὰ σκεφθῇ καὶ προλάβῃ τὸν κίνδυνον. Ὅτε δ' ἐνέσκηψεν ἡ ἀπὸ τῆς Σούδας ἐκραγεῖσα θύελλα, οἱ ἡμέτεροι κυβερνήται εὐρέθησαν καθ' ὅλα ἀγέτοιμοι.

Ὁ δ' Ἰσραὴμ δραζόμενος τῆς εὐκαιρίας τάχιστα ἀπεβίβασεν εἰς Πελοπόννησον κατὰ Φεβρουάριον περὶ τοὺς 10000 πεζοὺς, 1000 ἵππεις καὶ ἰσχυρὸν πυροβολικὸν καὶ περιχαρᾶς παρὰ τὴν Μεθώνην ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὰ ἐν Πύλῳ φρούρια. Οἱ δὲ πρόκριτοι τῶν τριῶν νήσων ἅμα ἔμαθον τὴν ἀπόβασιν ἀπέστειλαν τὸν μὲν Μιαοῦλην εἰς Κρήτην μετὰ 30 πολεμικῶν καὶ 7 πυρπολικῶν, τὸν δὲ Ἀναστάσιον Τσαμαδὸν εἰς Μεσσηνίαν μετὰ 4 πολεμικῶν πρὸς βοήθειαν τοῦ Νεοκάστρου, καὶ τὸν Γεώργιον Σαχτούρην μετὰ τῆς τρίτης μοίρας πρὸς τὸ Αἰγαῖον, ὅπως παρακωλύσῃ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου τὴν προσέλευσιν. Καὶ ὁ μὲν Τσαμαδὸς προσορμισθεὶς εἰς Πύλον ἐφωδίασε τὸ φρούριον καὶ ἀνήγειρε προμαχῶνα ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας καὶ παρέταξε πρὸ τοῦ λιμένος τὰ 4 πλοῦα. Ὁ δὲ Ἰσραὴμ ἐπολιόρησε τὸ Νεόκαστρον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπέκλεισεν ἀπὸ θαλάσσης διὰ 50 μεγάλων καὶ μικρῶν πολεμικῶν νεῶν ἀπὸ τοῦ νησιδρίου τῆς Πρώτης μέχρι τῶν Οἰνουσῶν. Ὁ δὲ Μιαοῦλης ἰστιοδρομῶν μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ Κρήτης παρεκώλυε καὶ τὸν ἐκ Σούδας ἔκπλουν καὶ τὴν κατὰ τῆς Σφακτηρίας ἐπίθεσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν 25 Μαρτίου, ἐγερθείσης σφοδρᾶς τρικυμίας, ὑπέστη περιπλέων περὶ τὰ Κύθηρα σπουδαίαν βλάβην 17 πολεμικῶν καὶ 4 πυρπολικῶν. Ζητήσας δὲ τάχιστα νέας ἐπικουρίας κατὰ πρῶτον μὲν ἔπλευσε μετὰ τοῦ ὑπλειφθέντος στολίσκου εἰς Κρήτην (11 Ἀπριλίου) καὶ καταβυθίσας ἐν μονόκροτον ἐξηνάγκασε τὸν εἰς Πύλον ἐπιπλέοντα στόλον νὰ ἐπαναπλεύσῃ εἰς Σούδαν, ἔπειτα ἐπαναπλεύσας καὶ συνάψας μάχην κρατερὰν πρὸς τὸν Ἰσραὴμ πρὸ τῆς Μεσσηνίας κατεδίωξε μέχρι Μεθώνης (20 Ἀπριλίου). Τέλος ἀποβίβασθεὶς εἰς Σφακτηρίαν καὶ ἰδὼν τὴν ἔλλειψιν ἀποχώσης δυνάμεως, κατόικτειρεν ἑαυτὸν καὶ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος εἰπὼν· «ὦ τῆς κάκοδαιμονίας ἡμῶν! κάμμια ἀκόμη βοήθεια δὲν κατέφθασεν ἐξ Ἰδρας, ἐγὼ δὲ μένω στρατιώτης ἄνευ ξίφους! Πῶς λοιπὸν νὰ ἀμυνθῶ καὶ σώσω τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὸ Νεόκαστρον;» Ἀφῆσας δὲ εἰς τὸν Τσαμαδὸν τρία

προσέτι πολεμικά, αὐτὸς ἐπανάχθη εἰς τὸ πέλαγος, ὅπως πα-
ρακώλυση τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Αἰγυπτίου. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ
τὴν 26 Ἀπριλίου ὁ μὲν Ἰβραῖμ παρατάξας εἰς τριπλὴν γραμ-
μὴν τὸν πολυάριθμον ἑαυτοῦ στόλον ἐφόρμησε κατὰ τῆς
Σφακτηρίας, ὁ δὲ Μιαούλης ἀνυψώσας τὰ σημεῖα τῆς μάχης
ἐφόρμησε μετὰ δέκα πολεμικῶν καὶ δύο πυρπολικῶν καθ'
ὄλοκλήρου τοῦ κραταιοῦ στόλου καὶ αὐτὸς ὀδηγῶν τὸ πυρ-
πολικὸν τοῦ Πιπίνου εἰσώρμησεν εἰς τὸ μέσον τῶν πολεμίων
καὶ γιγαντομαχῶν τρεῖς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν 18 τουρκικὰς φρε-
γάτας, αἵτινες ἐκεραυνοβόλουν αὐτόν. Ἄλλ' ἐξ ἐτέρου ὁ
Ἰβραῖμ ὀλμοβολῶν ἐκ 46 πλοίων ἀπεβίβασεν εἰς τὴν ἀκτὴν
διὰ λέμβων τετρακισχιλίους Ἄραβας, οἵτινες ἀναρριχηθέντες
ἐπὶ τῆς φαλακρᾶς Σφακτηρίας ἐκυρίευσαν αὐτήν. 350 Ἑλ-
ληνες ἔπεσον νεκροί, ἐν οἷς ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Τσαμαδός,
ὁ Σαχίνης καὶ ὁ φιλέλλην Σάντα-Ρόζας, 250 ἐζωγρήθησαν
καὶ 200 διέφυγον, ἐν οἷς ὁ Σαχτούρης καὶ ὁ Μαυροκορδα-
τας, ἐπιβίβασθέντες εἰς τὸν Ἄρην, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τοῦ ναυ-
κλήρου Νικολάου Βότση καὶ τοῦ φρουράρχου τῆς Πύλου
κυβερνώμενος ἐπολέμησε κατὰ τὸν ἔκλιπον ἐπὶ πέντε ὥρας
πρὸς τριάκοντα ναῦς καὶ πέντε μὲν τούτων καιρίως βλάβας
μίαν δὲ καταδύσας διεσώθη εἰς Ὑδραν. Μετὰ συνεχῆ βομ-
βολισμὸν παρεδόθησαν διὰ συνθήκης καὶ τὸ Ναβαρίνον (29
Ἀπριλίου) καὶ τὸ Νεόκαστρον (11 Μαΐου).

§ 100. Πυρπόλησις μοίρας τοῦ τουρκικοῦ στόλου
ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μεθώνης.

Ὁ Μιαούλης μαθὼν τὴν πτώσιν τῆς Σφακτηρίας καὶ τὸν
θάνατον τοῦ Τσαμαδοῦ διέμεινεν ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἄφωνος
καὶ συνέλαβε τὴν παραβολωτάτην ἰδέαν νὰ εἰσορμῆσῃ μόνος
μετὰ τῶν δύο πυρπολικῶν περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ ἢ νὰ
πυρπολήσῃ τὸν στόλον τῶν πολεμίων ἢ νὰ εὕρῃ ἐκεῖ ἔνδο-
ξον τάφον παρὰ τὸν Τσαμαδόν! Μόλις δὲ ἀπετράπη τῆς
ἀποφάσεως μαθὼν, ὅτι εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης ὄρμουν
3 φρεγάται, 2 κορβέτται, 6 μονόκροτα καὶ 8 σκευαγωγὰ,

ὕπὸ τὸν ἀντιναύαρχον τῆς Αἰγύπτου. Παραλαβὼν δὲ δύο πολεμικὰ καὶ 4 πυρπολικὰ εἶπεν· «ἄς ὑπάγωμεν εἰς Μεθώνην νὰ κηδεύσωμεν ἀξίως τὸν Τσαμαδόν!» Καταλαβὼν δὲ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος καὶ δοὺς τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας ἤρξατο τοῦ πυροβολισμοῦ. Τὸ πῦρ μετεδόθη ταχέως καὶ πάντα τὰ πλοῖα, πλὴν τῆς ὑπωναυαρχίδος, ἐπυρπολήθησαν μετὰ 5000 ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πυριτιδαποθήκης.

§ 101. Ναυμαχίαι παρὰ τὸν Καφηρέα, πρὸ τῆς Σούδας καὶ τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀπόπειρα πρὸς πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ὁ Γεώργιος Σαχτούρης συναντήσας παρὰ τὸν Καφηρέα τὸν Χοσρέφ μετὰ 50 τρικρότων, δικρότων, φρεγατῶν καὶ κορβετῶν, καὶ συνάψας κραταιὰν ναυμαχίαν ἀπὸ ἐωθινοῦ μέχρι δυσμῶν ἡλίου διέρρηξε τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἐπυρπόλησε τὴν ναυαρχίδα μετὰ 800 ναυτῶν, 150 μηχανικῶν καὶ τοῦ ταμείου τοῦ στόλου, μίαν φρεγάταν καὶ μίαν κορβέταν, καὶ ἐκυρίευσε 30 φορτηγίδας ναῦς καὶ πλῆθος ὀρειχαλκίων πυροβόλων (20 Μαΐου 1825).

Μιαούλης δὲ καὶ Σαχτούρης ἐνωθέντες ἤδη ἐπέπλευσαν ἐπὶ τὴν Σούδαν, ὅπως πυρπολήσωσι τὸν ἐκεῖ ὀρμοῦντα αἰγυπτιακὸν στόλον, ὅστις μαθὼν τὸν κίνδυνον παρ' εὐρωπαϊκοῦ πλοίου παρετάχθη πρὸ τοῦ λιμένος εἰς 4 μοίρας καὶ ἠτοιμάσθη εἰς ναυμαχίαν, ὃ δ' ἑλληνικὸς στόλος καταπλεύσας πρὸ τῆς Σούδας συνῆψε ναυμαχίαν καὶ πυρπολήσας μίαν κορβέταν ἐξηνάγκασε τὸν λοιπὸν στόλον νὰ καταφύγῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος (2 Ἰουνίου). Ἐντεῦθεν ὁ ὑπὸ τὸν Μιαούλην ἑλληνικὸς στόλος ἔνεκα τρικυμίας ἀπέπλευσε πρὸς τὸ στενῶς πολιορκούμενον Μεσολόγγιον καὶ συνάψας ναυμαχίαν ἐπυρπόλησε δύο μονόκροτα, συνέλαβε 7 κανονιοφόρους καὶ διέλυσε τὸν ἀποκλεισμόν (22 Ἰουλίου). Ὁ δὲ Κανάρης, ὁ Ἐμμουὴλ Βούτης καὶ ὁ Ἀντώνιος Βῶκος μετὰ

τριῶν πυρπολικῶν εἰσέπλευσαν λάθρα εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας, ἵνα πυρπολήσωσι τὸν ἐκεῖ στόλον καὶ τὰ νεώρια, ἀλλὰ, πνεύσαντος ἐναντίου ἀνέμου, ἀπέτυχε τὸ παραβολώτατον τόλμημα (29 Ἰουλίου 1825).

6°. Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1825

§ 102. Μάχη παρὰ τὸ Κρεμμύδι.

Τὸ κεραυνοβόλον ἄγγελμα τῆς ἀποβάσεως τοῦ Ἰβραὶμ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐξήγειρεν ἐκ τοῦ ληθάργου τὴν ἐν Ναυπλίῳ κυβέρνησιν, τῆς ὁποίας ὁ πρόεδρος Κουντουριώτης ἀνέλαθεν ἐν πομπῇ τὴν κατὰ τοῦ Ἰβραὶμ ἐκστρατείαν πορευθεὶς διὰ ξηρᾶς ἐκ Ναυπλίου εἰς Καλάμας. Ἐνταῦθα δ' ἀφίχθεις μετὰ πολυήμερον καὶ κατάκοπον πορείαν ἀπέπλευσεν εἰς Ἰθράν ἀφήσας ἀνιστράτηγον τὸν πλοίαρχον Σκούρτην. Οὗτος καταλαβὼν θέσιν τινὰ ὄχυράν παρὰ τὸ Κρεμμύδι παρέταξε τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐκ 5000 ἀνδρῶν ἐν εἴδει ἡμισελήνου, ὅπως διακόψῃ τὴν μεταξὺ Μεθώνης καὶ Νεοκάστρου συγκοινωνίαν τῶν Αἰγυπτίων. Τῇ 7 δ' Ἀπριλίου ἐφορμήσας ὁ Ἰβραὶμ κατὰ τῶν ὄχυρωμένων Ἑλλήνων καὶ διαρρήξας τὸ κέντρον διὰ τῆς λόγχης ἐπήνεγκε τὴν ὄλην τοῦ στρατοῦ κατατρόπως, ἐπιτεθείς ἐκ τῶν πλαγίων διὰ τοῦ ἰππικοῦ. Μετὰ τὴν ἦταν ταύτην τὰ ροιμελιωτικὰ στρατεύματα ἐκ 3000 ἀνδρῶν ἀπῆλθον εἰς τὴν Στερεάν.

§ 103. Μάχη παρὰ τὸ Μανιάκι. Ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Παπαφλέσσα (20 Μαΐου).

Ὁ φύσει θερμουργὸς καὶ πρὸς δόξαν ἀκάθεκτος Παπαφλέσσας μετὰ τὴν κατατρόπως τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸ Κρεμμύδι, ὑπουργὸς ὢν τῶν ἐσωτερικῶν, ἐξώρμησεν ἐκ Ναυπλίου μετὰ τινῶν παλαιμάχων ἀνδρῶν, ὅπως ἀναχαιτίσῃ τὴν ἀκατάσχετον πρόοδον τοῦ Αἰγυπτίου. Ἀνελθὼν δ' ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ ὄρους Μάλλια κατέλαβε τὸ

περιώνυμον ἔκτοτε γενόμενον *Μαριάκι*. Ἐκεῖ διέταξε τὴν ἐκ τοῦ προχείρου κατασκευὴν τριῶν *ταμπουριῶν* ταχθεὶς αὐτὸς εἰς τὸ μάλιστα ἐπικίνδυνον. Τῇ 20 Μαΐου ἐπεφάνη ὁ Ἰβραΐμ ἐπελαύνων ἐκ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν μετὰ ἐξησκημένης καὶ πολυαριθμοτάτης στρατιᾶς. Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες κατείδον τὴν μαύρην ἐκείνην στρατιὰν καλύπτουσαν πεδιάδας καὶ ὄρη, κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ καὶ οἱ πλείονες τούτων ἐζήτησαν τὴν διὰ τῆς φυγῆς σωτηρίαν. Ἄλλ' ὁ Παπαφλέσσας, νέος αὐτὸς Λεωνίδας καὶ τὴν δόξαν ἐκείνου ζηλῶν, ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ ἐκεῖ μετὰ 600 περίπου ἀνδρῶν Μεσσηνίων, καίπερ ἄλλως δυνάμενος νὰ φύγῃ, — προτιμήσας ἔνδοξον θάνατον ἀντὶ φυγῆς καὶ φρονῶν, ὅτι διὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης θυσίας θὰ ὑπηρετήσῃ κάλλιον τὸν ἱερόν ἡμῶν ἀγῶνα. — Στραφεὶς δὲ πρὸς τοὺς περὶ ἑαυτὸν, ὑπέμνησε τὰς νίκας τοῦ Βαλτεταίου καὶ τῶν Δολιανῶν, τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως καὶ τοῦ Δράμαλη τὴν καταστροφὴν, ἐνεθάρρουνεν αὐτοὺς καὶ προέτρεψε νὰ ἀναδειχθῶσιν ἄνδρες γενναῖοι κατὰ τὴν μάχην καὶ αὐτοῦ τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἐφάμιλλοι. Καὶ ἀληθῶς συνεκροτήθη ἐκεῖ μία τῶν ἡρωϊκωτάτων καὶ ἐνδοξοτάτων μαχῶν, παρομοία ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην. Μετὰ ἐξάωρον φονικώτατον ἀγῶνα εἰσώρμησαν ἐντὸς τῶν ἀσθενῶν προμαχώνων τὰ ἀνεξάντλητα τῶν πολεμίων στίφη. Τότε δ' ἤρξατο ὀλεθρία καὶ ἀπεγνωσμένη μάχη ἀνδρὸς πρὸς ἄνδρα διὰ λόγχης καὶ ξίφους, μέχρις οὗ ἔπεσον ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἕως ἐνὸς ἀναδειχθέντες ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ γενναῖοι καὶ φονεύσαντες διπλασίους περίπου ἐχθρούς. Ἐν τῷ σωρῷ τῶν πτωμάτων μετὰ συμπεφυρμένων ὄπλων ἀνευρέθη ἀκέφαλος καὶ ὁ κορμὸς τοῦ Παπαφλέσσα. Ἀνευρεθείσης δὲ καὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἀναστηλωθείσης ἐπὶ ξύλου μετὰ τοῦ κορμοῦ, ὁ Ἰβραΐμ θεωρήσας αὐτὴν ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἀκίνητος καὶ σιωπηλός, εἶπεν, «ἐληθῶς οὗτος ἦτο γενναῖος ἀνὴρ», καὶ κατησπᾶσθη αὐτὴν, ἀποθαυμάσας καὶ νεκροῦ αὐτοῦ τὸ ἀρειμάνιον παράστημα.

§ 104 Πρώτη επίδρομή τοῦ Ἰμβραΐμ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὰ ἀτυχήματα ταῦτα ἐξήγειραν τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ πολλαχόθεν πολλοὶ δι' ἀναφορῶν καὶ δι' ἀπειλῶν ἀπήτουν τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Κολοκοτρῶνῆ καὶ τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν. Ἡ δὲ ἐλληνικὴ κυβέρνησις κατ' ἀνάγκην ἡμνήστευσε τοὺς ἐν Ὑδρα δεσμώτας καὶ ἀνηγόρευσε τὸν Κολοκοτρῶνῆν γενικὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Κολοκοτρῶνῆς μετὰ τὴν ἀποφυλάκισιν ἀφίχθεις εἰς Ναύπλιον καὶ εὐρῶν τινὰς σκάπτοντας παρὰ τὴν πύλην αὐτοῦ πρὸς ἀνεύρεσιν θησαυροῦ εἶπεν· «ὅτι ὁ κάλλιστος θησαυρὸς εἶνε νὰ θάψωσιν ἐκεῖ τὰ μίση των, καθὼς καὶ αὐτὸς ἔρριψε πᾶσαν μνησικακίαν εἰς τὴν θάλασσαν. Πάντες δ' ὀφείλουσι νὰ ἀγωνισθῶσι μετὰ ζήλου καὶ συμπνοίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος». Προέτεινεν δὲ εἰς τὴν κυβέρνησιν νὰ μεταχειρισθῆ καὶ ἤδη τὸ αὐτὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη αὐτὸς ἄλλοτε κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη, καὶ νὰ μὴ ἀφεθῆ μηδὲ φολιὰ εἰς τὸν Ἰβραΐμ πρὸς καταφύγιον, νὰ κατασκαφῆ δὲ ἡ Τρίπολις, ὁ παλαιὸς αὐτὸς σταυλὸς, ὥστε ὁ στρατὸς αὐτοῦ νὰ καταστραφῆ διὰ τῆς πείνης. Ἄλλ' ἡ τότε κυβέρνησις οὔτε νὰ ἐννοήσῃ ἠδύνατο, οὔτε νὰ ἐκτελέσῃ τοιαῦτα στρατηγικὰ σχέδια. Ὁ Κολοκοτρῶνῆς ὁμῶς ἀνέπτυξεν ἤδη πᾶσαν ἔκτακτον δραστηριότητα καὶ ἀνεδείχθη ἀληθῶς σωτὴρ τῆς πατρίδος. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου ἀκούσαντες καὶ πάλιν τοῦ σεβαστοῦ γέροντος τὴν φωνὴν ἠσθάνθησαν παραμυθίαν καὶ ἀνακούφισιν καὶ προσέδραμον πανταχόθεν, ἵνα ἀγωνισθῶσι τὸν περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνα καὶ παρακωλύσωσι τὴν νικηφόρον πρόοδον τοῦ Ἰβραΐμ. Οὗτος μετὰ τὴν ἐν Μανιακίῳ φονικωτάτην μάχην πυρπολήσας τὰς Καλάμας καὶ τὰ πέριξ προέβη βραγδαίως δηῶν καὶ καταστρέφων καὶ κατέλαβε τὴν Πόλιαννῆν ὑπεράνω τοῦ παρὰ τὸ Ἄκοβον ἐστρατοπεδευμένου Κολοκοτρῶνῆ καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν. Ἐπι-

δύο ἡμέρας (6 καὶ 7 Ἰουνίου) οἱ ἐνταῦθα παρατεταγμένοι Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τὰς μανιώδεις ἐφόδους τῶν πολεμίων, ἀλλὰ στερούμενοι πυροβολικοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐντεῦθεν προχωρήσας ὁ Ἰβραΐμ κατέλαβε τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πυρπολουμένην Τρίπολιν (10 Ἰουνίου), ὁπόθεν ἐπέδραμε πρὸς κατάληψιν τοῦ Ναυπλίου. Ἀλλὰ 350 Ἕλληνες μετ' ὀλίγων Φιλελλήνων ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην καὶ Μακρυγιάννην καταλαβόντες τοὺς Μύλους ἀπέκρουσαν αὐτόν. Ὁ Ἰβραΐμ πυρπολήσας τὸ Ἄργος ἐπέστρεψεν εἰς Τρίπολιν, τὴν ὁποίαν κατέστησε κέντρον τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων. Ἄλλ' ἐνταῦθα περιεκύκλωσεν αὐτόν ὁ Κολοκοτρώνης δι' ἐκτεταμένου δικτύου ὀπλισμένων σιφῶν. Τῆς 23 Ἰουνίου ἐφώρμησεν ὁ Ἰβραΐμ πανστρατιᾷ μετὰ δεκακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν κατὰ τοῦ Γενναίου, ὅστις ἐπὶ 9 ὄλας ὥρας ἀπέκρουσε γενναίως τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους, ἀλλ' ἐπὶ τέλους μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιταχθῆ ἴσχυος πρὸς τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν τοῦ ἰππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ τῶν πολεμίων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Μετ' αὐτόν ὁ Ἰβραΐμ ἐξέβαλε καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν θέσεων, τὰς ὁποίας εἶχον καταλάβει, καὶ ἔκτοτε μέχρι τέλους Σεπτεμβρίου περιέτρεχε δηῶν καὶ καταστρέφων ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν τοὺς πολεμίους, ὅτε μὲν ἐπιτιθέμενος, ὅτε δὲ ὑποχωρῶν καὶ ἀείποτε δεκατεύων αὐτούς. Καὶ διὰ τῆς ἀκαταβλήτου δραστηριότητος καὶ ἐπιμονῆς κατεκόπωσε τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἰσχυρογνώμονος ἐκείνου ἀντιπάλου καὶ πολλὰς περιήγαγεν αὐτόν εἰς ἀμηχανίαν. Τοσαύτην δὲ ἐνέπνευσε διὰ τῆς ἑαυτοῦ καρτερίας πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ἀταπάρνησιν, ὥστε προὔτιμησαν οὗτοι νὰ ὑποστῶσι τὰς φοβερωτάτας τῶν στερήσεων καὶ κακούχιων παρὰ νὰ ὑποταγῶσιν.

γ'. Τὰ κατὰ τὴν Δυτικὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1825 καὶ 1826.

§ 105. Δευτέρα καὶ τρίτη πολιορκία τοῦ Μεσσολογγίου καὶ πτώσις αὐτοῦ.

Δευτέρα πολιορκία ἐν ἔτει 1825.

Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἐνδόξων νικῶν καὶ τροπαίων διεδέχθησαν ἔτη συμφορῶν καὶ τελείας ἀπογνώσεως καὶ ἔνεκα τῆς διχονοίας τῶν Ἑλλήνων καὶ διότι ὁ σουλτᾶνος ἀνίκανος νὰ καταβάλη τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν οἰκείων δυνάμεων ἐπεκαλέσατο καὶ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ' Ἀλῆ, ὅστις ἀπέστειλε τὸν υἱὸν τοῦ Ἰβραῖμ πασσᾶν, ἀναγορευθέντα διοικητὴν τῆς Ἀβυσσητίας καὶ τοῦ Μωρέως. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἐξοπλισθεὶς ἐτέθη ὁ κραταιότατος στόλος ἐκ 54 μεγάλων δικρότων καὶ τρικρότων σκαφῶν καὶ 400 μικροτέρων πολεμικῶν καὶ φορηγῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον ἄνδρες περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ πολλοὶ ἐμπειροπόλεμοι ἐξωμόται Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται.

Ὁ Ἰβραῖμ ἐν ἔτει 1824 καθυπέταξε τὴν Κρήτην καὶ Κάσον καὶ κατέστρεψε τὰ Ψαρά, κατὰ δὲ τὸ 1825 ἀποβιβάσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ καθυπέταξεν, ἐλεηλάτησε καὶ σχεδὸν ἠρήμωσε πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον. Εἰς δὲ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἡ ἐπανάστασις εἶχε σχεδὸν καταβληθῆ καὶ ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐκυμάτιζε μόνον ἐπὶ τοῦ Μεσσολογγίου καὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ σουλτᾶνος ἀντὶ τοῦ ἀδρανοῦς Ὁμέρ Βριώνη διώρισε στρατάρχην τῆς Ρούμελης τὸν διάπυρον τοῦ Πέτα νικητὴν, Κιουταχῆν, καὶ διέταξε νὰ καθυποτάξῃ τὴν Στερεάν. Ὁ φιλότιμος ἀνὴρ κατενόησεν, ὅτι τὸ ἀξίωμα ἐδίδοτο μετὰ τῆς σιωπηρᾶς συνθήκης «ἢ τὸ Μεσσολόγγιον ἢ τὴν κεφαλὴν σου(α)».

(α) Ὁ Ῥεσσὶτ πασσᾶς, ὁ περιβέητο. Κιουταχῆς, ἦτον ἱερόπαις ἐκ

Περὶ τὰ τέλη Μαρτίου ὁ Κιουταχῆς ἐκστρατεύσας ἐξ Ἰωαννίνων μετὰ δισμυρίων ἐκλεκτῶν Ἀλβανῶν καὶ διαβάς ἀκωλύτως τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν κατήλθεν εἰς Μεσολόγγιον καὶ περιέζωσεν αὐτὸ (13 Ἀπριλίου 1825). Μετὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου ἐπεσκευάσθησαν καὶ ἐτέθησαν ἐπὶ τῶν ἀνεγερθέντων πύργων 48 πυροβόλα καὶ 4 βομβοβόλοι. Ἀνωρύθη βαθυτέρα ἢ τάφος καὶ ἐπὶ τοῦ Βασιλαδίου ἐτέθησαν 6 πυροβόλα. Πεντακισχίλιοι δὲ κράτιστοι μαχηταὶ ὑπὸ τοὺς ἀρίστους ὄπλαρχηγούς, Μακρῆν, Τσόγκαν, Νικήταν, Ἴσκον, Βέϊκον, Στουρνάραν, Λιακατᾶν κλπ. ἀπετέλουν τὴν φρουράν. Ἄλλ' ὑπῆρχον ἐν τῇ πόλει καὶ δωδεκακισχίλια ψυχαὶ γερόντων, γυναικῶν καὶ παιδῶν, οἵτινες ἐδυσχαίρουν τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης καὶ μάλιστα διὰ τῆς ταχείας καταναλώσεως τῶν τροφίμων. Μετὰ καυστικῆς δραστηριότητος ἐιργάζοντο νυχθημερὸν ἐκατέρωθεν. Καὶ ἀληθῶς εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην δὲν γνωρίζει τις τί νὰ θαυμάσῃ πλείοτερον τὴν ἀκαμπτον ἐπιμονὴν τῶν πολιορκητῶν ἢ τὴν ἀκαταγώνιστον καρτερίαν τῶν πολιορκουμένων ἐν τῷ μέσῳ μυρίων στερήσεων; Περὶ τὰ μέσα Μαΐου ἤρχισαν τὰ ἐπὶ τῶν ἀνεγερθέντων πολιορκητικῶν ὀχυρωμάτων τηλεβόλα νὰ ἐκσφενδονίζωσι πυρίνους σφαίρας κατὰ τῶν προμαχόνων Μπότσαρη καὶ Φραγκλίνου. Αἰσθηματὰ ἀνάμικτα ἐλπίδος καὶ ἀπογνώσεως κατελάμβανον ἐναλλαγῆς τὰς καρδίας τῶν πολιορκουμένων. Ἡ ἀπόβασις τοῦ Ἰβραΐμ εἰς τὴν Πελοπόννησον, αἱ κατὰ ξηρὰν νῆκαι αὐτοῦ καὶ ἡ τῆς Πύλου κατάληψις, εἶχον μαράνει τὰς ἐλπίδας των. Ἄλλ' ἐξ ἐτέρου ἡ ἐμφάνισις 7 ὑδραϊκῶν πλοίων, κομιζόντων τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, ἡ λαμπρὰ παρὰ τὸν Καφηρέα νίκη τοῦ Σαχτούρη, ἡ ἀφιξίς ἐπικουρίας ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἡ ἔλλειψις πολεμεφοδίων παρὰ τοῖς πολεμίοις, ἀνεπτέρωσαν

Γεωργίας καὶ ἐξισλαμίσθη ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας. Φύσει δ' ὢν μεγαλοφυής καὶ ῥέκτης, ἀνυψώθη διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱκανότητος εἰς τὴν θέσιν τοῦ πασσᾶ.

αὔθις τὰς ἐλπίδας αὐτῶν. Αἴφνης ὅμως κατέπλευσε καὶ ὁ
 τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χοσρέφ κομίζων τροφάς, πολεμε-
 φόδια καὶ χρήματα. Ὁ δὲ Ἰουσοῦφ πασσᾶς ἐχορήγησε 36
 ἀλιτενῆ σκάφη, δυνάμενα νὰ διατρέχωσι τὰ ἀβαθῆ τενάγη.
 Διὰ τούτων ὁ Κιουταχῆς κατέλαβε τὰ νησούδρια Σκύλλαν
 καὶ Προκοπάνιστον καὶ ἀπέκλεισε στενωῶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης
 τοὺς πολιορκουμένους. Τῇ 8 Ἰουλίου διετάχθη ἀπὸ τε θα-
 λάσσης καὶ ξηρᾶς γενικὴ ἔφοδος, καθ' ἣν οἱ πολιορκηταὶ
 διὰ τινος ἀνατιναχθείσης ὑπονόμου εἰσώρμησαν ἀκράτητοι.
 Ἄλλὰ καὶ ἡ ἔφοδος αὕτη ὡς καὶ αἱ κατὰ τὴν 18, 19 καὶ
 21 Ἰουλίου, ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλης ζημίας τῶν πολε-
 μίων, οἵτινες ἀπώλεσαν περὶ τοὺς χιλίους νεκρούς. Ἡ θέσις
 ὅμως τῶν πολιορκουμένων ἐδεινούτο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν,
 διότι δὲν ὑπελείποντο εἰς αὐτοὺς τροφάκι, εἰμὴ δι' ὀλίγας ἡ-
 μέρας καὶ δύο πῖθιι πυρίτιδος. Τὸ θάρρος ὅμως αὐτῶν ἦτον
 ἀκατάβλητον, ἀπορριψάντων γενναιοφρόνως καὶ τὰς νέας περὶ
 συνθήκης προτάσεις. Ἄν ἐπανελαμβάνετο νέα ἔφοδος, δυσ-
 κόλως ἤθελον ἀντιστῆ. Ἄλλὰ κατ' εὐτυχίαν κατέπλευσεν
 (21 Ἰουλίου) ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἐκ 40 πλοίων ὑπὸ τὸν Μια-
 οῦλην, Ἀνδροῦτσον καὶ Ἀποστόλην, κομίζων τροφάς καὶ πο-
 λεμεφόδια, καὶ συγκροτήσας ναυμαχίαν κατετρόπως τὸν
 ἐχθρικὸν στόλον, ἔλυσε τὸν ἀποκλεισμόν, ἐπυρόβλησε 2 μο-
 νόκροτα καὶ συνέλαβεν 7 κανονιοφόρους καὶ κατεδίωξε μέχρι
 Ταινάρου τὸν ἐχθρικὸν στόλον φεύγοντα εἰς Ἀλεξάνδρειαν.
 Τοσοῦτον δ' ἀνεπτερώθη τῶν πολιορκουμένων τὸ φρόνημα, ὥ-
 στε τῇ 25 Ἰουλίου χίλιοι ἄνδρες ἐλεκτοὶ ἔκαμον νυκτερι-
 νὴν ἔξοδον μετὰ 500 ἄλλων κατελθόντων ἐκ τοῦ Ζυγοῦ ὑπὸ
 τὸν Καραϊσκάκην καὶ Τσαβέλλαν, ἐκυρίευσαν 4 πυροβολοστά-
 σια καὶ μετὰ τρίωρον σφαγὴν ἐπανεκάμψαν κομίζοντες πολ-
 λὰς σημαίας, πλεῖστα λάφυρα καὶ οὐκ ὀλίγους αἰχμαλώ-
 τούς. Ἐπίσης δύο ἐτέρας ἐπιτυχεῖς ἐξόδους ἔκαμον οἱ πολι-
 ορκούμενοι (19 Σεπτεμβρίου καὶ 1 Ὀκτωβρίου) λαβόντες νέας
 ἐπικουρίας ἐκ Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς καὶ περιήγαγον τὸν
 ἀγέρωγον πολιορκητὴν εἰς τὸν εἰρημιστικὸν Πόλεμον. Διότι αἱ

ἀδιάλειπτοι μάχαι, αἱ ἐπιδημίαι, αἱ στερήσεις καὶ αἱ λιποταξίαι, ἠλάττωσαν κατὰ τὰ δύο τρίτα τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Καὶ ὁμως ὁ πείσμων Κιουταχῆς, εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ὁποῖου ἦτον ἄγνωστος ἡ δειλία, ἐπέμενεν ἀνεγείρων νέα ὀχυρώματα καὶ ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ἀκαταβλήτου πόλεως, ἀναγκάσων ἐναγωνίως τὸν Χοσρέφ καὶ ἐντεῦθεν εὐελπιστῶν εἰς τὴν ἐπὶ τὸ εὐμενέστερον μετατροπὴν τοῦ εὐμεταβλήτου πολέμου. Καὶ πράγματι ὁ Χοσρέφ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπανέλθῃ κομίζων ἄφθονα τρόφιμα, πολεμεφόδια καὶ χρήματα. Ὁ δὲ σουλτᾶνος ἀπήτησε νέαν χάριν πρὸς τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, τὴν συνδρομὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰβραήμ πρὸς καθυπόταξιν τοῦ Μεσολογγίου. Ὅθεν ὁ Ἰβραήμ λαβὼν νέας ἐπικουρίας δεκακισχιλίων ἀνδρῶν μετὰ χρημάτων καὶ ἐφοδίων καὶ ἐγκέντρισθεὶς τὴν φιλοτιμίαν νὰ δρέψῃ νέας δάφνας διεπέρασεν εἰς Μεσολόγγιον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος μετὰ δισμυρίων ἀνδρῶν καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Κιουταχῆ (26 Δεκεμβρίου 1825).

Τρίτη πολιορκία ἐν ἔτει 1826.

Μετὰ θλίψεως, ἀλλὰ καὶ ἐνδομύχου χαιρεκακίας, πρὸς τὸν Κιουταχῆς τὰς κανονοστοιχίας καὶ τὴν θέσιν του εἰς τὸν Αἰγύπτιον ἀντίζηλον, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν ἢ δύο ἐβδομάδων τὸ πολὺ θὰ ἐκπορθήσῃ τὸν φράκτην ἐκεῖνον, πρὸ τοῦ ὁποῖου μάτην ὁ Κιουταχῆς κατηναλώσεν 8 μῆνας καὶ ἀπώλεσε περὶ τοῦς δεκάπεντακισχιλίους ἀνδρας. Ὁ νέος πολιορκητὴς ἤρξατο πυρετωδῶς νὰ ἐργάζεται νυκθημέρον, σκάπτων ὑπονόμους καὶ ἀνεγείρων νέα ὀχυρώματα. Ἀπέκλεισε δὲ στενωῶς ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τὴν πόλιν, ἥτις περιῆλθεν εἰς νέαν ἀμηχανίαν ἐκ τῆς στερήσεως πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν. Τὸ σιτηρέσιον ἐκάστου στρατιώτου εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς 50 δράμια καθ' ἑκάστην καὶ τελευταῖον εἰς 30, τὸ ὅποσον μὴ ἐπκροῦν ἐξηνάγκαζεν ἕκαστον νὰ τρέφεται μὲ ἐπιβλαβῆ τροφὴν ζώων ῥυπαρῶν. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἠπράκτει δι' ἔλλειψιν χρημάτων καὶ αὐτὴ ἡ κυβέρνησις

κτασπαταλήσασα ασκόπως καὶ τὸν τελευταῖον τοῦ δανείου
 ὀβολόν, ἠδυνάτει νὰ ἔλθῃ ἐπίκουρος. Δι' ἰδιωτικῶν δὲ συ-
 νεισφορῶν ἠδυνήθη ὁ Μιαούλης νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς Μεσολόγ-
 γιον, νὰ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα πολεμεφόδια καὶ νὰ τροφοδο-
 τήσῃ τὴν λιμώττουσαν φρουρὰν διασπάσας τὰς τάξεις τοῦ
 τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου καὶ τρέψας αὐτὸν εἰς ἐπονείδιστον
 φυγὴν, (μεσοῦντος τοῦ Ἰανουαρίου 1826). Ἀλλὰ μετὰ τὴν
 ἀναχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐπανελήθη ὁ ἀποκλει-
 σμὸς καὶ ἤρξατο φοβερὸς κανονοβολισμὸς. Ὀκτακισχίλια δὲ
 σφαῖραι καὶ βόμβαι ῥιπτόμεναι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπεκάλυψαν
 δίκην χαλάζης τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως (13—15 Φεβρουαρίου).
 Τὴν δὲ νύκτα τῆς 16 Φεβρουαρίου ὁ Ἰβραῖμ ἐπεχείρησε γενι-
 κὴν ἔφοδον, καθ' ἣν οἱ Ἄραβες κατέλαβον ὀχύρωμά τι, ἀλλ'
 οἱ Ἕλληνες ὀρμήσαντες ξιφῆρεις ἀπεδιώξαν αὐτούς. Δις κα-
 τέλαβον αὖθις οἱ Αἰγύπτιοι τὸ ὀχύρωμα, ἀλλὰ δις ἐξεβλή-
 θησαν. Μετὰ τὴν ἀπὸ ξηρᾶς ταύτην ἀποτυχίαν ἤρχισαν αἱ
 ἀπὸ θαλάσσης ἔφοδοι. Τὴν νύκτα τῆς 25 Φεβρουαρίου 1200
 Ἄραβες μετὰ 40 ἀλιτενῶν σκαφῶν καὶ πυροβόλων ἐφόρμη-
 σαν κατὰ τοῦ Βασιλαδίου, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζον 80 ἄνδρες
 μετὰ 40 πυροβόλων. Τὸ Βασιλάδιον ἐκυριεύθη, οἱ δὲ πρόμα-
 χοι πάντες, πλὴν ἑπτὰ, διεσώθησαν εἰς τὴν πόλιν διὰ μέσου
 τῶν ἑλῶν.—Τὴν 28 Φεβρουαρίου ἐκυριεύθη καὶ τὸ νησίδριον
 Ντολμᾶ μετὰ ἐπτάωρον γενναίαν ἄμυναν 120 Ἑλλήνων ὑπὸ
 τὸν Διακατᾶν. Οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Ἀνατολικοῦ ἀπολέσαντες
 τὸ ἐκυτῶν προπύργιον καὶ τὸ θάρρος ἀπῆλθον συνθηκολογή-
 σαντες εἰς Ἄρταν. Ἐντὸς δὲ τῶν τεναγῶδῶν ἐκείνων τελ-
 μάτων ὑπερηφάνως ἀνέδυσεν ἡ ἀκατάβλητος Κλείσσοβα (νησύ-
 δριον μικρὸν 300 βημάτων περιφερείας), τὴν ὁποῖαν ὑπερή-
 σπιζε δρᾶξ γενναίων μαχητῶν ἐξ 130 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Κί-
 τσον Τσαβέλλαν, ὅστις προσέδραμεν αὐθορμητῶς κατὰ τὴν
 ὥραν τοῦ κινδύνου. Πρῶτοι δ' ἐφόρμησαν πρὸς ἄλωσιν αὐ-
 τῆς δισχίλιοι Ἀλβανοί, οὓς ἤγειν αὐτὸς ὁ Κιουταχῆς (25
 Μαρτίου). Μετ' ἐπανειλημμένως δ' ἐφόδους καὶ φόνον πολύν,
 πληροῦσθαι καὶ ἐπὶ τοῦ ποῦτος ἐκισπασθῆναι καὶ Ἰαλιναίην ἡμην, ὑπε-

χώρησαν. Τότε ανέλαβεν ὁ Ἰσραὴμ νὰ κυριεύσῃ τὸ νησίδριον. Θέλων δὲ νὰ καταδείξῃ, ὅποσον οἱ τακτικοὶ αὐτοῦ ὑπερεῖχον τῶν ἀτάκτων Ἀλθανῶν τοῦ Κιουταχῆ, διέταξε δευτέραν καὶ τρίτην ἔφοδον ὑπὸ τὸν αἰμοχαρῆ Χουσεϊμπην. Αἱ ἔφοδοι ἐξηκολούθησαν μέχρι νυκτός, ὅτε ἐξώρμησαν ξιφῆρεις οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν ἀτρόμητον Κίτσον Τσαβέλλαν καὶ τρέψαντες τὸν ἐχθρὸν εἰς φυγὴν ἐκυριεύσαν 12 πλοίαρια, ἐφόνευσαν πλείονας τῶν χιλίων ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν Χουσεϊμπην, καὶ ἀνήγειραν τρόπαιον ἐκ δισχιλίων λαφυραγωγηθέντων ὅπλων, αὐτοὶ ἀποβαλόντες 35 μόνον ἀνδρας. Ἡ ἐπὶ τῆς Κλεισόβης ἔνδοξος αὕτη νίκη ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τοῦ Μεσολογγίου θρίαμβός. Διότι τὰ πολεμεφῶδια ἐξέλιπον καὶ πείνα δεινὴ παρέλυσεν τοὺς στιθαροὺς τῶν πολιορκουμένων βραχιόνας. Ἄν ἐπὶ τέλους μετὰ διετῆ γιγάντιον ἀγῶνα ὑπέκυψαν, δὲν κατεδάμασαν ὅμως αὐτοὺς οὔτε αἱ μυριάνδροι στρατιαί, οὔτε οἱ μυριοαὔται στόλοι τῆς τουρκοαιγυπτιακῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἀνώτερος τούτων πολέμιος, ἡ *στουγερά πείνα!* Ἄν ἡ πόλις εἶχε τροφὰς διὰ τρεῖς μόνον ἑβδομάδας, οἱ πολέμιοι, ὡς εἶπε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσραὴμ πρὸς τὸν Γάλλον Δεριγνῦν, θὰ ἐτήκοντο, ὡς ἡ ἐπὶ τῶν ὀρέων χιῶν. Ἄλλὰ δυστυχῶς αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον ἐντελῶς, τὸ δὲ κρέας τῶν ἵππων, τῶν ὄνων καὶ αὐτῶν τῶν ποντικῶν, εἶχε καταντήσει πολύτιμος τροφή. Ἄντι δὲ ἄρτου καὶ κρέατος οἱ πολιορκούμενοι ἤσθιον σκώληκας, δέρματα καὶ φύκη, ἐξ ὧν ἐγεννῶντο νόσοι θανατηφόροι. Οἱ ἀσθενεῖς ἐσήποντο ζῶντες, οἱ ὑγιεῖς ἐπλανῶντο κοίλους ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμούς, πελιδνοὶ τὴν ὄψιν καὶ σκελετώδεις, ὡς νυκτερινὰ φάσματα. Ἄλλ' ἂν καὶ αἱ οἰκίαι εἶχον καταρρεύσει καὶ ἅπασα ἡ πόλις εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἄστερον ἐρείπιον, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες διετῆρουν ἀκατάβλητον τὸ φρόνημα. Ἀπορρίψαντες δὲ μετ' ἀποστροφῆς πᾶσαν περὶ συνθηκοποιήσεως πρότασιν ἔλαβον τὴν σταθερὰν καὶ ἀκλόνητον ἀπόφασιν ἢ νὰ ἀποθάνωσιν ἀμυνόμενοι μετὰ τῶν ὅπλων εἰς χεῖρας, ἢ νὰ σωθῶσι διελαύνοντες διὰ μέσου τῶν πολεμίων. Ἐν καθολικῇ δὲ συμβουλίᾳ ἀπεφασίσθη ἡ ἔξοδος.

Ἡ ἔξοδος (10 Ἀπριλίου 1826).

Τὸ σύνθημα τῆς ἐξόδου ὠρίσθη νὰ δώσωσιν ἀπὸ τοῦ ἀγίου Συμεῶνος οἱ ὀπλαρχηγοὶ Καραϊσκάκης καὶ Κώστας Μπότσαρης κατὰ τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου, περισπῶντες οὕτω διὰ τῶν πυκνῶν πυροβολισμῶν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ. Δυστυχῶς τὸ σχέδιον προὔδθη ὑπὸ αὐτομόλου Βουλγάρου πρὸς τοὺς πολεμίους, οἵτινες παρέταξαν ὀλοκλήρον τὸν στρατὸν καὶ τὸ πυροβολικὸν ὄπισθεν τῶν τριπλῶν ἑαυτῶν χαρακωμάτων, τὸ δὲ ἰππικὸν ἡμίσειαν ὤραν μακρὰν, ὅπως ἐπιπέσῃ κατ' ἐκείνων, οἵτινες τυχὸν ἤθελον ὑπερβῆ τὰ χαρακώματα. Προσέτι δισχίλιοι Ἄλβανοὶ κατέλαβον τὰς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ, ἵνα παρακωλύσωσι πᾶσαν ἐκεῖθεν ἐπικουρίαν. Οἱ ἐντὸς ὑπελογίζοντο ἐν ὄλῳ περὶ τοὺς 9000, ἀλλ' ἐκ τούτων οἱ ὑπὸ τὸν Νότιν Μπότσαρην, τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν καὶ τὸν Μακρῆν, ἀξιόμαχοι ἄνδρες μόνις ἦσαν τρισχίλιοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γέροντες, γυναῖκες, παῖδες, τραυματῖαι καὶ ἀσθενεῖς. Πάντες ἐναγωνίως ἀνέμενον τὸ σύνθημα τῆς ἐξόδου. Παρῆλθεν ἤδη τὸ μεσονύκτιον καὶ ἀντὶ συνθήματος ἀνέτειλεν ἡ ὠχρὰ ἡμισέληνος, ὅτε πάντες ἐξώρμησαν ξιφῆρεις κραυγάζοντες «ἐμπρός, θάνατος εἰς τοὺς βαρβάρους.» Δεξιᾶ ἔβαινεν ὁ Μπότσαρης, ἀριστερᾶ ὁ Μακρῆς καὶ εἰς τὸ μέσον ὁ Τσαβέλλας. Ἡ πρώτη αὐτῶν ἔφοδος ὑπῆρξεν ἀκατάσχετος, ὑπερπηδῶσα τάφρους, ὀχυρώματα, λόγχα καὶ παρασύρουσα, ὡς σφοδρὰ καταγίς, πᾶν τὸ προστυχόν. Ἄλλ' ὄπισθεν ἠκούοντο ὀλολυγμοὶ καὶ γοεροὶ θρῆνοι, διότι μετὰ τὴν αἴφνης ἐκραγεῖσαν κραυγὴν «ὀπίσω!» διεδραματίσθη φρικώδης σκηνή. Πλείστοι γέροντες, γυναῖκες καὶ παῖδες, ἐξαπατηθέντες ὑπὸ τῆς φωνῆς ἐκείνης κατεσπαράχθησαν ὑπὸ τῶν μύδρων καὶ τῶν βολίδων ὑποστρέφοντες καὶ συμπυκνούμενοι περὶ τὴν τάφρον. Μετὰ τούτων ἐξεχύθησαν ὄπισθεν καὶ τὰ στίφη τῶν πολιορκητῶν φονεύοντα καὶ ζωγροῦντα. Ἄλλ' οἱ πολιορκούμενοι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπώλησαν ἀκριβῶς τὴν ζωὴν των, διότι θέτοντες πῦρ εἰς τὰς

πυριτιδαπολήκας συνέθαπτον ἐξυτοῦς μετὰ τῶν βαρβάρων ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς ἐκπαρθουμένης πόλεως. Καὶ οἱ μὲν τούτων οὕτως ἀπώλοντο, οἱ δὲ ἐζωγρήθησαν. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξεληθόντων ἡ τύχη ἀπέβη ὄχι ὀλιγότερον οἰκτρά. Διότι αἰφνης ἐξώρμησε κατ' αὐτῶν τὸ ἐνεδρεῦον ἵππικόν, τὸ ὁποῖον κατέσφαξε πάντα σχεδὸν τοὺς ὑπὸ τὸν Μακρῆν. Κατόπιν ἐπέπεσον κατὰ τῶν διαφυγόντων οἱ ἐνεδρεῦοντες Ἀλβανοί. Οὕτω δὲ καταδικώμενοι καὶ φονευόμενοι διεσώθησαν ἀσθμαίνοντες ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ζυγοῦ περὶ τοὺς 1800. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδίωξεν αὐτοὺς ἡ ἀδυσώπητος μοῖρα! Πεινῶντες καὶ ῥιγοῦντες διῆλθον ὅλας νύκτας ἐλεεινάς, μὴ εὐρίσκοντες μῆτε καλύβην πρὸς ἀνάπαυσιν, μῆτε κάλυμμα πρὸς θέρμανσιν, μῆτε ξηρὸν ἄρτον πρὸς ἀνακούφισιν τῆς πείνης τῶν! Οὕτω δὲ πλανώμενοι ἐπὶ ἡμέρας καὶ νύκτας ἀφίκοντο εἰς Ἀμφισσαν περὶ τοὺς 1300 ἐκ τῶν 1800 διασωθέντων ἐκ τῆς σφαγῆς. Οὕτως ἔληξεν ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, τῆς ὁποίας οὔτε ἡρωϊκωτέραν, οὔτε δραματικωτέραν ἄλλην ἔχει νὰ ἀναγράψῃ ἡ ἱστορία! . . .

α. Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1826 καὶ 1827.

§ 106 Δευτέρα ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰβραήμ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1826.

Ὁ Ἰβραήμ ἐπιστρέψας μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου εἰς Πάτρας μόλις ἤρθημι 4000 πεζοὺς καὶ 600 ἵππεις. Παραλαβὼν δὲ καὶ τὴν φρουρὰν τῶν Πατρῶν καὶ τὴν ἐν Ἡλείᾳ προήλασεν ἀμαχητὴ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου, ἐπυρπόλησε τὰ Καλαβρυτα, ἐξηνδραπόδισεν ἢ ἐξηνάγκασε νὰ κρημνισθῶσι πλεῖστα ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Χελμοῦ καταφυγόντων γυναικοπαίδων (5-6 Μαΐου) καὶ προελάσας ἐπεσίτισε τὴν δεινῶς ὑπὸ τῆς πείνης κατατρυχομένην φρουρὰν τῆς Τριπόλεως (10 Μαΐου). Ἐνταῦθα διαναπαύσας ἐπὶ 7 ἡμέρας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἤρξατο πάλιν διελάυνων τὴν χώραν καὶ δι' Ἀνδριτσίνης, τὴν ὁποίαν ἐπυρ-

πόλησε, κατήλθεν εἰς τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια. Ἐντεῦθεν προέβη μεθ' 7000 πεζῶν καὶ ἰππέων ἐπὶ τὴν Μάνην, τὴν ὁποίαν μάτην ἀπεπειράθη νὰ ὑποτάξῃ δι' ἐπαγαγῶν ὑποσχέσεων. Ἀπέναντι τοῦ Ἀλμυροῦ πρὸ τῶν στενωπῶν τῆς Βέργας 1000 Μανιάται ἀπέκρουσαν γενναίως ἐπὶ 4 ἡμέρας τὰς λυσσώδεις τῶν πολεμίων ἐφόδους, ὁπόθεν οὗτοι κακῶς ἔχοντες ἐπανεκάμφαν εἰς Καλάμας. Ἐν τῷ μεταξὺ 1500 τούτων ἀποβίβασθέντες εἰς Δηρὸν προέβησαν πυρπολοῦντες ἐπὶ τὴν Τσίμοβαν, ἀλλὰ φονικὸν πῦρ ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Πικουλάκη ἀνέστειλε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πρόσodon αὐτῶν. Καὶ ἤδη ἐτράπησαν ἐπὶ τὰ Τσαλαπιανά, ἀλλὰ φονικώτερον πῦρ ἀπὸ τῶν ἐντεῦθεν πύργων ὑπεδέχθη αὐτοὺς καὶ διὰ Δηροῦ ἐπανῆλθον εἰς Καλάμας. Ἐντεῦθεν ὁ Ἰβραὴμ προχωρήσας καὶ διασκορπίσας τοὺς παρὰ τὴν Ἀλωνίτσαιναν Ἑλληνας καὶ πυρπολήσας τὴν Βυτίναν προέβη δηρῶν καὶ καταστρέφων μέχρις Ἀστρους, ἔνθα εἰς τρία διελὼν τὸν στρατὸν αὐτοῦ μάτην ἐπεχείρησε νέαν ἐξ ἀνατολῶν κατὰ τῆς Μάνης ἐπίθεσιν. Διότι συναντήσας ἰσχυρὰν παρὰ τῶν κατοίκων ἄμυναν καὶ δεκατιζόμενος τὸν στρατὸν ὑπὸ τῶν ἐπιτιθεμένων Ἑλλήνων, Νικήτα, Γενναίου, Πλαπούτα καὶ λοιπῶν, καὶ ἠττηθεὶς κατὰ κράτος ἐν μάχῃ φονικωτάτῃ ἐν Πολυαράβῳ (28 Αὐγούστου) ἐπανῆλθε κατησχυμμένος εἰς Τρίπολιν. Ἐντεῦθεν ἐπεχείρησε νέαν ἐπιδρομὴν πρὸς τὴν Μεσσηνίαν, τὰ Καλάβρυτα, τὴν Κορινθίαν καὶ Ἀργολίδα, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου κατήλθεν εἰς Μεθώνην πρὸς διαχειμάσιν. Ἄπασα σχεδὸν ἡ χώρα κατηρημώθη καὶ πλεῖστα τῶν χωρίων καὶ τῶν κωμοπόλεων μετεβλήθησαν εἰς ἐρείπια καὶ τέφραν.

Κατὰ τὸ ἐπτάμηνον δὲ τοῦτο διάστημα τῆς σκληρᾶς δοκιμασίας οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπεδείξαντο καρτερίαν ἀκαταγώνιστον καὶ ἀκατάβλητον τὸ φρόνημα, οἱ δὲ τῆς χώρας ἐπιδρομεῖς καὶ πορθηταὶ δεκατιζόμενοι καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν κακουχιῶν, τῶν ἐπιδημικῶν νόσων καὶ τῶν ἐλληνικῶν ὀπλων, ἐπαισθητῶς ἠλαττώθησαν. Ὁ ἀκατάβλητος γέρον Κολοκοτρωνῆς πρηγκολούθει πανταχοῦ τὰς κινήσεις τοῦ Ἀ-

φρικανού, περιέβαλλεν αὐτὸν διὰ τῶν ἀτάκτων ἑαυτοῦ σπιφῶν, παρηνώχλει δὲ καὶ κατεπόνει διὰ τῶν ἐξ ἐνέδρας ἐπιθέσεων. Ὁ δ' ἐνσκήψας δριμύς χειμῶν εὐρῶν τοὺς ἡλιοκαεῖς Ἀραβας γυμνήτας καὶ ἐστερημένους τροφῶν προέπεμψε πολλοὺς εἰς τὸν Ἄδην. Αἱ δ' ἐξ Ἀλεξανδρείας πηγαὶ τῶν χρημάτων καὶ τοῦ στρατοῦ ἤρξαντο νὰ στειρεύωσιν. Ὅθεν τὰ κατὰ τὸν Αἰγύπτιον ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσι λίαν δυσχερῆ καὶ ἀμήχανα.

§ 107. Τρίτη ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰβραΐμ
εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐν ἔτει 1827.

Διαναπαύσας δ' ἐπὶ 5 μῆνας (ἀπὸ τῆς 2 Νοεμβρίου 1826 — 5 Ἀπριλίου 1827) τὸν στρατὸν ἑαυτοῦ ὁ Ἰβραΐμ ἐν Μεθώνῃ ἄμα τῷ ἔαρι (6 Ἀπριλίου) διέβη τὸν Ἀλφειὸν καὶ εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἡλιδα καὶ Αχαΐαν μὲ 6000 ἀνδρῶν. Οἱ κάτοικοι καὶ πάλιν ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν διὰ τῆς φυγῆς εἰς τὰς χαράδρας τῶν ὀρέων καὶ εἰς τὰς παρὰ τὴν παραλίαν ἐλώδεις νήσους. Ἄλλ' ἐκ τούτων 1800 ὑπὸ τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Σισίνη πολιορκηθέντες ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Χλουμουτσίου παρεδόθησαν μετὰ εἰκοσαήμερον πολιορκίαν καὶ οἱ πλεῖστοι ἐξηδραποδίσθησαν (5 Μαΐου 1827).

Τὰ δ' ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπέδρασαν πανταχοῦ ὀλεθρίως καὶ ἐπήνεγκον γενικὴν ἀπελπισίαν. Τὸ δὲ πάντων δεινότατον ἤρξατο ἡ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον προσχώρησις καὶ ὑποταγὴ. Ὁ δ' ἐκ Ζουμπάτης Δημήτριος Νενέκος οὐ μόνον ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀλλὰ καὶ σχηματίσας ἴδιον σῶμα ἐνόπλων ἀνδρῶν περιέτρεχε τὴν χώραν προτρέπων καὶ ἐξαναγκάζων διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς βίας εἰς ὑποταγὴν. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Αἰγύπτιος περιβληθεὶς ἤδη ἀντὶ τῆς *λευρτῆς* τὴν ἀλωπεκὴν προσέβλκυσε τοὺς πλείστους εἰς ὑποταγὴν ἐκ τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν, Πύργου, Γαστούνης, Πατρῶν, Βονίτσης καὶ Καλαβρύτων. Ἐν τῇ δεινοτάτῃ ταύτῃ περιστάσει καὶ πάλιν ὁ ἄοικνος καὶ δραστήριος Κολοκοτρώνης ἀνεδείχθη ὁ σωτὴρ τῆς πατρίδος προσενεγκὼν αὐτῇ τὴν μεγίστην τῶν ὑπηρεσιῶν. Ἐκδοὺς προκήρυξεν, ἵνα πάντες οἱ

ἀπὸ 15—60 ἔτους τῆς ἡλικίας λάβωσι τὰ ὄπλα καὶ ἀμυν-
θῶσιν ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ἠπέιλησε τοὺς ὑποτασσομένους
διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἐγγραφε δὲ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ
ὄπλαρχηγούς: «Γενῆτε ἀσυμπαθεῖς, βάλτε φωτιὰ καὶ τσε-
κοῦρι, στήστε φοῦρκα καὶ παλοῦκι νὰ συναχθῇ ὅλος ὁ κόσμος
εἰς τὰ ὄπλα... Τὴν κατάραν τῆς πατρίδος νὰ ἔχετε ὅλοι,
ἂν δὲν μεταχειρισθῆτε ὅ,τι διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἀπαιτεῖ-
ται». Καὶ τὸν μὲν Πετμεζᾶν ἐξέπεμψεν εἰς Πάτρας νὰ συλ-
λάβῃ ζῶντα ἢ νεκρὸν τὸν προδότην Νενέκον, τὸν δὲ Νική-
ταν εἰς Μεσσηνίαν, τὸν Γενναῖον καὶ Πλαπούταν εἰς τὸ κέν-
τρον τῆς Πελοποννήσου, αὐτὸς δὲ παραλαβὼν τοὺς ὑπὸ τὸν
Π. Νοταρᾶν Κορινθίους ἐπετήρει ἀπὸ τοῦ Φενεοῦ τὰς κι-
νήσεις τοῦ ἐχθροῦ, στραφέντος ἤδη κατὰ τοῦ *Μεγάλου Σπη-
λαίου*. Πρὸς ὑπεράσπισιν δ' αὐτοῦ ἀπέστειλε τὸν Πετμεζᾶν
καὶ τὸν Χρυσανθόπουλον καὶ δι' ἐπιστολῶν ἐνθαρρυντικῶν
ἀνεπτέρωσε τῶν πολιορκουμένων τὸ φρόνημα καὶ ἐνίσχυσε
αὐτούς, ὅπως μένωσιν ἀκλόνητοι εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέ-
ρων των. Ἐντεῦθεν ὁ Ἰβραῖμ θεωρήσας ἀδύνατον τὴν ἐκπόρ-
θησιν τῆς φύσει ὀχυρωτάτης μονῆς ἐτρέπη πρὸς τὴν Καρύ-
ταιναν, ἀλλ' εὐρὼν τὰς διόδους κατεχομένης ὑπὸ τοῦ Γεν-
ναίου καὶ Πλαπούτα ἐτρέπη πρὸς τὴν Τρίπολιν. Μετὰ σφο-
δρὸν δὲ πάλιν ἐν Δημηστάνῃ ἀκροβολισμὸν ἐπανάκαμψεν ἀ-
δόξως εἰς Μεσσηνίαν καταπυροβολούμενος ἀπαύστως ἐκ τοῦ
πλαγίου καὶ ἐκ τῶν νώτων ὑπὸ τῶν πανταχόθεν ἀναδυομένων
ἐνόπλων Ἑλλήνων.

Ἐν Μεσσηνίᾳ συνεκεντρώθη ἤδη ὅλον τοῦ πολέμου τὸ
βᾶρος. Ὁ Ἰβραῖμ περιβαλλόμενος ὅτε μὲν τὴν λεοντῆν, ὅτε
δὲ τὴν ἀλωκεπῆν, καὶ μὴ δυνηθεὶς μηδὲ οὕτω νὰ καθυπο-
τάξῃ τοὺς ἀνυποτάκτους Μεσσηνίους, ἀπεφάσισε νὰ ἐρημώσῃ
τὴν χώραν διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου. Καὶ ἤρξατο ἡ-
ἀνηλεῆς δῆρωσις καὶ πόρθησις τῆς χώρας ὑπὸ τῶν ἀγρίων
στιφῶν. Πανταχοῦ δὲ ἀπὸ τε τῶν χωρίων, τῶν ἐλαιῶνων
καὶ τῶν συκῶνων, ἀνεπέμποντο φλόγες καὶ πυκνὸς καπνός,
ὡς ζοφερὰ ὀμίχλη, ἐκάλυπτε τὸν ὀρίζοντα.

6'. Τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Σπερεὰν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1826 καὶ 1827.

§ 108. Καραϊσκάκης. Κιουταχῆς. Πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐν Ἀραχῶβη φονικὴ νύξ (1826).

Ὁ Κιουταχῆς ὑποτάξας τὸ Μεσολόγγιον καὶ πᾶσαν τὴν Σπερεὰν Ἑλλάδα μετέβη εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου εἰσέτι ἐκυμάτιζεν ἡ ἑλληνικὴ σημαία. Τότε, ἐν ᾧ πάντες ἔπτησσαν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπελπισίας, ὁ Καραϊσκάκης ὠρθώθη ὡς γίγας, ἵνα ἀντιμετρηθῇ πρὸς τὸν ἀγέρωχον Κιουταχῆν, πάντες δὲ προσητένισαν πρὸς αὐτὸν μετ' ἐλπίδος. Ἡ δ' ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐνδίδουσα εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ τιμῶσα τὰς στρατηγικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς, διώρισεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Σπερεᾶς Ἑλλάδος. Ὁ τῆς τότε κυβερνήσεως πρόεδρος Ἀνδρέας Ζαΐμης, ἀμνημονῶν τὰς ὅσας εἶχεν ὑποστῆ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ οἶκός του καταδρομὰς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦτον ἐθεώρησε τὸν ἀξιώτατον ἀρχηγὸν τῆς Σπερεᾶς καὶ τῷ πρόετεινε τὴν δεξιὰν εἰπὼν, ὅσα ἠδύνατο νὰ εἴπῃ *φυγὴ μεγαλόφρων καὶ εὐγενής*. Ὁ δὲ κατὰ σύμπτωσιν παρευρεθείς ἐν τῇ σκηνῇ Βασιλείος Βουδούρης εἶπεν αὐτῷ: « Ἀληθῶς, Καραϊσκάκη, δὲν ἔκαμες, ὅσον ἔπρεπεν ἔως τῶρα τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκόν σου, ὁ Θεὸς νὰ σὲ φωτίσῃ νὰ τὸ κάμῃς εἰς τὸ ἐξῆς ». Ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἀναλαβὼν ἐκ τῆς συγκινήσεως, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ἐκ τῆς μεγαλοφροσύνης τοῦ Ζαΐμη, ἀπεκρίθη: « Δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, ὅταν θέλω, γίνομαι ἄγγελος, καὶ ὅταν θέλω, διάβολος, εἰς τὸ μέλλον ὅμως θὰ γείνω ἄγγελος ». Καὶ ἀληθῶς ἄγγελος ἐλευθερωτικῆς ἀπέβη τῆς Σπερεᾶς. Ἀπὸ τότε δ' ἄρχεται τὸ βραχυμέν, ἀλλ' ἐνδοξον στρατηγικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Ἀναχωρήσας ἐκ Ναυπλίου (19 Ἰουλίου 1826) μετ' εὐαριθμῶν ἀνδρῶν ἔφθασεν εἰς Ἐλευσίνα, ὅπου εὗρε τὸν Βάσσον, Κριεζώτην καὶ Πανουργιᾶν, ἔχοντας περὶ τοὺς 2000, καὶ τὸν Φαβιέρον ἔχοντα 850 τακτικούς καὶ 70 φιλέλληνας.

Ὁ Κιουταχῆς εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὴν πόλιν καὶ ἐπολιόρκει τὴν Ἀκρόπολιν ὑπερασπιζομένην ὑπὸ τοῦ Γούρα.

Ἀφ' οὗ δὲ προσήλθον ἐνταῦθα ὑπὲρ τοὺς χιλίους ἐκ Πελοποννήσου ὑπὸ τὸν Χελιώτην, ἀναχωρήσαντες νυκτὸς οἱ περὶ τὸν Καραϊσκάκην κατέλαβον περιτετοιχισμένον τινὰ κήπον παρὰ τὸ Χαϊδάριον, ἀπέχον δύο ὥρας περίπου τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀπέκρουσαν τὴν πρώτην τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ ἔφοδον (6 Αὐγούστου 1826). Ἀλλ' ἐπελθούσης διχονοίας περὶ τοῦ πρακτέου μεταξὺ Καραϊσκάκη καὶ Φαβιέρου, οἱ Ἕλληνες ἔχι μόνον δὲν ἐπωφελήθησαν τὴν πρώτην ταύτην νίκην, ἀλλὰ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἠττηθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν αὐθις εἰς Ἐλευσίνα, ὃ δὲ Φαβιέρου ἀπῆλθεν εἰς Σαλαμίνα, ὅπου ἠκολούθησαν καὶ οἱ πλείότεροι τῶν στρατιωτῶν του. Ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθεν εἰς Μέθανα δυσαρεστηθεὶς, διότι οἱ πλείστοι τῶν στρατιωτῶν του κατέλιπον αὐθις αὐτόν.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀποσταλεὶς ὁ Χελιώτης μετήγαγεν ἐκ τῆς μεταξὺ Βοιωτίας καὶ Μεγαρίδος μεγάλης τῶν Τούρκων ἀποθήκης 9000 πρόβατα καὶ 200 ἡμίονους, κατακόψας πολλοὺς καὶ διασκορπίσας τὴν φρουράν. Ἡ θέσις ὅμως τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀπέβαινεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἔτι μᾶλλον δυσχερεστέρα, ὃ δὲ Γούρας ἐφρονεῦθη τὴν νύκτα τῆς (30 Σεπτεμβρίου 1826). Ὅθεν ὁ Καραϊσκάκης ἀπεφάσισε δύο τινά, πρῶτον μὲν νὰ ἐνισχυθῇ ἡ Ἀκρόπολις καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ ὁ Γούρας ὑπὸ τοῦ Κριεζώτου, εἶτα δὲ νὰ ἀποκοπῇ ἡ συγκοινωνία τοῦ Κιουταχῆ δια σειρᾶς σταθμῶν, ἀλληλοβοηθουμένων, ἀπὸ τοῦ ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τοῦ βορείου στενοῦ τῆς Εὐβοίας, νὰ καταστῇ δὲ κέντρον πάσης ἐνεργείας ἡ Ἀταλάντη καὶ ἡ Δομβραῖνη.

Καὶ ὁ μὲν Κριεζώτης ἀποβιβάσθεις διὰ θαλάσσης περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ μετὰ 450 ἀνδρῶν κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐν ᾧ ὁ Καραϊσκάκης ἐπεχειρεῖ ἀντιπερισπασμὸν ἐκ Πατησίων (11 Ὀκτωβρίου 1826). Ὁ Φαβιέρου ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ συμμετάσχη τοῦ ἐτέρου σχεδίου, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Μέθανα μεθ' ὅλου τοῦ τακτικοῦ. Ὁ

δὲ πρὸς κατάληψιν τῆς Ἀταλάντης ἀπελθὼν Κωλέττης μετὰ τῶν ἐκ Σποράδων παραληφθέντων Ὀλυμπίων διεσκορπίσθη προσβληθεὶς ὑπὸ δισχιλίων Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουστάμπεην (8 Νοεμβρίου). Ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἀφῆσας εἰς Ἐλευσίνα δύναμιν ἰκανὴν ὑπὸ τὸν Βάσσον, αὐτὸς ἀπῆλθεν εἰς Δομβραϊνὴν μετὰ 2500 ἐκλεκτῶν μαχητῶν (25 Ὀκτωβρίου). Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιθέσεις αὐτοῦ κατὰ τῶν τριῶν ἐν Δομβραϊνῇ πύργων ἀπέτυχον, ἡ πολιορκία παρετείνετο ἄνευ πολλῶν ἐλπίδων καὶ οἱ στρατιῶται κατετρύχοντο ὑπὸ τοῦ ψύχους. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ πάντων τούτων ἔφθασε καὶ τὸ ἄγγελμα τοῦ ἐν Ἀταλάντῃ ἀτυχήματος. Τότε ἀπήστρεψεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ἡ μεγαλεπήβολος ἰδέα νὰ παρακωλύσῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ νικητοῦ τῆς Ἀταλάντης. Καὶ αὐτὸς μὲν παραμείνας ἐν Διστόμφ προαπέστειλε τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν καὶ Γεώργιον Βάγιαν μετὰ 500 ἀνδρῶν νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀράχωβαν. Μόλις δὲ ταύτης καταληφθείσης (18 Νοεμβρίου), ἐπέφανε ὁ ἀγέρωχος νικητὴς Μουστάμπεης μετὰ 2500 Τουρκαλβανῶν, ἀλλὰ φονικὸν πῦρ ὑπεδέχθη αὐτούς, εἰσερχομένους εἰς τὸ χωρίον. Τότε ἤρξατο μάχη φονικὴ καὶ πεισματώδης, προσπαθούντων τῶν πολεμίων νὰ καταλάβωσι τὸ χωρίον μετὰ πάσης θυσίας. Οἱ περὶ τὸν Γρίβαν γενναίως ἀντέστησαν εἰς τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν τῶν πολεμίων. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης μετὰ τσαύτης στρατηγικῆς δεξιότητος διέταξε τὰ πάντα, ὥστε οἱ ἐχθροὶ περιεκυκλώθησαν πανταχόθεν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τοῦ χωρίου καὶ νὰ καταλάβωσιν ὑπεράνω αὐτοῦ λόφον τινά, ἐγκαταλιπόντες τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν καὶ τὰς τροφάς. Ἐπειδὴ δὲ εἶδον, ὅτι ἀδύνακτος ἀποβάνει πᾶσα ἀπόπειρα νὰ διαφυγῶσιν ἐκεῖθεν, ἔκαμον προτάσεις συνθήκης, καὶ ἐπειδὴ οἱ ὄροι αὐτῆς ἐφάνησαν λίαν αὐστηροί, ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαρτερήσωσιν ἐλπίζοντες τὴν σωτηρίαν των ἐκ τοῦ Κιουταχῆ. Αἱ ἀψιμαχίαι ἐπανελήφθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Μουστάμπεης ἐπληγῶθη καὶ ἀπέθανεν. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι ἀπέθνησκον ἐκ τῆς πείνης καὶ τοῦ δριμυτάτου ψύχους. Ὅθεν οἱ ἐπιζῶντες ἀπεφάσισαν

νά διαφύγῃ κατὰ τὴν θυελλώδη νύκτα τῆς 25 πρὸς τὴν 26 Νοεμβρίου διὰ τῶν χινοσκεπῶν φαραγγῶν τοῦ Παρνασσῶς πρὸς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Ἱερουσαλήμ. Τὸ δριμύτατον ψῦχος εἶχε χαλαρώσει τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ διηκούλυε πρὸς στιγμὴν τὴν φυγὴν αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες κατανοήσαντες τὴν φυγὴν ταχέως ἐπέδραμον ἀκράτητοι πρὸς καταδίωξιν. Τηλικαύτην δ' ἐπήνεγκον ἀνηλεῆ σφαγὴν, ὥστε ἐκ δισχιλίων φευγόντων μόλις 300 διεσώθησαν. Ἐπὶ λόφου δὲ πρὸ τῆς Ἀραχῶθης ἀνηγέρθη φοικῶδης ἐξ ἀνθρωπίνων κεφαλῶν πυραμὶς, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτέθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Καραϊσκάκη ἡ ἐπιγραφή, «τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων!» Νέαν ἐκέρδησε νίκην ὁ Καραϊσκάκης παρὰ τὸ Τουρκοχώριον κατατροπώσας 500 Τούρκους ὑπὸ τὸν Μεχμέτ πασσαῖν, συνοδεύοντας ἐκ Λαμίας 2000 φορτηγὰ κομίζοντα τροφὰς καὶ πολεμεφόδια (7 Δεκεμβρίου).

Τρίτη δὲ νίκη τοῦ Καραϊσκάκη ἐν Διστόμφ ἐπεσφράγισε τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τὸ ὄνομά του κατέστη τὸ λατρευτὸν εἶδωλον τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, τὸ φόβητρον δὲ τῶν Τούρκων, οἵτινες καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ κατέλιπον πάσας τὰς ἑαυτῶν θέσεις. Ὡστε, λήγοντος ἤδη τοῦ Δεκεμβρίου, ἡ ἡμισέληνος δὲν ἐκυμάτιζεν ἀλλαχοῦ, εἰμὴ ἐπὶ τῶν παραθαλάσσιων ὠχυρωμένων πόλεων, Μεσολογγίου, Ἀνατολικοῦ, Βονίτσης καὶ Ναυπάκτου, ἀπηλλάγη δὲ πᾶσα ἡ λοιπὴ Στερεὰ.

Τὰ τρόπαια ταῦτα τοῦ Καραϊσκάκη ἐξηρέθισαν τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἀντιζήλου αὐτοῦ Φαβιέρου, ὥστε ἀπεφάσισε καὶ οὗτος νὰ πράξῃ ἔργον τι ἀντάξιον τῶν κατορθωμάτων ἐκείνου. Ὅθεν παραλαβὼν οὗτος 650 ἄνδρας, ὧν ἕκαστος ἔφερε σάκκον πυρίτιδος, εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Ἀκρόπολιν (30 Νοεμβρίου 1826).

§ 109. Μάχαι ἐν τῇ Ἀττικῇ. Κόχραν καὶ Τσοῦρτς.
Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη (1827).

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Κιουταχῆς περιέσφιγγεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις πρὸς

λύσιν τῆς πολιορκίας ἀπέστειλε τὸν μὲν Ἄγγλον Γόρδωνα μετὰ τρισχιλίων Ἑλλήνων καὶ 15 τηλεβόλων νὰ καταλάβῃ καὶ ὀχυρώσῃ τὴν Μουνοχίαν (22 Ἰανουαρίου 1827), τὸν δὲ Κεφαλλῆνα συνταγματάρχην Βούρβαρχην μετὰ 3500 νὰ καταλάβῃ τὸ παρὰ τὸ Μενίδιον Καματερὸν (26 Ἰανουαρίου). Ἄλλὰ πρὶν ἢ οὗτοι καλῶς ὀχυρωθῶσιν, ἐφορμήσας ὁ ἀκατάσχετος Κιουταχῆς μετὰ 2000 πεζῶν, 600 ἰππέων καὶ 2 τηλεβόλων κατετρόπωσε αὐτούς. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔπεσον 300 Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ γενναῖος Βούρβαρχης. Εἶτα δὲ στραφεῖς κατὰ τῶν ἐν Μουνοχίᾳ, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ πεντάωρον φονικωτάτην μάχην, καθ' ἣν ἀπέβαλεν ὑπὲρ τοὺς 300 εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἄλλ' ὀχυρώσας τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος, τοὺς ἠνώχλει καθ' ἐκάστην ἀποκόψας πᾶσαν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει συγκοινωνίαν. Ἐπίσης ἀπέτυχον καὶ δύο ἕτερα κινήματα τῶν Ἑλλήνων, ἡ κατάληψις τοῦ Ὠρωποῦ ὑπὸ τοῦ Βαυαροῦ φιλέλληνος Ἀυδὲκ καὶ ἡ τῶν Θερμοπυλῶν ὑπὸ τοῦ Κωλέττου.

Ἔνεκα τῶν ἀτυχημάτων τούτων ἡ κυβέρνησις μετεπέμψατο ἐκ Διοστόμου τὸν Καραϊσκάκην, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθηκε τὴν σωτηρίαν τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Καραϊσκάκης παραλαβὼν χιλίους μόνον ἄνδρας κατήλθεν εἰς Ἐλευσίνα ὁπόθεν, παραλαβὼν καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν Ἰωάννην καὶ Παναγιώτην Νοταρᾶν Πελοποννησίους καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν Βάσσον κατέλαβε διὰ νυκτὸς τὴν Κερατσίνην πρὸς δυσμὰς τοῦ Πειραιῶς. Πρὶν ἢ δὲ καλῶς ὀχυρωθῇ, προσεβλήθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος, ἀλλ' ἀπέκρουσε τὴν ἐπίθεσιν (3 Μαρτίου 1827). Τὴν ἐπομένην ἐφόρμησεν αὐτὸς ὁ Κιουταχῆς μετὰ τρισχιλίων πεζῶν, 400 ἰππέων καὶ 6 τηλεβόλων. Μετὰ ἐπτάωρον δὲ σφοδρὰν καὶ φονικὴν μάχην ἠναγκάσθη καὶ οὗτος νὰ ὑποχωρήσῃ κατησχυμμένος. Ἡ νίκη αὕτη ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν τὸς ὀλίγου συνεκεντρώθησαν πολεμισταὶ περὶ τοὺς δωδεκακισχιλίους.

Ἦδη ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀνέθηκε τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ

Θάλασσαν ἡγεμονίαν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων εἰς δύο Ἄγγλους φιλέλληνας, τὸν λόρδον Κόχραν καὶ τὸν στρατηγὸν Τσοῦρτς, οἱ ὅποιοι μᾶλλον ἔβλαψαν ἢ ὠφέλησαν τὸν ἀγῶνα ἕνεκα τῆς ἀνυπομονησίας των. Καὶ ὁ μὲν Κόχραν ἀπῆτει ταχεῖαν τινα ἐπιχείρησιν πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ δὲ Τσοῦρτς προέτεινε νὰ ὑποκινηθῇ ἀντιπερισπασμὸς τις ἐν Ἀλβανίᾳ, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἔλεγε νὰ καταληφθῶσιν αἱ Θερμοπύλαι καὶ ὁ Ὠρωπός, καὶ πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἀπέκλινε καὶ ὁ Γόρδων. Ἄλλ' ὁ ἰσχυρογνώμων Κόχραν ἐπέμενε εἰς τὴν ἰδίαν γνώμην, ἣτις δυστυχῶς ἐπεκράτησεν, ἂν καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐντόνως διεμαρτύρητο. Μόλις δ' ἐνέδωκεν ὁ Ἄγγλος ναύαρχος νὰ ἀποσταλῇ ὁ πλοίαρχος Ἀστιγξ μετὰ τῆς Καρτερίας καὶ 4 ἄλλων μικροτέρων πλοίων εἰς Βῶλον. Εἰσπλεύσας δὲ οὗτος εἰς τὸν λιμένα (8 Ἀπριλίου) κατεβύθισε δέκα πλοῖα πλήρη σίτου, ἐπυρπόλησεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Τρικέρων τουρκικὸν βρῖκιον καὶ ἀναπλέων ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν ἐν Κύμῃ ἀποθηκῶν τὰς τροφὰς καὶ τὰ πολεμοφοδία. Καὶ ταῦτα πάντα ἐξετέλεσε τόσον ἐπιτυχῶς καὶ ταχέως, ὥστε εἶνε πάσης ἀμφιβολίας ἐκτός, ὅτι ἂν ἐνήργουν κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ ἡ πολιορκία θὰ ἐλύετο καὶ ὁ Κιουταχῆς θὰ διεκινδύνευε τὰ ἔσχατα.

Ἀπὸ τῆς 8 Ἀπριλίου ἤρξαντο καὶ ἐνταῦθα αἱ πρῶται ἀψιμαχίαι καὶ ἐξηκολούθησαν μέχρι τῆς 13 ἀνευ σπουδαίου τινὸς ἀποτελέσματος. Ἄλλὰ τὴν 13 ἐγένετο γενικὴ ἔφοδος ἀπὸ Φαλήρου μέχρι Κερατσίνης καὶ οἱ ἀκατάσχετοι Ἕλληνες εἰς μίαν ὥραν ἐκυρίευσαν ἑννέα τουρκικοὺς προμαχῶνας, ἡ δὲ τουρκικὴ προφυλακὴ ἐκ 300 Ἀλβανῶν ἀπεκλείσθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Ὁ Κόχραν ἔξαλλος ὑπὸ τῆς χρεᾶς ἀπῆτει νὰ προχωρήσῃ τὴν ἐπιούσαν πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας, ἀλλ' ἐνέδωκεν εἰς τὰς συνετὰς ἀντιπαρατηρήσεις τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Τσοῦρτς, ὅπως κυριευθῇ προηγουμένως ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας ἡ φρουρά, στερουμένη ὕδατος καὶ πολεμοφοδίων, παρεδόθη ὑπόσπονδος συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Τσα-

βέλλα. Μετὰ τὴν ἔξοδον ὅμως ἐφώρμησαν οἱ Ἕλληνας κατ' αὐτῶν καὶ μόλις ὁ Καραϊσκάκης ἠδυνήθη νὰ σώσῃ 60 ἐκ τῶν 270 ἐξεληθόντων. Ὁ Γόρδων κατέλιπε τὸ στρατόπεδον καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὁ Τσοῦρτς ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἡμιολίαν, ὁ Κόχραν ἐξήμει δεινὰς ὑβρεῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἐξ ἀθυμίας καὶ θλίψεως κατέπεσε πυρέσσω (16 Ἀπριλίου 1827). Πάντα δὲ ταῦτα ἐπέδρασαν ὀλεθρίως καὶ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου! Ἄλλ' οἱ Ἄγγλοι ἀρχηγοὶ ἐπέμενον νὰ προσβληθῇ ἐξ ἐφόδου τὸ στρατόπεδον τοῦ Κιουταχῆ, ὁ δὲ Κόχραν ἠπειλεῖ, ὅτι θὰ ἀποπλεύσῃ πάραυτα, ἂν ὁ Καραϊσκάκης παρενέβαλλε νέας δυσκολίας, κραυγάζων «ὄπου ἐγὼ ἄρχω, παύει πᾶσα ἄλλη ἀρχή». Ὅθεν ὁ Καραϊσκάκης ἐνέδωκεν, ὡς μὴ ὄφελε, καὶ πάλιν.

Ἡ ἔφοδος ἀπεφασίσθη νὰ γείνη τὴν νύκτα τῆς 22 πρὸς τὴν 23 Ἀπριλίου, ἀπαγορευθείσης αὐστηρῶς πάσης συγκρούσεως κατὰ τὴν 22 Ἀπριλίου. Δυστυχῶς ὅμως μεταξύ Τούρκων ἐκ προμαχῶνός τινος παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ Ἑλλήνων Κρητῶν ἀντηλλάγησαν ὑβρεῖς, αἵτινες ἐξ ἀφίμαχίας κατέληξαν εἰς σφοδρὸν ἀνταγωνισμόν, καὶ τὸ τουρκικὸν ὄχύρωμα ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου, ἐκ τοῦ ὁποίου ὅμως οἱ Κρηῖτες καὶ πάλιν ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος τουρκικοῦ ἰππικοῦ καὶ κατεδιώχθησαν πρὸς τὸ Φάληρον. Ὁ Καραϊσκάκης ἀφυπνήσας ἐκ τοῦ πυρετοῦ καὶ ἰδὼν τοὺς Ἕλληνας φεύγοντας, πηδᾷ ἐπὶ τοῦ ἵππου, ἀρπάζει τοῦ πρώτου παρατυχόντος τὴν σπάθην, ἐξορμᾷ κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Ἐπιστρέφων δ' ἐκ τῆς διώξεως πίπτει τοῦ ἵππου βληθεὶς ὑπὸ σφαίρας ἐξ ἐνεδρεύοντος πολεμίου. Ἐντείνας δ' ὄλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ἰππεύει καὶ πάλιν καὶ αἰμόφυρτος ἐπανακάμπει εἰς τὴν σκηνήν, ὁπόθεν ἐπὶ φορείου μετακομίζεται εἰς τὴν ἡμιολίαν τοῦ Τσοῦρτς. Ὁ Καραϊσκάκης ἐννοεῖ, ὅτι ὀλίγοι ὑπολείπονται αὐτῷ ὄρασι ζωῆς. Ὅθεν ζητεῖ συγχώρησιν πρὸς τῶν παριστάμενων, μεταλαμβάνει τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ὑπογράφει τὴν διαθήκην του καὶ διατάσσει τὴν ἐν Σκλαμῖνι ταφὴν του, περραμυθεῖ τοὺς

κλαίοντες συναγωνιστάς, έναγκαλίζεται αὐτοὺς διὰ τελευταίαν φορὰν καὶ τοὺς συμβουλεύει νὰ κρατήσωσι τὰς θέσεις των καὶ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως. «Σεῖς πρὸ πάντων οἱ παλαιοὶ μου συναγωνισταὶ δὲν πρέπει νὰ ὑποχωρήσητε. Ἴδου ἡ διαθήκη μου. Εἰς τὸν υἱόν μου ἀφίνω τὸ ὄνομά μου καὶ τὸ ὄπλον μου, τὸ μόνον μου κτῆμα αὐτὴν τὴν στιγμήν. Περὶ τῆς θυγατρὸς μου φροντίσατε σεῖς, παλαιοὶ μου σύντροφοι. Τόσα δι' ἐμέ. Τί δὲ νὰ εἶπω τώρα καὶ διὰ σᾶς! "Ἦθελα νὰ εἶχα τὸ ἔθνος ὀλόκληρον ἐνώπιόν μου διὰ νὰ ἴτω εἶπω τί ἀξίζετε. Χαιρετίσατέ μου ὄλους τοὺς ἀξιωματικούς καὶ στρατιώτας καὶ ἐπιστρέψατε αὔριον τὸ πρωὶ διὰ νὰ σᾶς ἐπανιδῶ». — Λυγμοὶ τῶν παρισταμένων διέκοπτον τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ θαλερὰ δάκρυα ἀνεκούφιζον τὴν ὀδύνην των. — Ἐπανῆλθον τὴν πρωίαν, ἀλλ' εὔρον αὐτὸν ἄπνουν. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ μετενεχθεὶς εἰς Σαλαμίνα ἐκηδεύθη μεγαλοπρεπῶς. Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη ὑπῆρξεν ἀληθῶς τὸ μέγιστον τῶν τραυμάτων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀφήσας ὀπισθεν πένθος μέγα καὶ κενὸν δυσαναπλήρωτον.

§ 110. Ἡ ἐν Φαλήρω ἦττα τῶν Ἑλλήνων.

Ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη ὁ Κόχραν ἀνέβαλε τὸ σχέδιόν του ἐπὶ μίαν ἡμέραν. Καθ' ὅλην δὲ τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἀπριλίου διεπεραιώθησαν τρισχίλιοι Ἕλληνες πρὸς τὸ Φάληρον, ὁ δὲ ἐπίλοιπος στρατὸς ἐξ ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν ἤθελεν ἐκκινήσῃ τὴν πρωίαν ἐκ τοῦ ἐλαιῶνος. Μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἤρχισεν ἡ ἀτακτος καὶ διεσκορπισμένη πορεία ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν οὐδενός, διότι καὶ ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσαῦρτς ἔμενον ἐντὸς τῶν πλοίων. Οὕτω δ' ἀτάκτως προβαίνοντες οἱ κατάπονοι ἐκ τῆς ἀϋπνίας Ἕλληνες ἔμενον, ὅπου ἕκαστος ἤθελε. Ἐπειδὴ δ' ἔσπερουντο τῶν ἀναγκαίων ἐργαλείων πρὸς κατασκευὴν ὀχυρωμάτων, ἔσκαπτον τὴν γῆν μὲ τὰς λόγχας, τὰ ξίφη καὶ τὰ κοντάρια, ὅπως προφυλαχθῶσιν ἐκ τῆς ἐφόδου τοῦ ἰππικοῦ. Ὁ Κιουταχῆς βλέπων αὐτοὺς οὕτως ἀτάκτως βλίνοντας ἄνευ ἰπ-

πικου καὶ εἰς τρία μέρη ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένους, δὲν ἠδύνατο νὰ κατανοήτῃ στρατηγικόν τι σχέδιον, ὑποπτευόμενος δὲ καὶ ἔξοδον ἐκ τῆς ἀκροπόλεως διέμενον ἀκίνητος μέχρι τῆς μεσημβρίας, ὅτε πεισθεὶς περὶ τῆς ἀπρονοησίας τῶν ἐχθρῶν του διέταξε τὴν ἐπίθεσιν. Δύο κατὰ μέτωπον ἔφοδοι τῶν Ἀλβανῶν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλ' αἴφνης ἐφορμήσαντες δεξιόθεν 800 δελήδες εἰσήλασαν ξιφῆρεις εἰς τὰ ἀσθενῆ χαρακώματα τῶν Ἑλλήνων, ἐπελθόντων δὲ καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ἐπηκολούθησεν ἀπεγνωσμένη πάλη καὶ φρικώδης σφαγή. Τότε ἐξώρμησε καὶ αὐτός ὁ Κιουταχῆς ἡγούμενος τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν καταδιωκόμενοι καὶ σφαζόμενοι ἀνηλεῶς μέχρι θαλάσσης. Μόλις δ' ἀνεχαίτισαν τῶν διωκόντων τὴν ὀρμὴν οἱ ἀπὸ τῶν πλοίων σφοδροὶ πυροβολισμοὶ καὶ κατέστειλε τὸν φόβον τῶν φυγᾶδων, πνιγυμένων εἰς τὴν θάλασσαν, ἡ ἀνδρεία τοῦ Νικολάου Ζέρβα καὶ ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ Ἀθανασίου Τούσια Βότσαρη, ὅστις ἔπεσεν ἐπανελθὼν εἰς τὴν μάχην καὶ ὑπὲρ πάντας ἀριστεύσας. Οὐδέποτε οἱ Ἕλληνες καθ' ὄλον τὸν ἀγῶνα ὑπέστησαν τοιαύτην οἰκτρὰν συμφορὰν. Πλειότεροι τῶν 1500 ἀνδρῶν ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, ἐκ δὲ τῶν ὀπλαρχηγῶν ἔπεσον ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ὁ Λάμπρος Βέικος, ὁ Γεώργιος Τσαβέλλας, ὁ Φωτομάρας καὶ ὁ Ἰγγλέσης, ὁ δὲ Δράκος καὶ ὁ Καλλέργης δεινῶς τραυματισθέντες ἔπεσον αἰχμάλωτοι, καὶ ὁ μὲν Δράκος ἠτύοκτόνησεν, ὁ δὲ Καλλέργης ἀπηλευθερώθη ἀκρωτηριασθεὶς τὸ οὖς, 240 δ' αἰχμάλωτοι ταχθέντες κατὰ σειρὰν ἀπεκεφαλίσθησαν. Τὸ δὲ πάντων δεινότατον, ἡ μυριάνδρος ἐκείνη στρατιὰ διελύθη ἐντὸς ὀλίγου, πρώτου δόντος τὸ παράδειγμα τῆς λιποταξίας τοῦ μεγαλορρήμονος Κόχραν. Ὁ Τσοῦρτς εἰδείχθη τοῦλάχιστον τούτου καρτερικώτερος καὶ παρέμεινεν ἐπὶ τρεῖς ἑβδομάδας μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν. Πάντων τελευταῖος ἔμεινεν ὁ γενναῖος Νικήτας καὶ ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης. Μετὰ μίαν δὲ κατόπιν ἑβδομάδα, ἤτοι ἀκριβῶς μετὰ ἓνα μῆνα ἀπὸ τῆς ἐν Φαλήρω πανωλεθρίας, παρεδόθη καὶ

ἡ Ἀκρόπολις, ἀπελθούσης τῆς φρουρᾶς μεθ' ὄπλων καὶ ἀποσκευῶν.

(γ'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1827).

§ 111. Ἡ ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχία.

Ἐνῶ δὲ ὁ Ἰβραΐμ ἐπὶ τριετίαν κατέστρεφε καὶ ἐρήμονε τὴν Πελοπόννησον, ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μεχμέτ Ἀλῆς, ὡσεὶ ἀντιφιλοτιμούμενος, ἐξαπέστειλε κατ' Αὐγούστον κραταῖον στόλον, κομίζοντα ἐν σύνταγμα πεζικοῦ, ἴλας τινὰς ἵππικοῦ, ἑκατομμύριον ταλλήρων καὶ ἀφθότους τροφᾶς καὶ πολεμοφόδια πρὸς καταστοφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καὶ καθυπόταξιν τῆς Ἰδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τοῦ Ναυπλίου. Ὁ στόλος οὗτος, προσορμισθεὶς ἀκωλύτως εἰς τὴν Πύλον (26 Αὐγούστου) ὑπὸ τὸν Ταχὺρ-πασσᾶν, ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰβραΐμ μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου. Μετὰ μικρὸν ἀφίκοντο καὶ οἱ στόλοι τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Κοδριγκτῶνα, Δεριγνῦν καὶ Ἀὔδεκ, οἵτινες ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν Ἰβραΐμ τὴν τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων ἀπόφασιν περὶ τῆς λήξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ ὅτι ἔχουσιν ἐντολὴν νὰ ἀποτρέψωσι καὶ διὰ τῶν ὄπλων πᾶν ἐχθρικὸν κίνημα, δυνάμενον νὰ ἐπιφέρῃ σύγκρουσιν πρὸς τὰς δυνάμεις. Ὁ Ἰβραΐμ μετὰ πολλὰς περιστροφὰς ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ ἀπόσχῃ πάσης σπουδαίας ναυτικῆς ἐπιχειρήσεως μέχρι νεωτέρων διαταγῶν περὶ τοῦ πρακτέου.

Λήγοντος δὲ τοῦ 7θρίου ὁ Ἰβραΐμ ἔλαβε παρὰ τῆς Πύλης τὰς ἀναμενομένας ὀδηγίας, καθ' ἃς ὄφειλε νὰ ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἀνάμιξιν ξένων δυνάμεων εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἑαυτοῦς ὑποθέσεις καὶ νὰ διπλασιάσῃ τὰς ἐνεργείας ἑαυτοῦ πρὸς καθυπόταξιν τῆς Πελοποννήσου. Τότε ὁ Ἰβραΐμ ἐξέδωκε τὴν φοβερὰν διαταγὴν εἰς τὴν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ἐρήμωσιν τῆς χώρας, ἣν διέδραμον ἄγρια στίφη. Καὶ 4000 μὲν ἐτράπησαν πρὸς τὰς Πάτρας, 7000 πρὸς τὰς Καλάμας καὶ 6000 ὑπ' αὐτὸν τὸν Ἰβραΐμ πρὸς τὸ Λεοντάριον.

Τῇ 8ῃ Ὀκτωβρίου οἱ τρεῖς στόλοι ὑπὸ τοὺς τρεῖς ναυάρχους, ἀριθμοῦντες ἐν ὄλῳ 26 πλοῖα μετὰ 1270 τηλεβόλων, ἀπήτησαν ἀπὸ τὸν τοποτηρητὴν τοῦ Ἰβραΐμ τὸν ἀπόπλουν τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου καὶ τὴν ἐκκένωσιν τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἔλαβον ἀπάντησιν, ἀπουσιάζοντος τοῦ Ἰβραΐμ, εἰσέπλευσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος (τῇ 2 ὥρᾳ μ. μ.) καὶ παρετάχθησαν κατὰ γραμμὴν πρὸ τοῦ εἰς 3 γραμμὰς παρατεταγμένου τουρκικοῦ στόλου, ἀριθμοῦντος 141 πλοῖα μετὰ 2438 τηλεβόλων.

Πρῶτοι ἤρξαν χειρῶν ἀδίκων οἱ Τοῦρκοι, πυροβολήσαντες κατὰ 2 λέμβων, αἵτινες ἀπεστάλησαν μετὰ διαταγῶν ὑπὸ τοῦ Κοδριγκτῶνος, ὅστις παραχρῆμα ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς προσβολῆς (8 Ὀκτωβρίου 1827), καὶ μετὰ τετράωρον συνεχῆ πυροβολισμόν ὀλόκληρος ὁ κραταιὸς ἐκεῖνος στόλος, πλὴν 27 πλοίων, καταβυθίσθη, μεθ' οὗ συναπώλοντο καὶ 6000 βάρβαροι. Ἡ Πύλη ἐξεμάνη ἐπὶ τῇ δεινῇ ἀγγελίᾳ καὶ διὰ τῆς ἀφρονος διαγωγῆς τῆς ἐπετάχυνε τὴν ῥῆξιν μεταξὺ τῶν δυνάμεων, ὧν οἱ ἀντιπρόσωποι ἐπῆλθον τῆς Κ)λεως πρὸς βλάβην τῆς Πύλης καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῆς Ἑλλάδος.

§ 112. Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Καποδίστριας.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι συνελεύσεως Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, κατέπλευσεν εἰς Ναύπλιον (8 Ἰανουαρίου 1828) καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγινα (12 Ἰανουαρίου). Δοὺς δὲ τὸν νόμιμον ὄρκον (26 Ἰανουαρίου) ἀνέλαβε τὸ βαρὺ καὶ ἀκανθῶδες ἔργον τῆς διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ μέσῳ τῶν καπνίζόντων αὐτῆς ἐρειπίων καὶ τῆς ἐντελοῦς σχεδὸν ἀναρχίας.

Ὁ Ἰβραΐμ ἐκμανεῖς μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου αὐτοῦ ἀνέλαβε τὴν τελείαν τῆς χώρας καταστροφὴν, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου (κατ' Ἀπρίλιον). Ἄλλ' αἱ τρεῖς μεγάλαι δυνάμεις, βλέπουσαι τὴν

Ἐκαμπτον τοῦ Αἰγυπτίου ἐπιμονήν, ἀπεφάσισαν συνυπογράψασαι κοινὸν πρωτόκολλον νὰ ἀποσταλῆ γαλλικὸς στρατὸς πρὸς ἔξωσιν τῶν βερβάρων ἐκ τῆς Πελοποννήσου (16 Ἰουλίου). Ὄθεν 15000 Γάλλοι ὑπὸ τὸν Μαιζῶνα ἀπεβιβάσθησαν εἰς Πελοπόννησον περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου καὶ ἐξηνάγκασαν τὸν Ἰβραῖμ νὰ καταλίπῃ τὴν Πελοπόννησον (περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου). Μεθ' ὃ ὁ μὲν γαλλικὸς στρατὸς ἐπανεκάμφεν εἰς Γαλλίαν, ὃ δὲ Καποδίστριας διοργανώσας τὸν στρατὸν τῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλε τὸν μὲν Ὑψηλάντην εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, τὸν δὲ Τσοῦρτς εἰς τὴν δυτικὴν, ὅστις εἰσχωρήσας εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἐξηνάγκασε τοὺς ἐν Βονίτση Τούρκους εἰς ὑποταγὴν καὶ κατέλαβε τὴν Ναύπακτον, τὸ Μεσολόγιον καὶ τὸ Αἰτωλικόν.

Ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἐκδιώξας τὸ κατ' ἀρχὰς ἐκ Βοιωτίας καὶ Λεβαδείας τοὺς Τούρκους, ἐκυκλώθη αἰφνης ἐν Θήβαις καὶ περιέστη εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, διασωθεὶς δ' ἐκεῖθεν καὶ καταλαβὼν τὰ στενὰ τῆς Πέτρας ἐπεσφράγισε διὰ νίκης λαμπρᾶς τὸν ὄλον τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα (31 Αὐγούστου). Μεθ' ὃ ἤρξατο ὁ Κυβερνήτης τὴν ἐσωτερικὴν τῆς χώρας τακτοποίησιν, συνιστῶν σχολεῖα δημοτικὰ καὶ ἑλληνικὰ καὶ γεωργικὰ καὶ ἐμπορικὰ σχολὰς. Ἀλλὰ παροξύνας τὸν ἀτίθασον χαρακτῆρα καὶ τὴν φιλοτιμίαν πολλῶν ἀγωνιστῶν διὰ τῆς σκαιᾶς καὶ αὐθαιρέτου διαγωγῆς τοῦ ἀδελφοῦ του Βιάρου ἔπεσε θῦμα εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἐν Ναυπλίῳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Γεωργίου καὶ Κωνσταντίνου Μχυρομιχάλη (27 Σεπτεμβρίου 1831).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

§ 113. Γωνία τις τῆς Ἑλλάδος κηρύσσεται κράτος ἐλευθέρων. Ὄθων Α' καὶ Γεώργιος Α' βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ τρεῖς προστάτιδες τῆς Ἑλλάδος δυνάμεις συνυπέγραψαν

ἐν Λονδίῳ πρωτόκολλον (10 Μαρτίου 1829), δι' οὗ ἰδρύετο κράτος ἑλληνικόν, φόρου μὲν ὑποτελὲς τῇ Πύλῃ, ἀλλὰ κυβερνώμενον ὑπὸ χριστιανοῦ ἡγεμόνος. Ἄλλ' ἢ ἐν Ἀργεῖ συγκροτηθεῖσα Δ' ἐθνικὴ συνέλευσις διεμαρτυρήθη καὶ διὰ τὰς λίαν στενὰ ὄρια τοῦ κράτους καὶ διὰ τὴν μὴ τελείαν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Διὸ αἱ δυνάμεις συνέταξαν καὶ συνυπέγραψαν ἕτερον ἐν Λονδίῳ πρωτόκολλον (22 Ἰανουαρ. 1830), δι' οὗ ἀνιδρύετο κράτος ἐλεύθερον, κυβερνώμενον ὑπὸ κληρονομικοῦ κυριάρχου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω δὲ ἐξελέγη ὁ τοῦ Σάξ-Κοβούργου πρίγκηψ Λεοπόλδος, ὅστις διὰ τὴν στενότητα τῶν ὀρίων ἀπέριψε τὸ στέμμα. Διὰ νέου δὲ πρωτοκόλλου (25 Ἀπριλίου 1832) ἐπεξετείνοντο τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνηγορεύετο βασιλεὺς ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Βυαρίας Λουδοβίκου, Ὁθων Α', ὃς καὶ ἀπεβιάσθη εἰς Ναύπλιον (25 Ἰανουαρίου 1833) καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα διὰ τριμελοῦς ἀντιβασιλείας, Ἀρμενσπεργ, Μάουερ καὶ Ἀβελ μέχρι τῆς ἐνηλικιότητος αὐτοῦ (20 Μαΐου 1835), ἀφ' ἧς ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐβασίλευσε μέχρι τῆς ἐκθρονίσεώς του (10 Ὀκτωβρίου 1862). Τοῦτον διεδέχθη ὁ βασιλόπαις τῆς Δανίας Γεώργιος ὁ Α' διὰ ψηφίσματος τῆς Β' ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα τὴν 18 Ὀκτωβρίου 1864 συνεπάγων καὶ τὴν μετ' αὐτῆς ἔνωσιν τῶν Ἰονίων νήσων. Τῷ δὲ 1881 παρεχωρήθη εἰς τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον καὶ ἀπασα σχεδὸν ἡ Θεσσαλία καὶ τὸ μέχρις Ἀράχθου μέρος τῆς Ἡπείρου.

Εἶθε δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν νὰ συμπληρωθῇ τὸ ἔργον τῶν πατέρων μας καὶ ὑπὸ τὸν προσφιλεῖ Διαδόχον τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντῖνον νὰ ἀνιδρυθῇ κραταιά καὶ ἔνδοξος ἢ αὐτοκρατορία τοῦ τελευταίου τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντῖνου τοῦ Παλαιολόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

§ 114. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Τὰ κυριώτερα γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὅσα εἴτε δὲν ἐξετέθησαν ἐπεισοδιακῶς ἐν τῇ ἐπιτόμῳ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἴτε δὲν συνεξυφάνθησαν ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν καθέκαστα γεγονότων αὐτῆς, δύνανται νὰ περιληφθῶσιν ἐν τοῖς ἐξῆς.

Μετὰ τὴν καταλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀνεγείρεται ἤδη ἐπὶ τῶν εἰρηπίων τοῦ συντριβέντος κολοσσοῦ νέος πολιτικὸς βίος, ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ διὰ τῶν Γερμανικῶν ἔθνῳν, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ διὰ τῶν Ἀράβων. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν δύο τούτων νέων κόσμων ὑφίσταται ἐπὶ χιλιετηρίδα περίπου τὸ Ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν ἢ Βυζαντινὸν κράτος, ὅπερ διέσωσεν, ὡς ἐν κιβωτῷ, κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην τρικυμίαν τῶν ἔθνῳν τὰ γεραρὰ λείψανα τῆς ἀρχαιοτήτος. Ὁ δὲ πολιτικὸς βίος τῶν νέων ἀναφανέντων ἔθνῳν μετὰ τὴν δεινὴν τοῦ παντὸς διατάραξιν ἔλαβεν ὀριστικὴν καὶ μόνιμον τάξιν καὶ ἁρμονίαν. Ἐκ τῆς ζυμώσεως δὲ τῶν ἀκόσμων καὶ ἀρρῦθμων ἐκείνων δυνάμεων προέκυψαν οἱ νέοι θεσμοὶ τοῦ φεουδαλικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Ἐκ δὲ τῆς συγκρούσεως τῆς πνευματικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας προέκυψεν ὁ ἰσλαμικὸς βίος, ἡ μέση τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν τάξις καὶ ἡ βασιλικὴ ἀρχή. Καὶ τελευταῖον διὰ τῆς ἀναζωπυρήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, διὰ τῆς προαγωγῆς τοῦ ἐμπορίου, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῶν νέων ἀνακαλύψεων καὶ ἐφευρέσεων, ἐμορφώθη ἐκ τῆς δεινῆς συγκρούσεως τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων ὁ νέος πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης.

Τὰ δὲ νέα ἰδρυθέντα Γερμανικὰ κράτη μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶνε ἐν μὲν τῇ Ἰταλίᾳ τὸ τοῦ Ὀδοάκρου, εἴτα τὸ τοῦ Θεουδερῖχου καὶ τελευταῖον

τὸ τῶν Λογγοβάρδων, ἐν δὲ τῇ Ἀφρικῇ τὸ τῶν Βανδῆλων, ἐν δὲ τῇ Γαλατίᾳ τὸ τῶν Οὐϊσιγόθων, ἐν δὲ τῇ Γαλατίᾳ καὶ Γερμανίᾳ τὸ τῶν Φράγκων καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ τὸ τῶν Ἀγγλοσαξόνων.

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καταλύεται μὲν τὸ ἐν τῇ Ἀφρικῇ κράτος τῶν Βανδῆλων, ἀνακτᾶται δὲ ἡ Ἰταλία, ἥτις βραδύτερον (469) ἀφαρπάζεται ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Τοῦ δὲ Φραγκικοῦ κράτους ἰδρυτῆς ὑπῆρξεν ὁ Χλοδοβίκος Α' (511). Μετὰ πολλὰς δὲ διακυμάνσεις καὶ συγκρούσεις ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐνοῦται σχεδὸν ἅπασα ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη εἰς ἓν κράτος ὑπὸ τὸν μέγαν Κάρολον (768—814). Ἀλλὰ μετ' αὐτὸν ἡ ἐνότης τοῦ κράτους ἐκλείπει καὶ ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν διαδόχων διαμορφοῦται ὀριστικῶς τὸ Φραγκικὸν ἢ Γαλλικόν, τὸ Γερμανικὸν καὶ τὸ Ἰταλικὸν ἔθνος. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τούτου καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης προκύπτει πνευματικὴ τις δύναμις, ἡ παπικὴ ἱεραρχία τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἥτις κατ' ὀλίγον προάγεται εἰς ὑπερόγκον καταθλιπτικὴν δεσποτείαν τῆς ὅλης Εὐρώπης, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ πρὸς ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας προπαρρασκευάζει τὰς σταυροφορικὰς ἐκστρατείας, ὧν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ὑποταγὴ καὶ διανομὴ τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους μεταξὺ τῶν νικητῶν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἕνεκα τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, ἣν συνήνωσεν ἐν ἑαυτῇ μετὰ τῆς πνευματικῆς, καὶ ἕνεκα τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως, ἐξήγειρε τὴν ἀντίδρασιν τῶν κραταίων μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ λαοῦ τὴν εὐλογον ἀγανάκτησιν. Ἐντεῦθεν ἐξερράγησαν βραδύτερον μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων αἵματηρότατοι θρησκευτικοὶ πόλεμοι, ἐξ ὧν προέκυψεν ἡ ἐν Εὐρώπῃ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις. Εἰς τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ γενναίου καὶ φιλελευθέρου φρονήματος τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης συνέτελεσαν τὰ μάλιστα καὶ αἱ διάφοροι ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις νέων χωρῶν καὶ ἡ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναβίωσις. Ἦδη ἐφευρέθη ἡ πυρῆτις, καὶ ἡ ναυτικὴ πύξις, καὶ

ἡ τυπογραφία καὶ ἡ τοῦ χάρτου κατασκευὴ ἐκ λίνου. Καὶ διὰ μὲν τῆς πυρίτιδος μετεβλήθη ὅλως ἡ τέως πολεμικὴ τέχνη διὰ δὲ τῆς συστάσεως μονίμου πεζικοῦ στρατοῦ ἀφηρέθη τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν ὄπλων καὶ τοῦ πολέμου ἀπὸ τοὺς ἰππότας καὶ εὐπατρίδας τοῦ μέσου αἰῶνος. Ἡ ναυτικὴ πυξὶς περιώρισε τοὺς μακροὺς πλόας καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἠνέφξε τὴν θάλασσαν πρὸς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας καὶ ἐπήνεγκε τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου (1492). Ἡ δ' ἐφεύρεσις μάλιστα τῆς τυπογραφίας (1454) ὑπὸ τοῦ Γουττεμβέργιου συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχυτέραν διάδοσιν τῶν ἀρχαίων Λατίνων καὶ Ἑλλήνων συγγραφέων. Συνεστήθησαν πολλαχοῦ τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Εὐρώπης τυπογραφεῖα, βιβλιοθήκαι καὶ πανεπιστήμια, καὶ ἀνέλαμψαν αὐθις τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστήμαι, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κ[λεως], ὅποθεν κατέφυγον πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων λογίων, οἵτινες ἐχρησίμευσαν οἰκιστῶν ἐξοχὴν διδάσκαλοι τῆς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ νεολογίας, ἧτις ἔνθους συνέρρειε περὶ τοὺς εὐφραδεῖς τούτους τῆς προγονικῆς σοφίας ἐρμηνευτάς, ὑφ' ὧν διεφωτίζετο τὸν νοῦν καὶ ἐκρατύνετο τὸ φιλελεύθερον φρόνημα. Ἐξ ὅλων δὲ τούτων νέα προέκυψε πραγμάτων κατάστασις ἐν Εὐρώπῃ

§ 115. Αἱ ἀνακαλύψεις νέων χωρῶν.

Ἐκ τῆς θαυμαστῆς ιδιότητος τῆς μαγνητικῆς βελόνης ἡ ναυτικῆς πυξίδος τοῦ νὰ στρέφεται αὕτη πάντοτε πρὸς ἄρκτον ἐπωφελοῦμενος ὁ τριτότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Ἰωάννου τοῦ Α', ὁ πρίγκιψ Ἑρρίκος, ὁ ἐπικληθεὶς *Θαλασσοπόρος*, ἔπλευσε παρατόλμως πρὸς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας καὶ ἀνεκάλυψε τὴν νῆσον *Πορτοσάντο* (1418), τὰς *Μαδέρας* (1419), τὰς *Ἀζορίους* νήσους (1432), τὸν *Πράσινον ἀκρωτήριον* (1447) καὶ τὴν Ἄνω Γουϊνέαν. Ἐπὶ δὲ Ἰωάννου τοῦ Β' οἱ Πορτογάλλοι διαβάαντες τὸν ἰσημερινὸν ἔφθασαν εἰς τὴν Κάτω Γουϊνέαν. Ὁ δὲ Βαρθολομαῖος Διάζος

προέβη (1486) μέχρι τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τῆς Ἀφρικῆς, ἦν ἕνεκα τῶν σφοδρῶν τρικυμιῶν ἀπεκάλεσε «*θνελλῶδες ἀκρωτήριον*», ὃ δὲ βασιλεὺς μετωνόμασεν αὐτὸ ἀκρωτήριον τῆς καλῆς ἐλπίδος». Μετὰ δύο δεκαετίας ὁ εὐτολμος Βάσκων Δεγάμας περιέπλευσεν αὐτὸ καὶ ἀφίκετο εἰς Καλκούταν (1498), ἔνθα οἱ Πορτογάλλοι ἀνίδρυσαν πολλὰς ἀποικίας, ἐξεπολιόρκησαν τὴν Γόαν καὶ Μαλάκκαν καὶ ἀνίδρυσαν πλεῖστα ἐμπορεῖα ἐπὶ τῆς νήσου *Κεϋλάνης* καὶ τῆς παραλίας *Κορομανδύλου*.

Ὁ δὲ ἐκ Γενούης Χριστοφῆρος Κολόμβος (1447—1506) λαβὼν παρὰ τῆς βασιλείσσης τῆς Ἰσπανίας Ἰσαβέλλης τρία πλοίαρια, ἔπλευσε πρὸς δυσμὰς καὶ μετὰ κινδυνώδη πλοῦν ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον Γουαναχάνην, ἣν μετενωμασεν Ἁγιον Σωτῆρα (1482), ἔπειτα εἰς τὴν Κούβαν, καὶ τέλος εἰς τὴν Αἴτην. Εἰς δεῦτερον καὶ τρίτον πλοῦν ὁ Κολόμβος (1493) καὶ 1498) ἀνεκάλυψε τὰς μικρὰς Ἀντίλλας, τὴν Ἰαμαϊκὴν, τὴν νῆσον Τριάδα καὶ τὰ βορειανατολικά παράλια τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρινόκου ποταμοῦ. Εἰς τέταρτον δὲ τέλος πλοῦν ὁ Κολόμβος προσήγγισεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κολομβίας (1502), ἃς ἐξέλαβον ὡς ἀκτὰς τῶν Ἰνδιῶν, διὸ καὶ ὁ νέος ἀνακαλυφθεὶς κόσμος ἐπωνομάσθη *Λυτικαὶ Ἰνδαίαι*, μέχρις οὗ βραδύτερον ὁ περιελθὼν τὴν νέαν Ἠπειρον Ἀμέρικος Βεσπούκιος τὴν ἐπωνόμασεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος *Ἀμερικῆν*.

Ὁ δὲ Ἰωάννης Καβότος ἀνεκάλυψε τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Βορείου Ἀμερικῆς (1497), καὶ ὁ Καθράλας τὴν Βρασιλίαν. Ὁ Βαλβόας διέβη τὸν Ἴσθμὸν τοῦ Παναμᾶ καὶ εἶδε τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανὸν (1513), εἰς ὃν βραδύτερον (1521) εἰσῆλθε καὶ ἔφθασε πλέων πρὸς δυσμὰς μέχρι τῶν Φιλππίων νήσων ὁ Μεγελλᾶνος. Ὁ Φερδινάνδος Κορτέσιος ἀνεκάλυψε καὶ κατέκτησε τὸ Μεξικὸν (1520) καὶ βραδύτερον ἀνεκάλυψε τὴν Καλλιφορνίαν (1526). Ὁ Πιζάρος κατέκτησε τὴν Περούαν (1531) καὶ ὁ Ἀλμάγρος τὴν Χιλλήν. Τελευ-

ταῖον ὁ Καρτιέρος ἀνεκάλυψε τὸν Καναδᾶν, ὃν παρεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν, (1554).

Αἱ νέαι αὗται ἀνακαλύψεις νέων χωρῶν ἐπήνεγκον σπουδαῖα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς ἐθνογραφίας καὶ γεωγραφίας, ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης.

§ 116. Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

Τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν ἐν Εὐρώπῃ προεκάλεσαν αἱ σπουδαῖαι καταχρήσεις τοῦ ἱερατείου τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ διαστροφὴ τῶν δογμάτων τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἐπὶ πλουτισμῶ αὐτῶν. Πολλοὶ λόγιοι ἄνδρες ἐξηγήθησαν κατ' αὐτῶν καὶ τελευταῖον ὁ Μαρτίνος Λούθηρος ἐπήνεγκε τὸ καιριώτερον τῶν κτυπημάτων διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν 95 αὐτοῦ θέσεων (1517), δι' ὧν ἐξήλεγχε πικρῶς τὰς πλείστας τῶν καταχρήσεων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Πάπας ἀφώρισε τὸν Λούθηρον, οὗτος δὲ τεθεὶς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξονίας Φρειδερίκου ἀνεστάτωσε πᾶσαν τὴν Γερμανίαν ἀντικρούων τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεις διὰ τῶν θερμῶν ὁμιλιῶν καὶ διὰ τῶν σοφῶν ἑαυτοῦ συγγραφῶν στηλιτεύων τὰς παπικὰς καταχρήσεις. Ἡ ἐν Σπύρα Δίαιτα ἀπηγόρευσε τὴν διάδοσιν νέων δογμάτων (1529), ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Λούθηρον διεμαρτηρήθησαν, ἐξ οὗ καὶ ἐπεκλήθησαν Διαμαρτυρομένοι, καὶ ἐδημοσίευσαν τὴν ἐν Αὐγούστη ὁμολογίαν, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς θρησκείας αὐτῶν (1530). Ἐπὶ τοσοῦτον διεταράχθησαν τὰ πνεύματα, ὥστε οἱ λαοὶ τῆς Γερμανίας καὶ ἄλλων κρατῶν διηρέθησαν εἰς δύο ἀντιπάλους μερίδας, (Διαμαρτυρομένους καὶ Καθολικοὺς). Ἐκ τούτων δὲ προέκυψε βραδύτερον τριακονταετῆς θρησκευτικὸς πόλεμος, ὅστις διὰ τῆς ἐν Βεσφαλίας εἰρήνης (1648) ἐπέτρεψε καὶ εἰς τοὺς Διαμαρτυρομένους νὰ ἐξασκῶσιν ἐλευθέρως τὰ τοῦ δόγματος αὐτῶν καὶ νὰ ἔχωσιν ἴσα πρὸς τοὺς καθολικοὺς πολιτικὰ δικαιώματα.

§ 117. Ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ μεταπολίτευσις.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ κληθέντος Ἀχώρου ἢ Ἀκτῆμονος (1199—1216) οἱ βαρῶνοι ἀπέσπασαν ἀπ' αὐτοῦ ἐνυπόγραφον τὸν μέγαν χάρτην τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐλευθεριῶν. Ἄλλ' ὁ ἐνυπόγραφος οὗτος χάρτης κατεπατήθη πολλάκις ὑπὸ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν μετέπειτα βασιλέων. Ἐπὶ δὲ τῶν βασιλέων Ἰακώβου τοῦ Α' (1603—1625) καὶ Καρόλου τοῦ Α' (1625—1650) ἐπανειλημμένως τὸ κοινοβούλιον διελύθη καὶ ὁ τελευταῖος προέβη μαλιστα εἰς τὸ αὐθαίρετον τόλμημα νὰ κυβερνήσῃ ἄνευ κοινοβουλίου. Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἐμφύλιος πόλεμος (1642—1646), καθ' ὃν ὑπερισχύσαντες οἱ περὶ τὸν Ὀλιβιέρον Κρόμβελλον κατεδίκασαν εἰς θάνατον τὸν βασιλέα (1649) καὶ ἀνεκήρυξαν τὴν δημοκρατίαν. Ἄλλ' ὁ Κρόμβελλος συγκεντρώσας εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, ἀπέβη ἀπόλυτος δικτάτωρ, ἀνακηρυχθεὶς Λόρδος Προστάτης. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του Ριχάρδου ἀνιδρῦθη αὖθις ἡ βασιλεία (1660), ἀναγορευθέντος βασιλέως Καρόλου τοῦ Β', υἱοῦ τοῦ Α' Καρόλου.

§ 118. Ὁμοσπονδία τῶν ἠνωμένων πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς προσεῖλκυσε ἐκεῖ πολλοὺς ἀποίκους ἐξ Εὐρώπης καὶ μάλιστα ἐξ Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλλίας, οἵτινες ἐξεμεταλλεύοντο τὰς χρυσοφόρους χώρας τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Βραδύτερον δὲ (περὶ τὸ 1600) ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβου τοῦ Α' ἰδρῦθησαν πολλὰί μόνιμοι ἀποικίαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Αἱ ἀγγλικαὶ αὗται ἀποικίαι τάχιστα ἐποπλασιασθήσαν ἕνεκα μάλιστα τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, αἵτινες ἐξηνάγκασαν πολλοὺς πρὸς ἀποφυγὴν τῶν καταδιώξεων, ἃς ὑφίσταντο ὑπὸ τῆς ἐπικρατούσης καθολικῆς θρησκείας, νὰ καταλίπωσι τὴν πατρίδα των καὶ νὰ ζητήσωσιν ἄσυλον καὶ πόρον ζωῆς εἰς τὰς ξένας ταύτας χώρας. Ἐνεκα δὲ

τοῦ καταθλιπτικοῦ φόρου, ὃν ἡ Ἀγγλία ἐπέβαλεν (1767) ἐπὶ τινων εἰς Ἀμερικὴν εἰσαγομένων προϊόντων, *ύέλου, χάρτου, χρωμάτων, ξυλείας* καὶ ἄλλων καὶ μάλιστα τοῦ *τέτου*, 96 τῶν ἀμερικανικῶν πόλεων διεμαρτυρήθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀγγλία ἐπέμενε, ἐξερράγη μεταξύ αὐτῆς καὶ τῶν ἀποικιῶν πόλεμος. Δεκατρεῖς δὲ πόλεις συνελθοῦσαι ἐν Φιλαδελφίᾳ δι' ἰδίων ἀντιπροσώπων ἀνεκήρυξαν τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν, καὶ ἐνωθεῖσαι ἀπέτελεσαν τὴν *Ἀμερικανικὴν Ὁμοσπονδίαν* (1776). Ἀναδείξασαι δὲ στρατηγὸν τὸν Γεώργιον Οὐάσιγκτῶνα κατίσχυσαν τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων καὶ ἐπιτυχοῦσαι διὰ τοῦ Φραγκλίνου τὴν συμμαχίαν τῆς Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Ὀλλανδίας, ἐξηνάγκασαν τὴν Ἀγγλίαν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν (1783), αἵτινες ἀνεκήρυξαν τὴν δημοκρατίαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γεωργίου Οὐάσιγκτῶνος.

§ 119. Γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Τὰ κυριώτερα αἴτια τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις τὴν μὲν Γαλλίαν ἐκ βάρων ἀνέτρεψε, τὴν δὲ κατάστασιν τῆς ὅλης Εὐρώπης οὐσιωδῶς μετέβαλεν, ἦσαν πολλά, ὧν τὰ κυριώτερα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν, ἔνθεν μὲν ἡ διαφθορὰ τῆς αὐλῆς, αἱ πολυειδεῖς αὐτῆς ἀσωτεῖαι καὶ ἡ καταπληκτικὴ πολυτέλεια, ἐτέρωθεν δὲ οἱ καταθλιπτικοὶ φόροι καὶ ἡ ἀφόρητος τοῦ λαοῦ κακοδαιμονία ὑπὸ τὴν ἐσωτερικὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν. Ὅθεν ὁ ἀγαθὸς τῆς Γαλλίας βασιλεὺς Λουδοβίκος ὁ 15', θέλων νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀσημέραι ἐξογκουμένην ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ συνεκάλεσε κατὰ συμβουλήν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν Νεκκέρου τὰς *τρεις τάξεις τῆς πολιτείας* ἐν Βερσαλλίαις (5 Μαΐου 1789). Ἐπειδὴ δὲ αἱ δύο ἀνώτεραι τάξεις, ἡ τῶν *εὐγενῶν* καὶ ἡ τοῦ *κλήρου*, ἤρνούντο νὰ βουλευῶνται ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς *τρίτης τάξεως* καὶ ἐπέμενον νὰ ψηφίζωσι κατὰ *τάξεις* καὶ οὐχὶ κατ' *ἄτομον*, ἡ τρίτη τάξις διαμαρτυρηθεῖσα ἀνεκήρυξε ἑαυτὴν εἰς *συντακτικὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν* (11 Ἰουνίου 1789), καὶ ἀπε-

φάσισεν ὡς ἡ καθ' αὐτὸ τοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωπος νὰ συντάξῃ τὸ **νέον** διὰ τὴν χώραν **πολίτευμα**. Τὸ τολμηρὸν τοῦτο διαβημα ὑπῆρξε τὸ πρῶτον σύνθημα τῆς τοῦ λαοῦ ἐξεγέρσεως. Ὅτε δὲ ὁ βασιλεὺς ἕνεκα τούτων καταπτοηθεὶς συνήθροισε καὶ πηρέταξε πρὸ τῶν Βερσαλλιῶν ξένα στρατεύματα, ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ καὶ ἐξερράγη ἡ ἐπαναστασις διὰ τῆς ἐξ ἐφόδου κυριεύσεως τῆς Βασιτίλλης (14. Ἰουλίου 1789). Ἐντεῦθεν ἡ ἐπανάστασις ἐγενικεύθη καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ συνέλευσις προέβη βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν διαφόρων μεταρρυθμίσεων, κατήργησε πάντα τὰ προνόμια καὶ ἀνεκέρυξε τὴν **ἐλευθερίαν** καὶ τὴν **ἰσότητα**. Ἄλλ' ὁ κλῆρος καὶ οἱ εὐγενεῖς ἀποδημήσαντες τῆς Γαλλίας ἐγένοντο οἱ παραίτιοι τῶν πλείστων μετὰ ταῦτα μεταναστάσεων, παρώξυναν τὰ ἐμφύλια πάθη καὶ διήγειραν τὰς ξένας κυβερνήσεις νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς πιεζόμενος καὶ μὴ θέλων νὰ κηρύξῃ τοὺς μετανάστας **προδῶτας τῆς πατρίδος** ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς δυσχεροῦς ἐκείνης θέσεως διὰ τῆς φυγῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὅθεν ἐφυγε διὰ νυκτὸς μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ἀλλ' ἀναγνωρισθεὶς ἐν τινι σταθμῷ συνελήφθη καὶ μετενεχθεὶς εἰς Παρισίους ἐτέθη ὑπὸ ἀσθηρὰν ἐπιτήρησιν. Ἡ δ' **ἐθνικὴ συντακτικὴ συνέλευσις** περατώσασα τὰς ἐργασίας αὐτῆς ὑπέβαλε τὸ **ἐπιψήφισθὲν σύνταγμα** ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐξετάσας αὐτὸ ἐφ' ἰκανὰς ἡμέρας ἐπεκύρωσεν αὐτό. Οὕτω δ' ἔληξεν ἡ πρώτη καὶ ἔνδοξος **ἐθνικὴ συντακτικὴ συνέλευσις**, (29 Ἰουλίου 1791), ἥτις δι' εὐτόλμου, δικαίας καὶ πεφωτισμένης διανοίας, περιώρισε τὴν **δεσποτείαν**, ἔματαιώσα τὰς σκευωρίας τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ κλήρου καὶ ἐχαλιναγώγησε τὴν ἀτίθασσον ὁρμὴν τοῦ πλήθους. Ἐν δὲ μοναδικόν, ἀλλὰ μέγιστον σφάλμα ἐπραξεν ἐξ ὑψηλοφροσύνης, ὅτι ἀπηγόρευσε διὰ νόμου τὴν νέαν ἐκλογὴν τῶν μελῶν τῆς καὶ ἐνεπιστεύθη τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου πολιτεύματος εἰς νέα ὄλως πρόσωπα, τὰ ὁποῖα παρασυρόμενα ὑπὸ τῆς ἄκρας ἐλευθερίας καὶ τῶν ἰδίων παθῶν παρεξετράπησαν τοῦ ὀρθοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ πρέποντος.

Τὰ μέλη τῆς νέας **ἐθνικῆς νομοθετικῆς** συνέλευσεως διηρέ-

θησαν εἰς τρία κόμματα ἀντιθέτων φρονημάτων, εἰς τὸ τῶν *συρταγματικῶν*, εἰς τὸ τῶν *δημοκρατικῶν* καὶ εἰς τὸ τῶν *ἄκρων δημοκρατικῶν*. Ὁ κληρὸς ὁ μένων ἐντὸς τῆς Γαλλίας ἐξήγειρε πολλαχοῦ πολλὰς θρησκευτικὰς ταραχάς. Οἱ δὲ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν φυγάδες ἠπέλουν διὰ τῶν ξενικῶν ὀπλων νὰ ἀνατρέψωσι τὸ νέον ψηφισθὲν σύνταγμα. Ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσσία, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Σουηδία ἐκηρύχθησαν ἀναφανδὸν πολέμια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ πλυάριθμος στρατὸς εἰσέβαλλεν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ δὲ ἀντεπεξεληθόντες στρατοὶ αὐτῆς ἠττήθησαν πανταχοῦ. Αἴτιοι τῶν ἀτυχημάτων αὐτῶν ἰθεωρήθησαν ὁ κληρὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς. Ἐπειδὴ δὲ τὰ προταθέντα ἔκτατα μέτρα ἀπέρριψεν ὁ βασιλεὺς, οἱ δημοκρατικοὶ προπαρεσκεύασαν τὴν καθάρσειν αὐτοῦ διὰ ψηφισμάτων καὶ διὰ τῆς στάσεως τοῦ λαοῦ, ὅστις ἔνοπλος εἰσώρμησεν εἰς τὸ Κερμαικόν. ὁ δὲ βασιλεὺς κατέφυγεν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν συνέλευσιν καὶ ἐκεῖθεν ὠδηγήθη εἰς τὸν Ναὸν καὶ ἐτέθη ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν (13 Αὐγούστου 1792).

Ἡ δὲ νέα συνελθοῦσα **ἐθνικὴ σύνοδος** ἐν τῇ πρώτῃ ἐαυτῆς συνεδριάσει κατέλυσε τὴν μοναρχίαν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν (21 Σεπτεμβρίου 1792). Καὶ ἡ νέα συνέλευσις διηρίθη εἰς δύο μερίδας, εἰς τὴν τῶν *μετρίων δημοκρατικῶν*, τοὺς **Γιρονδένους**, καὶ εἰς τὴν τῶν *ἄκρων δημοκρατικῶν*, τοὺς **Ὀρεινοὺς**. Τὸ κόμμα τῶν Γιρονδίνων εἶχε τὴν πλειοψηφίαν καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας, οἵτινες ὑπερεῖχον τῶν ἀντιπάλων κατὰ τε τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἀρετήν. Τὸ δὲ κόμμα τῶν Ὀρεινῶν ἦτο λίαν ἀσθενές, ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κόμματος τούτου, οὗτινος προΐστατο ὁ Δαντῶν, ὁ Ῥοβεσπιέρος, ὁ Μαράτος, ὁ Σαῖν-Ζουστ καὶ ἄλλοι ὑπερεῖχον τῶν ἀντιπάλων κατὰ τε τὴν τόλμην καὶ τὴν ἐμπειρίαν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν οὐδενὸς ἐφείδοντο μέσου. Ἐξώθησαν δὲ τὰ πράγματα εἰς τὰ ἔσχατα καὶ προεκάλεσαν τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ βασιλέως, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ ἐπεσεν ὑπὸ τὸν πέλεκυν τῆς λαιμητόμου (21 Ἰανουαρίου 1793). Ὁ θάνατος τοῦ Ἀδουδοβίκου ΙϚ' ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν φρονιμωτέρων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας. Οἱ *ἄκροι* δη-

μοκρατικοί ιδόντες ότι εις τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔφθασαν τὰ πράγματα, δὲν ἠδύναντο νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν, ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν εἰς τὰ ἔσχατα. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἔτρεψαν τὰ βέλη τῆς διαβολῆς καὶ συκοφαντίας κατὰ τῶν μετριοπαθῶν Γιρονδίνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέδιθον τὰς νέας ἡττας τῶν Γάλλων ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Ὅθεν δι-οργανώσαντες στάσιν τοῦ ὄχλου συνέλαβον εἴκοσι δύο προγρα-φέντας ἐκ τῶν κορυφαίων ἀνδρῶν τῶν Γιρονδίνων καὶ ἐθανάτω-σαν αὐτούς, οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς.

Τότε ἀπεστάτησαν ἡ Λυών, ἡ Μασσαλία, ἡ Βορδῶ καὶ ὑπὲρ τοὺς ἐξήκοντα ἄλλοι νομοί. Ἐνῶ δὲ δλόκληρος ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ πλεῖστοι νομοὶ τῆς Γαλλίας ἠτοιμάζοντο νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Ὀρεινῶν, οἱ τολμηροὶ οὗτοι ἄνδρες ἀντέταξαν ἀπεγνωσμέ-νην καὶ ἡρωϊκὴν ἄμυναν καὶ προβάντες εἰς τὰ ἔσχατα μέτρα συνέστησαν τὴν λεγομένην **τρομοκρατίαν** ὑπὸ τὴν διεύθυν-σιν ἐννεαμελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἥτις ἀμέσως ἐψήφισε τὸν γενικὸν ἐξοπλισμὸν καὶ ἡ Γαλλία ἀληθῶς μετε-βλήθη εἰς μέγα στρατόπεδον καὶ ὀπλοισργεῖον διὰ τοὺς δημοκρα-τικούς, εἰς εἰρικήν δὲ καὶ σφαγεῖον διὰ τοὺς ἀντιφρονούντας. Τρεῖς δ' ἐπηκολούθησαν στρατολογίαι καθ' ἡλικίας, ὧν ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ 18—25 ἔτους τῆς ἡλικίας, παρὰ χρεῖμα ἐξοπλισθεῖσα ἀπέτελεσε στρατὸν ἑκατὸν εἴκοσι μυριάδων ἀνδρῶν. Στρατὸς δὲ ἐξακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ χιλίων πυροβολητῶν ἐσχηματίσθη διὰ τὸ ἑσωτερικόν, ὅστις περιερχόμενος ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐδίκα-ζε καὶ κατεδίκαζε τοὺς ὑπόπτους. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς τρο-μοκρατίας ἡμέρας οἱ πολέμιοι τῆς Γαλλίας ἐκπολιορκούντες πόλεις καὶ ὄχυρά φρούρια προήλασαν μέχρι τῶν Παρισίων σχε-δόν. Ἄλλ' οἱ δημοκράται τῆς Γαλλίας ἀντέταξαν ἡρωϊκὴν ἄμυ-ναν καὶ κατετρόπωσαν τοὺς νικητὰς καὶ ἐξεδίωξαν αὐτοὺς ἐκ τῆς Γαλλίας. Μεθ' ὅ οἱ ἄκροὶ οὗτοι δημοκρατικοὶ προεβήσαν εἰς τὴν ἀνατροπὴν καὶ ἀναμόρφωσιν τῶν πάντων. Οὕτω δὲ εἰσῆγαγον νέαν χρονολογίαν, νέον ἔτος, νέαν δικίρεσιν τοῦ μηνὸς εἰς τρεῖς δεκάδας, καὶ ὡς ἡμέραν ἀναπαύσεως ἀντὶ τῆς Κυριακῆς εἰσῆ-γαγον ἐκάστην δεκάτην ἡμέραν τοῦ μηνός. Πρόεβησαν δὲ καὶ εἰς τὴν κατάργησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ εἰσῆγα-

γον την λατρείαν τοῦ Ὁρθοῦ Λόγου ἢ τοῦ ὑπερτάτου Ὁρθοῦ.
 Ἐπὶ τέλους ὁμως ἐπῆλθεν ἡ σύγκρουσις καὶ ματαξὺ τῆς δημοαρχίας καὶ τῆς ἐννεαμελοῦς ἐπὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἐπιτροπῆς. Κατὰ τὴν πάλην ταύτην ὑπερίσχυσαν οἱ δημοαρχικοὶ κατὰ τοῦ ἀχαλινώτου Ῥοβεσπιέρου καὶ τῶν ἄλλων ἀνατρεπτικῶν, οἵτινες δικασθέντες ὑπέστησαν τὸν διὰ τῆς λαιμητόμου θάνατον. Οὕτω δ' ἔληξε τὸ κράτος τῆς τρομοκρατίας, ἣτις ἄρξασα ἐπὶ 14 μῆνας διέπραξεν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐσότητος καὶ τῆς ἀρετῆς φρικώδεις σφαγὰς ! Ἄλλ' ἐν ᾧ αἱ φρικωδέστεραι σκηναὶ διεδραματίζοντο ἐντὸς τῆς Γαλλίας, ἡ νεολαία τῆς Γαλλίας ἐνθουσιῶσα ὑπὸ τῶν ὑγειῶν ἀρχῶν τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀθρόα συνέρρεεν εἰς τὰ μεθόρια, ὅπως ἀμυνθῆ ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατὰ τῶν ἐπικειμένων συμμάχων. Ἡ ἐπὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἐπιτροπὴ πιέζουσα διὰ τῆς στιβαρᾶς ἑαυτῆς χειρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γαλλίας ἀνεκάλυψε καὶ ἀνέπτυξε νέους πόρους, διωργάνωσε νέας στρατίας, ἀνέδειξε στρατηγούς ἱκανοὺς καὶ ἤρατο νίκας περιφανεῖς. Ἐπὶ τέλους δ' ὑπερίσχυσαν τὸ κόμμα τῶν μετριωτέρων δημοκρατικῶν ἐξέλεξεν ἐκ τῶν ὁμοφρονούντων ἀνδρῶν τοὺς ἱκανωτέρους στρατηγούς καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἄμυναν τῆς χώρας καθ' ὅλης σχεδὸν τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης. Μεταξὺ τῶν ἐκλεγέντων ὁ Καρνὸ διορισθεὶς ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐφαρμόσας ὡς πολέμαρχος ἀντὶ τῶν σποράδην πολεμούντων σωμάτων τὸ σύστημα τῆς συγκεντρώσεως ἀνέδειξε πανταχοῦ τοὺς Γάλλους νικητὰς καὶ ἀπήλασεν ἐκ τῆς Γαλλίας τοὺς εἰσβαλόντας πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συνελύσει τὸ κατισχύσαν κόμμα εἰργάσθη μετὰ δραστηριότητος καὶ συνέσως εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ νέου συντάγματος. Τὸ νέον σύνταγμα συνταχθέν ὑπὸ τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας καὶ ἐπιψηφισθὲν ὑπὸ τῆς συνόδου ἦτο τὸ ἀριστον, τὸ σοφώτατον, τὸ φιλελευθερώτατον τῶν μέχρι τοῦδε ἐπινοηθέντων ἢ ἐφαρμοσθέντων νομοθετημάτων. Καὶ ἡ μὲν νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνετίθετο εἰς δύο βουλὰς, εἰς τὴν βουλὴν τῶν πεντακοσίων, καὶ εἰς τὴν βουλὴν τῶν περὸντων ἐκ διακοσίων πενήτηνκτα μελῶν. Τὴν δ' ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀπήρτιζε πενταμελὲς διευθυντήριον. Οὕτω δὲ ἡ συνέλευσις μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ συντάγματος ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῆς συνόδου (27 Ὀκτωμβρίου 1795).

ΜΕΓΟΣ Γ΄.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ΄.

Περίοδος ἀφορήτου δουλείας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους
ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δεσποτείαν

Τρίτη ὑποδούλωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

§ 65.	Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν ἄλλωσιν τῆς Κ λεως . . .	93—94
§ 66.	Θρησκευτικὰ προνόμια. Κληῖρος.	94—95
§ 67	Πολιτικὰ προνόμια. Δημογέροντες, προὔχοντες, προεστοί, διερμηνεῖς, πρέσβεις, ἡγεμόνες	95—96
§ 68.	Ἄλλωσις ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν	96—97
§ 69.	Κλέφται καὶ Ἄρματωλοί	98—99
§ 70.	Ἡ ὑπὸ τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης ὑποκινηθεῖσα ἐπανάστασις ἐν ἔτει 1770	99—101
§ 71.	Ἀνάπτυξις τῆς ναυτιλίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων	101—102
§ 72.	Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς	102—104
§ 73.	Ῥήγας ὁ Φεραῖος	104—106
§ 74.	Ἄλλωσις καὶ οἱ Σουλιῶται	106—108
§ 75.	Ἄλλωσις καὶ οἱ ἄρματωλοί τοῦ Ὀλύμπου	108—109
§ 76.	Ἐξαγόρασις τῆς Πάργας καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἄλλω	109—110
§ 77.	Ἐταιρία τῶν Φιλικῶν	110—111

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

Ἐκρηξις τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀπαράμιλλος ἡρωϊσμός, καὶ εὐκλεῆ κατορθώματα
τῶν Ἑλλήνων.

§ 78.	Ἡ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπανάστασις. Ἄλεξ. Ὑψηλάντης.	111—113

- § 79. Ἡ ἐθνικὴ ἐξέγερσις. Σφαγαὶ ἐν Κλει
καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀπαγχόνισις τοῦ Πα-
τριάρχου . . . . . 113—115
α' Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1821.
- § 80. Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἔκρηξις τῆς ἐλληνι-
κῆς ἐπαναστάσεως . . . . . 115—117
- § 81. Ὁ Κολοκοτρώνης πρὸ τῆς Καρυταίνης 118—119
- § 82. Ἡ ἐν Βαλτετσίῳ νίκη τῶν Ἑλλήνων. 119—120
- § 83. Νίκη ἐν Δολιανοῖς. Νικήτας ὁ Τουρκο-
φάγος. . . . . 120—121
- § 84. Ἄλωσις τῆς Τριπόλεως. . . . . 121—122
- § 85. Περὶ τῆς πολιορκίας ἄλλων φρουρίων . 122—123
β'. Τὰ κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1821.
- § 86. Μάχη ἐν Θερμοπύλαις. Ἡρωϊκὸς θάνα-
τος τοῦ Διάκου . . . . . 123—124
- § 87. Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσος εἰς τὸ Χάνι τῆς
Γραβιάς . . . . . 124—125
- § 88. Ἡ ἐν Βασιλικοῖς μάχη (25 καὶ 26 Αὐ-
γούστου 1821) . . . . . 125—127
γ'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1821.
- § 89. Τὸ ναυτικὸν τῶν 3 νήσων καὶ τὰ πρῶτα
κατὰ θάλασσαν τρόπαια . . . . . 127—129
- § 90. Καταστροφὴ τῆς Χίου . . . . . 129—130
- § 91. Ἀνδραγαθήματα τοῦ Κανάρη . . . . . 130—132
α'. Τὰ κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1822
- § 92. Ἡ ἐν Πέτρᾳ μάχη . . . . . 132—135
- § 93. Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. 135—137
β'. Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1822.
- § 94. Εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλῆ εἰς τὴν Πελοπόν-
νησον . . . . . 137—140
α'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1823.
- § 95. Ἐκπλοὺς τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἑλλ. στόλου 140—141

β'. Τὰ κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1823.

§ 96. Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη . . . 141—142

α'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1824.

§ 97. Ὁ Ἰβραῖμ πασσαῶς. Καταστροφὴ τῶν
Ψαρῶν. . . . . 142—155

§ 98. Ναυμαχίαι πρὸ τῆς Σάμου . . . . 145—148

α'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1825.

§ 99. Ἀπόβασις τοῦ Ἰβραῖμ εἰς τὴν Πελοπόν-
νησον. Πτώσις τῆς Σφακτηρίας . . . 148—150

§ 100. Πυρπόλησις μοίρας τοῦ τουρκικοῦ στό-
λου ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μεθώνης . . . 150—151

§ 101. Ναυμαχίαι παρὰ τὸν Καφηρέα, πρὸ τῆς
Σούδας καὶ τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀπό-
πειρα πρὸς πυρπόλησιν τοῦ τουρκ. στό-
λου ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἀλεξανδρείας. . . 151—152

β'. Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1825.

§ 102. Μάχη παρὰ τὸ Κρεμμύδι 152

§ 103. Μάχη παρὰ τὸ Μανιάκι. Ἡρωϊκὸς θά-
νατος τοῦ Παπαφλέσσα . . . . . 152—153

§ 104. Πρώτη ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰβραῖμ εἰς τὴν
Πελοπόννησον . . . . . 154—155

γ'. Τὰ κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1825 καὶ 1826.

§ 105. Δευτέρα καὶ τρίτη πολιορκία τοῦ Με-
λογγίου καὶ πτώσις αὐτοῦ . . . . . 156—163

α'. Τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1826 καὶ 1827.

§ 106. Δευτέρα ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰβραῖμ εἰς τὴν
Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1826 . . . . . 165—165

§ 107. Τρίτη ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰβραῖμ εἰς τὴν Πε-
λοπόννησον ἐν ἔτει 1827 . . . . . 165—166

β'. Τὰ κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1826 καὶ 1827

§ 108. Καραϊσκάκης. Κιουταχῆς. Πολιορκία

- Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Ἡ ἐν Ἀραχώβῃ
φονικὴ νύξ. . . . . 167—170
- § 109. Μάχαι ἐν τῇ Ἀττικῇ. Κόχραν καὶ
Τσοῦρτς. Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη . . . 170—174
- § 110. Ἡ ἐν Φαλήρῳ ἥττα τῶν Ἑλλήνων . . . 174—175
γ'. Τὰ κατὰ θάλασσαν ἐν ἔτει 1827.
- § 111. Ἡ ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχία . . . . . 176—177
- § 112. Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης
Καποδίστριας . . . . . 177—178

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

- § 113. Γωνία τις τῆς Ἑλλάδος κηρύσσεται
κράτος ἐλεύθερον. Ὅθων Α' καὶ Γεώργιος Α'
βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος. . . . . 178—179

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Παράρτημα.

- § 114. Ἐπισκόπησις τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. . . 180—182
- § 115. Αἱ ἀνακαλύψεις νέων χωρῶν . . . . . 182—184
- § 116. Ὀρησκευτικὴ μεταρρυθμίσις . . . . . 184—185
- § 117. Ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ μεταπολίτευσις 185
- § 118. Ὁμοσπονδία τῶν ἠνωμένων πολιτειῶν
τῆς Ἀμερικῆς . . . . . 185—186
- § 119. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις . . . . . 186—187

Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Γεωργίου Τσαγρῆ πρῶτην γυμνασιάρχου αἰ
 ἔλεγε ἱστορία συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου τῆς
 Παιδείας καὶ ἐγκριθεῖσαι ἐπὶ πενταετίαν ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῶν δι-
 δακτικῶν β βλίων.

Α'. Διὰ τὰ γυμνάσια καὶ διδασκαλεῖα

α') Ἱστορία τῶν Ῥωμαίων μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου διὰ τὴν α' τάξιν	2,50
β') Ἱστορία τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κων- σταντίνου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων[σταντινῆς] πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἤτοι μέχρι τοῦ 1453 μετὰ τῶν κυριωτέρων γε- γονότων τῆς ἱστορίας τῆς Δύσεως κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα διὰ τὴν β' τάξιν	2,50
γ') Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι τοῦ 146π Χ. διὰ τὴν γ' τάξιν	2,25
δ') Ἱστορία τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐν ἧ ἐκτίθενται ἐκτενέ- στερον τὰ τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 διὰ τὴν δ' τάξιν	3,00

Β'. Διὰ τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖα.

1) Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτά- των χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς μετὰ 70 εἰκόνων διὰ τὴν γ' τάξιν μετὰ δύο παρατηρημάτων	0,25
Ἑλλ. ἱστορία μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης διὰ τὴν α' τάξιν	1,00
Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ Φιλίππου βασιλέως τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μετὰ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων τῆς ἱστορίας τῶν Ῥω- μαίων διὰ τὴν β' τάξιν	1,00
Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μετὰ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς νέας Εὐρώ- πης διὰ τὴν γ' τάξιν	1,20
2) Βίοι ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ δουλεύσαντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους μετὰ τεσσαράκοντα πέντε εἰκόνων διὰ τὴν β' τάξιν	1,60
3) Ἱερὰ ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης μετὰ τριάκοντα ἑξ εἰκόνων διὰ τὴν β' τάξιν	1,05
4) Βίοι ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλλάδος μετὰ τεσσαράκοντα εἰκόνων διὰ τὴν α' τάξιν	1,40

Γ'. Διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖα

1) Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μετὰ εἰκόνων διὰ τὴν γ' τάξιν	25
2) Ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος μετὰ εἰκόνων διὰ τὴν δ' τάξιν	28
3) Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος (ἐν συνεχείᾳ) μετὰ εἰκόνων διὰ τὴν δ' τάξιν τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων	35
4) Ἱστορία τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τοῦ δουλεύσαντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους μετὰ ἑξοκτὸς εἰκόνων διὰ τὴν ε' τάξιν τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων	42

Τεμάται . . . . Δραχ. 1.00.

